

ONZE
ZENDINGSVELDEN

SOEMBA

DOOR

D. K. WIELENGA V.D.M.

A decorative monogram logo consisting of stylized, intertwined letters, likely representing the publisher or author's initials.

ZENDINGSACTIE
onder de Studenten
a/d V. U.
AMSTERDAM.

ADMINISTRATIEVE INDEELING NAAR DE ONDERAFDEELINGEN:

OOST-SOEMBA	MIDDEN-SOEMBA	WEST-SOEMBA
I Melolo	I Napoe { Horoe Lakoka	I Memboro { Bolobokat Tana Riwoe
II Rendi	II Kapoendoek	II Laora
III Waidjeloe	III Kanatana	III Kodi Bokol
IV Massoe Karera	IV Lewa { Tidas Bata Kapedoe Kamera	IV Kodi Bengedo { Nggaro Rara Ende
	V Taboendoeng	V Wajewa
		VI Lawonda
		VII Ana Kala
		VIII Wano Kaka
		IX Lamboja

WAINGAPOE: Standplaats van den Assistent-Resident en den Controleur

WAI KABOEBAK: Standplaats v. d. Civiel Gezaghebber

PAJETI: Standplaats v. d. Mission, Predikant

KABANIROE: " " " " " "

MELOLO: " " " " " "

KAROENI: " " " " " "

WAI KABOEBAK: " " " " " Arts

SCHETSKAART -
VAN HET EILAND -
SOEMBA

1: 1,000.000

OOST-SOEMBA	MIDDEN-SOEMBA	WEST-SOEMBA
1 Melolo	13 Pajeti	29 Memboro
2 Paoe	14 Kambanroe	30 Karoeni
3 Petawang	15 Kawangoe	31 Mata
4 Parai Jawang	16 Kadoemboel	32 Wai Laboeboer
5 Kopa	17 Lambanapoe	33 Kodi Bokol
6 Baing	18 Lalatang	34 Kodi Bawah
7 Lalokoe	19 Parai Kareha	35 Kodi Bengedo
8 Kakaha	20 Tawoel	36 Ende
9 Tana Roong	21 Lewapakoe	37 Rara
10 Kananggar	22 Tidas	38 Wai Mangoera
11 Maoe Ramba	23 Kondamara	39 Tanggeba
12 Maoe Maroe	24 Langgalioe	40 Elio Pade
	25 Kadahang	41 Pela
	26 Kapoendoek	42 Tana Riwoe
	27 Pameti Haoe	43 Lawonda
	28 Waingapoe	44 Bolabokat
		45 Parai Wetana
		46 Ana Kala
		47 Wano Kaka
		48 Wai Kaboebak
		49 Lamboja
		50 Pateala

- LEGENDA:
- Aangelegde wegen, ook voor automobielen berijdbaar.
 - Voet- en paardenpaden (niet te verwarren met de alle uit het binnenland naar de kust stroomende rivieren).
 - +++++ Grenslijnen tusschen Oost-, Midden- en West-Soemba.
 - Grenslijnen der landschappen.

|| C

UIT
DE
BO

217

ONZE ZENDINGSVELDEN V

SOEMBA

DOOR

D. K. WIELENGA v. d. M.
OUD-MISSIONAIR-PREDIKANT

MET 18 PLATEN EN 1 KAART

1925.

UITGEGEVEN DOOR DEN ZENDINGS-STUDIERAAD — IN
DEN HANDEL GEBRACHT DOOR DE „N.V. ALGEMEENE
BOEKHANDEL VOOR INWENDIGE- EN UITWENDIGE
ZENDING" TE 'S-GRAVENHAGE

INHOUDS-OPGAVE

WOORD VOORAF Blz. VIII

INHOUDS-OPGAVE:

I DE GESCHIEDENIS VAN HET EILAND SOEMBA
Blz. 1—32

Naam van het eiland — Wat Valentyn zegt — Contracten met de O. I. Compagnie — Strandroof en slavenhandel — Resident Esser — Kolonisatie van Savoeneezen — De eerste Bestuursambtenaren en hun taak — Gruwelijke toestanden — Pamoesakaba — Hoe de Bestuursambtenaar te Melolo ontvangen werd — Levenswijze der Savoeneezen — Komst van den eersten Zendeling — Verhouding van het Bestuur tot Soembanees en Savoenees — De Radja van Lewa — Kapitein Dijk en het conflict — Gevolgen der militaire expeditie — Komst van Luitn. Rijnders en pacificatie van het eiland — Tegenwoordige Bestuursindeeling.

II LAND EN VOLK Blz. 33—48

Eigenaardige bodemgesteldheid — Rivieren. — Onderscheid tusschen Oostelijk-Soemba en West-Soemba — Het Soemba-paard — Veeteelt — Weinige dichtheid der bevolking — Stamdorpen en tuinhuisen — *West-Soemba*: Landbouw — Rijstvelden — Huis en kleeding — *Staatkundig leven*: Maramba en Kabisoe — Namen der Landschappen — Dorpshoofden — *Maatschappelijk leven*: Vrijen en slaven — Strijd en vrede — *De taal*: Het dialect van Kambera — Verscheidenheid van talen en dialecten — Hoe de taal te leeren — Moeilijkheden bij de eerste taalstudie — Uitspraak van letters — *Geestelijke begrippen*: liefde, gelooven —

IV

Bijbelvertaling — Bijbelsch Leesboek — Ned. Bijbel-Genootschap

III GODSDIENST Blz. 49—85

Wezen van het Animisme — Offersteenen — Katoada pindoe — Katoada paraing — Katoada roe kawindoe — Offersteenen voor landbouw en veeteelt — Marapoe en kabisoe — Marapoe maloeri en mameti — Marapoe-huis — Priesters (ratoe's) — Doodenvereering en begrafenis — Zielenland — Reïncarnatie — De vergeldingsidee — De religieuze zedewet (adat) — Zondebewustzijn — Fatalisme — Verzoeningsbegrip — Godsoordeel en orakel — Prediking van het Evangelie.

IV DE OUDE ZENDINGS-GESCHIEDENIS (1877—1902) Blz. 86—135

I: 1877—1890 (Blz. 86—105)

Resident Esser en de Zending in zijn Gewest — Het Ned. Zendelinggenootschap op Savoe — De Christen-Savoeneezen op Soemba — De Ned. Geref. Zendings-vereeninging zendt van Alphen naar Soemba — Vestiging te Melolo — Verhouding van Van Alphen tot de Savoeneesche Christenen — Aanrakingen met den Soembanees — Vrijkoopen van slavenkinderen — Het droeve jaar 1883 — Overname van de Soemba-Zending door de Christ. Geref. Kerk — Terugkeer van Van Alphen — De Savoeneesche gemeenten overgenomen door de Geref. Zending — Roomsche Missie op West-Soemba — Van Alphen vestigt zich te Kambaniroe.

II: 1890—1902 (Blz. 105—135)

Komst van Pos en De Bruyn te Melolo — Ontslag van Van Alphen — De Bruyn vestigt zich te Kambaniroe — *Melolo*: Eerste bevindingen van Pos met de Savoeneesche gemeente — Het Kerstfeest — Aanraking met de Soembaneezen — Arbeid in de gemeente — Onrust overval — Moeilijke toestanden — Het Savoeneesche

huwelijk — Vier vragen aan de Deputaten — Viering van het Heilig Avondmaal — Arbeid onder de Soembaneezen — Uitbreiding van de Savoeneesche gemeente. — Eerste post onder de Soembaneezen — Pos gaat met verlof — *Kambaniroe*: Hoe De Bruyn werd ontvangen — Algemeene toestanden — Gesteldheid der gemeente — Geen arbeid onder de Soembaneezen — Het droeve jaar 1895 — Reden tot dankbaarheid — Oorlogsgevaar — Moeilijke arbeid in de gemeente — De Bruyn gaat met verlof.

V DE OVERGANG NAAR HET NIEUWE TIJDPERK (1902—1904) Blz. 136—146

Overname van den arbeid door de Geref. Kerken van Groningen, Drente en Overijssel — Accoord van samenwerking — Pos te Groningen bevestigd — Terugkeer te Melolo — Ontmoedigd — Zal men den arbeid op Soemba opgeven? — Wielenga voor den missionairen dienst beroepen — Aankomst te Waingapoe — Overlijden van Mevrouw Pos — Vestiging te Kambaniroe — Ramp van 1905 — Waarom Pajeti als zendingspost onder de Soembaneezen werd gekozen.

VI DE NIEUWE ZENDINGSGESCHIEDENIS (1904 — heden) Blz. 147—205

A: *Melolo* (blz. 147—165)

Wielenga consulent na het vertrek van Pos — Ervaringen met de goeroe's — De Bruyn neemt Melolo waar — Komst van Colenbrander in 1909 — Toestand der gemeente — Huwelijk en echtscheiding — Arbeid te Petawang — Titus — Schooldienst — Aanraking met de Soembaneezen — Internaat — Vooruitgang van den arbeid onder de Savoeneezen — Ziekenbehandeling — Uitbreiding der scholen — Evangelisatie onder de Soembaneezen — Institueering der Savoeneesche gemeente — Vierjarige afwezigheid — Nog weinig ingang onder de Soembaneezen.

B: *Kambaniroe* (blz. 165—178)

Toestand der gemeente tijdens het verlof van De Bruyn — Wielenga tijdelijk te Kambaniroe — Terugkomst van De Bruyn na den ramp — Waingapoe een zelfstandige post — Kerkbouw — Toename der gemeente — Wat zijn „doopleden”? — Goeroe Thomas — Schooldienst — Institueering der gemeente — 25-jarig ambtsjubileum — Arbeid te Waingapoe — Toestand in 1925.

C: *Pajeti* (blz. 178—197)

Het ziekenhuisje geopend — Houding van den Soembanees na den ramp — Bouw van het Zendingshuis — Het Zendingshuis door kwaadwilligen in brand gestoken — Waarom te Pajeti gebleven? — Opening van den Zendingspost — Het eerste schooltje — Reizen — Scholen in West-Soemba — Een missionair-dienaar noodig voor het Westen — De onderwijstaak — Internaat van hoofdenzonen — Krijger beroepen en Van Dijk benoemd — Hoe den arbeid op Soemba in te deelen — Krijger te Groningen bevestigd — Aankomst te Pajeti — Verlof van Wielenga — Definitieve regeling van den Zendingsarbeid — Komt de Roomsche Zending terug? — Het Soemba-contract voor den schooldienst — Uitbreiding van den medischen hulpdienst — Een taalman gezocht en gevonden — Komst van Van Dijk als schoolopziener — Het eerste H. Avondmaal te Pajeti gevierd — Bloei van de Standaardschool met internaat — Normaalcurcus — Uitbreiding van de volksscholen — Doop der eerstelingen — Komst van zuster Lock — Mobach benoemd voor den Normaalcurcus — Toename der gemeente — De theologische cursus — Evangelisatie — Het ziekenhuis breidt zich uit — Zuster Lock wegens ziekte naar Nederland — Zuster Clevering benoemd — Wielenga mag op medisch advies niet terugkeeren — De Bruyn consulent — Broeder Krijger als hoofdverpleger benoemd — Zuster Clevering moet repatriëeren — Colenbrander

consulent — Lambooy komt in 1924 te Pajeti —
Toename der gemeente — Hoopvolle ontwaking onder
de Soembaneezen van Midden-Soemba.

D: *Karoeni* (blz. 198—203) — *Perspectieven* (blz. 203
—205)

Bouw van het Zendingshuis — Vestiging in 1913 —
Het zware jaar 1914 — Internaat van jongens en
meisjes — Brand in 1915 — Een blij Kerstfeest — De
eerstelingen gedoopt — Uitbreiding van den school-
dienst — Ontwikkeling van den medischen dienst —
Krachtige evangelisatie — Heiden-catechisanten —
Opening van de Standaardschool — Mejuffrouw Zig-
terman hoofd van het internaat — Soembaneesche
helpers voor de Evangelisatie — Eerste Soembaneesche
gemeente te Tanggeba — Krijger met verlof — Colen-
brander consulent — Van Dijk als missionair-predikant
beroepen — Komst in 1923 — Krijger benoemd tot
docent aan de op te richten opleidingsschool voor In-
landsche helpers — Toename van de Soembaneesche
Christenen — Evangelisatie-posten — Opening van de
Opleidingsschool — Uitbreiding van den medischen
dienst — Dr Berg komt in 1925 — Een hospitaal te
Wai Kaboebak — Dr Veldstra benoemd — Komst van
Dr Onvlee als taalgeleerde, uitgezonden door het Ned.
Bijbelgenootschap — Hoopvolle toekomst.

BRONNEN 206

REGISTER 208

WOORD VOORAF

Wil men den arbeid op een Zendingsveld leeren kennen, dan moet eerst het „veld” zelf worden gekend en de omstandigheden, waaronder wordt gewerkt.

Want anders kan ieder handboek voor de Zending wel worden gebruikt om te verstaan den arbeid op het een of ander terrein.

En toch is niets minder waar dan dit.

Hoe geheel anders is de Zending op Java (en ook daar wat een onderscheid in Midden- en West-Java) dan die op de verschillende terreinen van de Buitenbezittingen.

Maar ook daar zulk een verschillend aspect — de Bataklanden en Borneo, Nieuw-Guinea en Halmaheira, Midden-Celebes en Soemba.

Zelfs in de „buurt” van Soemba is het nog zoo onderscheiden: Savoe en Rotti, Alor en Timor, terreinen waar veel Evangelie-zegen is gezien.

Soemba ligt zoo afzonderlijk; niet alleen op de kaart, maar ook in menig ander opzicht.

Deze handleiding heeft dan ook het doel dit bijzondere zendingsveld eenigszins nader tot begrijpen te brengen.

Een kort overzicht van de „historie” is onmisbaar, om te verstaan de bijzondere moeilijkheden, waaronder de Zending daar te arbeiden had.

Een korte schetsmatige teekening van land en volk moet dan volgen, terwijl een afzonderlijk hoofdstuk ons zal inleiden in de geestelijke gedachtenwereld van den Soembanees, om zoo te komen tot een overzicht van het eigenlijke Zendingswerk, dat zich uitstrekt van het jaar 1881 tot heden.

HOOFDSTUK I

GESCHIEDENIS VAN HET EILAND SOEMBA

Soemba behoort tot de Kleine Soenda-Eilanden, welke zich Oostelijk van Java uitstrekken in de richting van Timor. Het ligt echter wat uit de richting meer naar het Zuiden.

Reeds ten tijde van de Oost-Indische Compagnie was Soemba bekend, al had men er weinig aanraking mede, omdat er weinig te verdienen viel.

Soemba is de naam door de bewoners zelf aan hun land gegeven. De overlevering zegt hiervan, dat een der eerste stamvaders Oemboe Waloe Mandokoe, die nu nog als een godheid vereerd wordt, een vrouw had met name Hoemba. En gelijk men heden ten dage nog gewoon is een nieuw ontdekt land naar een persoon te vernoemen, zoo had onze Oemboe, die van overzee in een prauw hier aankwam, de beleefdheid het eiland den naam van zijn vrouw te geven.

Gewoonlijk zal men vermeld vinden: Soemba of Sandelhout eiland, een naam door de vroegere handelaren gegeven omdat deze welriekende houtsoort er zoo veelvuldig voorkwam. Dit moge echter een paar honderd jaar geleden het geval zijn geweest, tegenwoordig draagt het dien naam zeer ten onrechte. Dit hout komt nu slechts zeer sporadisch voor en om algeheel uitroeijing te voorkomen is de laatste vijftien jaar de uitvoer zelfs verboden.

VALENTIJS weet er niet veel meer van te vertellen, dan dat het een zeer groot en woest eiland is en dat er geheele bosschen van sandelhout zijn.

Men begon zich een weinig met dit eiland in te laten,

toen men bemerkte dat de Portugeezen er zich genesteld hadden en deze „aartsvijanden” kon men er moeilijk velen.

Dat men er geen handelsstation vestigde, was, omdat er in de negotie niet veel winst was te behalen: „wyl de Soembaneezen beschreven werden als een lui en moorddadig volk, op welker beloften tot leverantie van sandelhout niet veel staat is te maken, als voortkomend uit noodwang en daarom van hun bondgenootschap door de Compagnie naar allen schijn geen profijt, maar wel zekere na-deelen en lasten te wachten zouden wezen”.

Men wilde zich dus liefst zoo weinig mogelijk met dit eiland bemoeien en liet de menschen maar „op hunne eigen wieken drijven”.

Maar omdat men niet wilde dat een andere Mogendheid er zich zou vestigen sloot men zoo nu en dan eenige contracten met sommige vorsten, waaruit zou kunnen blijken dat het tot ons koloniaal bezit moest gerekend worden.

In 1754 zond de Regeering b.v. een brief, gericht „aan hare getrouwe vrienden en bondgenooten, de Koningen en Regenten op Soemba, haar toewenshende voorspoed en een gelukkige en vreedzame regeering over hare onderdanen”. Men bedankte tevens voor het ontvangen geschenk, bestaande uit twee slaven, een man en een vrouw, en beloofde als teeken van Compagnie's ware genegenheid, dat men den opperkoopman van Koepang zou uitnoodigen zich naar Soemba te begeven tot het uitreiken van vaandel en rotting. Eenige tegengeschenken, o.a. een snaphaan, een vaatje buskruit, een vaatje arak, vier dozyn zwarte knopen enz. vergezelden dezen brief.

Er gingen geruchten dat de Franschen in vereeniging met de Portugeezen aanslagen op Timor en de omliggende eilanden in den zin hadden, daarom wilde men de mondelinge contracten door schriftelijke vervangen.

Het eerste contract werd ondertekend door den vorst van Mangili en een tweetal vrienden, „als volkomen macht en authorisatie hebbende van de gesamentlijke regenten van Soemba”.

Het spreekt van zelf, dat men toen het eiland wat nauw-

keuriger wilde laten onderzoeken of „het bezit daarvan voor de Compagnie nuttig werd geoordeeld.

Het rapport van het opperhoofd te Koepang was zeer oppervlakkig en hij schijnt het eiland alleen te beschouwen als een voorname bron om aan slaven te komen: „om met een formidabele expeditie een coup te doen en een goed getal krijgsgevangenen op te lichten, die men nooit goedschiks zou kunnen machtig worden, omdat de regenten zoo weinig over hun volk te zeggen hebben”.

Ook de volgende rapporten zijn van denzelfden inhoud: dat er wel voordeel te behalen zal zyn, wanneer er maar eerst orde op zaken is gesteld. De menschen doen niets anders dan elkander beoorlogen „de een den ander zonder oponthoud”.

Er moet dus eerst rust en vrede zijn, eer er van zaken doen sprake kan zijn. Maar dan zou er jaarlijks vervoerd kunnen worden: een scheepslading sandelhout, een goede kwantiteit slaven, ebbenhout, enz.

Van Timor uit drong men er steeds op aan, dit eiland te bezetten, „omdat het in andere handen zijnde de vaart op Timor zou kunnen beletten”.

Was het dus niet uit een handelsoogpunt, dan uit een politiek strategisch oogpunt.

Maar in 1763 schreef de Hooge Regeering: „dat het eiland Soemba nader opgenomen, doch zoodanig bevonden was, dat, schoon hebbende wel eenige producten uitleverende, 't voordeel dat daarvan te behalen is, de onkosten niet zouden kunnen goed maken, zoo is als nu verstaan daaromtrent ook geen verdere beweging te maken”.

In latere jaren dringen de handelsmensen nog wel telkens aan op een bezetten van het eiland, maar omdat zij er telkens bij zeggen, dat er dan eerst een strafexpeditie moet worden gehouden „zonder welke al onze bemoeienissen met dit eiland vruchteloos zouden blijven”, geeft men er geen gehoor aan.

Men wenschte geen gewelddadig optreden, maar meer een politiek van vriendelijke relatie.

Het blijkt al spoedig dat op deze wijze met Soemba geen handel is te drijven. Wat baten papieren contracten?

„Want schoon genomen een wettig radja bezweert voor tegenwoordig in persoon zoodanigen contract, niets zal het baten en men heeft nooit iets goeds daarvan te verwachten, veel meer dat men zich ooit op haar vertrouwen mag zoolang er geen reforme in de tegenwoordige tomelooze regeering komt en een stipte subordination ingevoerd wordt, want zooals nu, de regenten mogen heden in 't verbond treden en hare beloften bezweeren, zoo zij het zelf morgen niet verbreken doen het hare onderdanen en gaan haar oude gang van willekeur, zonder dat zulke hoofden de hardiesse hebben hun zulks te beletten”.

Noodig is een „formidabele expeditie van vierduizend man. Alleen op deze wijze kan „deze woeste landaard in teugel en behoorlijke discipline gebracht en Soemba van veel belang worden”.

Men ging er echter niet op in en in de laatste jaren der Compagnie hooren wij niets meer van Soemba.

Een halve eeuw lang zwijgt nu de geschiedenis en het duurde tot 1838 eer men zich het bestaan van dit eiland weer scheen te herinneren. Soemba deed telkens weer van zich spreken door tweeërlei kwaad: strandroof en slavenhandel.

Een Engelschman leed schipbreuk op de zuidkust van het eiland en wel te Lamboja. Hij werd met zijn scheepelingen gevangen genomen. De Soembaneezen roofden alles wat van het schip te halen was, sneden de menschen de kleeren van het lijf en voerden hen als slaven naar het gebergte. Gedurende maanden moesten zij alle hoop op vrijheid opgeven, totdat zij eindelijk wisten te ontkomen en op een inlandsch vaartuig te ontvluchten.

Van de Endeneezen wordt vermeld, dat zij door hun gruwelijken slavenhandel zulk een verderfelijken invloed op Soemba uitoefenen. Zij gingen soms met vijftig tot honderd vaartuigen tegelijk op roof uit.

Tot bestraffing van die zeroovers en slavenhandelaars

werd in 1838 de strandkampong Ende, op de zuidkust van Flores door onze Regeering getuchtigd en zoo kwam als van zelf ook het eiland Soemba ter sprake.

Dat de Regeering zoo daadwerkelijk begon op te treden, moet niet alleen worden toegeschreven aan een ethisch streven om den slavenhandel zooveel mogelijk te beteugelen, maar had als dieperen ondergrond de geruchten die er liepen van een drukke relatie van Flores en Soemba met Engelsche schepen. Men vreesde dat te eeniger tijd de Engelschen wel een vasten voet op een dezer eilanden konden zoeken en dat een van beiden, als door Nederland onbezet, door Engeland kon worden geannexeerd.

Zoo werden in 1845 weer enkele papieren contracten gesloten met enkele vorsten van het eiland.

Onder het bulderen van 21 saluutschoten en het uitsteken van de Nederlandsche vlag, stelden de radja's hun kruisjes onder het contract, waarvan zij later natuurlijk zouden verklaren niets begrepen te hebben. Met het geven van vele geschenken en rottingstokken met zilveren knop werd deze vertooning besloten.

Tegenover de buitenwereld kon getuigd, dat Soemba Nederlandsch gezag had erkend en het Nederlandsch Indisch Gouvernement als opperheer erkende.

Na het sluiten van deze contracten werd Soemba weer met rust gelaten en telken jare kon in het Koloniaal Verslag vermeld, dat van Soemba niets bekend was.

Resident ESSER was de man, die zich weer met Soemba bemoeide en er de aandacht der Regeering op vestigde.

In 1862, dus nog geen vijftien jaar later, werden weer nieuwe contracten gesloten, want de oude was men vergeten en men beweerde er niets van begrepen te hebben.

ESSER maakte echter de juiste opmerking, dat in die contracten de verhoudingen zoo uit het oog waren verloren, dat hoofden van volksstammen, van districten, zelfs van kampongs op één lijn werden gesteld met den Koning of met het Gouvernement van Ned. Indië en behandeld als waren zij machtige potentaten.

Het praktische resultaat van zijn bezoek was, dat hij van

deze gelegenheid gebruik maakte om de Endeneesche slavenhandelaars eens een gevoelig lesje te geven.

Men was juist bezig een paar honderd slaven uit te voeren naar Bali, toen zij door den resident, begeleid door een oorlogschip, werden overvallen en een welverdiende tuchtiging ontvingen.

Belangrijker was, al zal later blijken dat het niet zoozeer in het belang van den Soembanees was, dat de resident in een voorstel trad van den radja van Savoe om een vierhonderd Savoeneezen naar Kadoemboel, op de Oostkust van het eiland over te brengen: „eensdeels om daar een beter middel van bestaan te vinden, anderdeels om de Endeneezen te kunnen beteugelen”.

Savoe was overbevolkt en wilde dus gaarne koloniseeren en de Regeering dacht in die „vriendelijke onderdanen” een soort tegenwicht te hebben tegen den verderfelijken invloed der Endeneesche roovers en tevens een middel om langzamerhand met de Soembaneesche hoofden beter vriendschap te kunnen sluiten.

In hetzelfde jaar ging men reeds over tot de verhuizing van deze Savoeneesche volksplanting.

Maar hoe goed bedoeld, het was geen zegen voor het eiland. Voortaan zouden twee soorten van vreemdelingen gaan leven ten koste van den Soembanees.

De Endeneezen probeerden nog wel eerst die Savoeneezen te verdrijven, maar toen het niet gelukte, trokken zij zich meer terug naar noordelijk en westelijk Soemba, terwijl men het oostelijk gedeelte verder ongestoord aan de Savoeneezen overliet als het terrein van hunne werkzaamheid. Er zaten nu twee soorten van vliegen te smullen aan de Soembaneesche taart, want de Regeering bemoeide zich verder zoo weinig mogelijk met het eiland.

Het waren de handelingen der Soembaneezen zelf, welke de Regeering enkele jaren later zouden dwingen haar onthoudingspolitiek te wijzigen.

De Soembaneezen pleegden herhaaldelijk strandroof op gestrande schepen, die naar Australië voeren. De klachten door vreemde naties ingediend, kon men maar niet zoo naast

zich neerleggen, en men moest dus andere maatregelen nemen om ons gezag weer daadwerkelijk uit te oefenen.

Er was weer een schip gestrand — weer waren er klachten ingediend, en na gehouden onderzoek werd aan verschillende radja's een boete opgelegd, die men ook in paarden mocht betalen.

Tot innen van deze boete en tot vertoon van ons gezag werd nu de eerste ambtenaar op Soemba geplaatst.

31 Augustus 1866 aanvaardde de Controleur ROOS het bestuur over het eiland Soemba.

Maar het was de bedoeling van het Gouvernement niet, om nu een geregeld gezag in te voeren. De ambtenaar kwam niet op Soemba om te „besturen”, maar hij was geroepen tot een geheel andere taak.

Uit een officieel stuk blijkt, hoe de bestuursambtenaren in de residentie Timor hun „bestuurstaak” hadden op te vatten.

„Bij elke gelegenheid is het door mij” — zoo schrijft een Resident — „zoo schriftelijk als mondeling voorgehouden, dat de controleurs, civiel-gezaghebbers, ambtenaren ter beschikking, posthouders in de residentie Timor slechts zijn *politieke* agenten; dat hun roeping niet is, om dadelijk bestuur uit te oefenen.

„Maar hoe menigmaal het ook herhaald werd, toch wordt het nu en dan minder goed opgevolgd. De zucht tot besturen en gelasten is wel eens sterker dan het betrachten van gehoorzaamheid. Aan bedoelde ambtenaren binnen scherpe grenzen voor te schrijven wat zij moeten doen en niet doen, is niet mogelijk, omdat juist *het niet doen het belangrijkste deel is van de taak dien ambtenaren en beambten opgedragen.*

Door dat *niet* doen, bedoel ik geenszins een niets doen; ik bedoel daarmee een beredeneerde onthouding van alle zaken, waar het Gouvernement buiten moet blijven”.

De gedragslijn was dus, dat men de bevolking liet onder het bestuur van haar eigen hoofden. Rechtstreeksche inmenging van het Bestuur mocht niet plaats hebben. Men mocht wel raadgevend optreden en aanwijzen wat nuttig en heilzaam was, maar nooit bevelen.

Alles moest vermeden wat later een meer krachtig optreden kon noodig maken. Want als een bevel niet wordt opgevolgd, moet men dwingend gehoorzaamheid kunnen eischen; en daartoe ontbrak de macht.

Een meer besturend optreden zou geld kosten en welke directe voordeelen zou het Gouvernement daarvan te wachten hebben?

Men was al tevreden, wanneer men niet gedwongen werd in te grijpen. Het resultaat was natuurlijk, dat overal de ergste misstanden bleven bestaan.

Slavernij was in die jaren in vollen bloei en alleen de slavenhandel over zee trachtte men tegen te gaan.

Verder moest de ambtenaar de menschen tot het inzicht trachten te brengen van het „verkeerde” van slavernij.

Maar door zedelijken invloed de slavernij te doen ophouden, klinkt mooi, maar kon gerust nagelaten worden. Want men zou evengoed in een Europeesche maatschappij kunnen gaan prediken: ontdoe u van uwe bezittingen.

De taak van de ambtenaren was dus, dat: „zij zijn politieke agenten, gezonden om een legaat der Edele Compagnie voor Nederland te behouden. Zij zijn tegenover het buitenland de zichtbare teekenen der relatiën, die vanwege Nederland met de volkeren in den Timor Archipel onderhouden worden. Zij zijn om de Regeering op de hoogte te houden van wat voorvalt. Zij zijn om zooveel mogelijk een gewenschte richting te geven aan den gang van zaken, niet door die richting voor te schrijven, maar om haar raadgevend aan te wijzen. Zij moeten zich onthouden van gelasten, omdat zulks vroeg of laat zou vorderen de middelen om de uitvoering er van te verzekeren, zoo niet te dwingen”.

Geen wonder dat met een dergelijke gedragslijn het leven van een ambtenaar op Soemba niet gemakkelijk was, omdat hij al spoedig door Soembanees en Endenees en Savoenees beschouwd werd als iemand, van wien men nietstevreezen had.

Hij was als een lastige hond, die wel telkens blafte, maar nooit beet. Ook de Controleur zelf voelde zich onmachtig iets te doen, zelfs tegenover zijn eigen politie-oppassers.

Bij wijze van arrest bond hij ze des nachts vast in zijn voorgalerij; want een gevangenis was er natuurlijk niet. En toen hij aan den Resident schreef om een paar blokken te zenden, om zijn eigen menschen arrest te kunnen opleggen en ontsnappen te beletten, kreeg hij als antwoord:

„In antwoord op Uw missive van 18 Januari 1867, heb ik de eer U. E. G. mede te deelen, er onder de bestaande omstandigheden niet aan te denken valt om een kruisboot in de wateren van Soemba te stationeeren”, (dit had de controleur gevraagd bij wijze van machtsvertoon te doen, terwijl er dan zoo noodig tevens een gelegenheid zou zijn om bij gevaar te kunnen vluchten). Het gebruik van zoogenaamde blokken, om blokarrest te kunnen opleggen, dient voorloopig achterweg te blijven. De taak der ambtenaren op Soemba bestaat uitsluitend in het verkrijgen van eenige kennis van land en volk. Ik geloof dat die kennis veeleer te bereiken is, zonder als met een blok. Zoodanig strafwerktuig kan ligt schrik verwekken en dat moet niet geschieden.

„Dat onze politiedienaren weinig waarde hebben, begrijp ik; dat een blok daarin verbetering kan brengen, begrijp ik niet. Een politiedienaar, die door straf tot zijn plicht gebracht moet worden, is onbruikbaar, althans op Soemba. Daar moet de politiedienaar, beter gezegd volgeling, ver-trouwelijk omgaan met een ambtenaar, waaronder hij dient. Dergelijke verhouding wordt niet geschapen door een blok. Hoe goed een blok ook sluit, toch bindt het niet”.

Toen dezelfde Controleur eenigen tijd later enkele geweren aanvraag om zich bij mogelijken aanval te kunnen verdedigen, kreeg hij ook die zelfs niet.

De eerste Controleur, zoo tot machteloosheid veroordeeld, besteedde zijn tijd dan ook niet aan „besturen”, maar „in het verkrijgen van eenige kennis van land en volk”.

Moord en slavenhandel was aan de orde van den dag, maar hij mocht er zich niet mee bemoeien, alleen waarschuwend en vermanend optreden.

Ja, dat was zelfs verboden. Hij moest doen, alsof hij niets zag of opmerkte. Zoo hoorde de controleur, dat een

dertigtal Endeneezen eenige kampongs in Taboendoeng hadden geplunderd en nu met buit beladen, waaronder vele slaven, op hun terugtocht waren. Hij meldt nu aan den Resident, dat hij deze menschen, als zij straks te Waingapoe, de havenplaats komen, zal trachten op te pakken.

Per omgaande krijgt hij echter een schrijven, zich hier buiten te houden. Hem wordt o.a. geschreven: „de beste instructie, die ik u geven kan voor nu en voor den ver- volge is, dat u maar niet dadelijk alles moet gelooven, wat men u zoo al komt vertellen en in geen geval moet laten blijken dat u het gelooft.

„Ziet men, dat de bij u gebrachte praatjes, door u voor waarheid worden aangenomen en dat u er niets aan doet, omdat u wegens gebrek aan middelen er niets aan doen kunt, dan blijkt daaruit uwe machteloosheid en dat doet meer kwaad dan goed. Het volk behoeft niet te weten of u de middelen ontbreken.

„Dat de ambtenaar alles of zooveel mogelijk wil weten is zeer goed, doch ze moeten niet alles willen op- merken.

„Wij moeten een zaak tusschen de radja's en het volk niet tot de onze maken en moeten alles vermijden, wat aanleiding kan geven tot verzet, want dan wordt het Gouvernement gedwongen handelend op te treden en zou zoo- doende door de schuld van den ambtenaar het Gouverne- ment in moeilijkheden komen, wat aan dien ambtenaar niet zou worden vergeven”.

Onze ambtenaren moesten dus maar kalm toezien hoe onder hun oogen de menschen elkander vermoorden, roof- en strooptochten hielden; zij mochten het zelfs wel weten, maar niet opmerken en als iemand wat kwam vertellen maar juist doen alsof men het niet geloofde.

Die moordenaars en slavenhandelaars mocht men vooral niet prikkelen. Zij moesten eens kwaad worden en zich gaan verzetten.

Alles liever dan dat. Tot elken prijs moesten verwikke- lingen worden voorkomen.

Zoo was de Controleur er persoonlijk getuige van hoe een dorp werd verwoest. Op een morgenrit kwam hij door schieten en rumoer opmerkzaam gemaakt bij de kampong Pamoesakaba, een paar uur van zijn huis gelegen. Honderden zwaar gewapenden maakten zich gereed, wegens een gepleegden moord, het dorp en alle inwoners te „straffen”.

De Controleur voor geen kleintje vervaard, mengt zich in de schreeuwende en tierende bende en tracht hen tot rede te brengen. Natuurlijk te vergeefs. En hoewel de dorpsbewoners hem smeecken om redding van een zekeren dood, hij kan niets doen en mag niets doen.

In machteloze droefheid schrijft hij straks: „Wilde ik deze zaak tot de mijne maken, dan kon de kans bestaan dat ik het Gouvernement in ongelegenheid bracht en dat mocht ik niet. Ik zag dat in dezen voor mij niets anders te doen was dan hen op droeven en ernstigen toon te kennen te geven, dat zij, die zich op wreedaardige wijze schuldig wilden maken aan het vergieten van onschuldig bloed, mij niet meer behoeften te beschouwen als hunnen vader, gelijk zij gewoon zijn mij te noemen. Ik wendde mij daarop van hen af en keerde naar Kabaniroe terug, doch voor ik te huis kon zijn, waren de huizen te Pamoesakaba verbrand, elf personen vermoord, en vele vrouwen en kinderen als slaven medegevoerd.

„Het is waar, dat wij alleen raadgevend tusschenbeide mogen komen in zaken de radja's en het volk onderling betreffende, en ook laten onze middelen wel niet toe anders te handelen, doch het is hartverscheurend om zoo in de nabijheid der misdaad te wonen en de handen gebonden te hebben; want heeft de *ambtenaar* ook al naar omstandigheden goed gehandeld, dat neemt niet weg dat, wanneer men zich zelf moet afvragen of men als *mensch* wel goed heeft gehandeld, zulks pijnlijk is”.

De eerste Controleur vestigde zich niet te Waingapoe, de havenplaats, maar te Kambaniroe, op een goed uur afstands gelegen, te midden van de Savoeneesche nederzetting.

Hij meende daar beter met de Soembaneezen in aanraking te kunnen komen en hun vertrouwen te winnen, dan

wanneer hij te Waingapoe bleef, dat hij zeer juist teekende als het „vuilnisvat" van Soemba.

En de tweede reden zal wel geweest zijn, dat men bij mogelijk gevaar van de zijde der Soembaneezen, daar tenminste op hulp van de Savoeneezen zou kunnen rekenen.

Dat de Soembaneezen weinig begrepen van het doel der bestuursambtenaren is te begrijpen. Van het „vertrouwen winnen" kwam ook al niet veel, omdat hun voornaamste werk bestond in het trachten te innen van opgelegde paardenboeten. Men beschouwde hem als „lastig" en als een soort „paardenhandelaars".

Door het geven van geschenken en het vriendelijk onthalen van de hoofden als zij op bezoek kwamen, trachtte men zich aangenaam te maken.

De Controleur mocht deze uitgaven dan ook in rekening brengen, daar het niet gevegd kon worden, dat hij het van zijn eigen tractement betaalde. Zoo diende hij aan het eind van het jaar een rekening in van even driehonderd gulden. Die geschenken bestonden hoofdzakelijk uit: sterke drank, kruid en lood, hoofddoeken, enz.

De Soembaneezen vonden dat „aardig" en kwamen telkens op bezoek en zoolang hij zich niet bemoeide met hunne zaken, dacht men er niet aan het hem lastig te maken.

Zoo gemakkelijk als te Kambaniroe ging het echter te Melolo niet.

De ambtenaar ter beschikking, VAN HEUCKELUM, kreeg opdracht zich daar te vestigen, waar aan het strand reeds een Savoeneesche nederzetting was.

In Juli 1867 kwam hij daar; maar toen de radja hoorde, dat hij er kwam wonen, was deze daar niet erg mede ingenomen. Hij zeide: „Ik zal er met Ama Nia, het hoofd der Savoeneezen aldaar, wel eens over spreken, als die terugkomt van zijn reis naar Savoe".

VAN HEUCKELUM nam dit voor kennisgeving aan en kroop zoolang in een ledigstaande hut aan het strand, waar ook de Savoeneezen woonden. Den volgenden morgen riep hij de Savoeneezen bij elkaar en gaf bevel dat zij hem moes-

ten helpen om een huis te bouwen. Zij wilden niet helpen, beweerende dat Ama Nia het verboden had. Bovendien had de radja van Melolo gezegd, hen te zullen vermoorden, wanneer zij het waagden hem te helpen. Den volgenden dag ging hij eens naar den radja vragen, wat dit moest beteekenen. Deze beweerde, dat hij geen bezwaar had tegen zijn vestiging, maar dat hij er eerst met Ama Nia eens over moest spreken. Aan de Savoeneezen had hij niet verboden hem te helpen, alleen maar gezegd dat ze geen hout mochten kappen zonder zijn toestemming, want al de boomen waren van hem.

VAN HEUCKELUM ging toen maar heen, zeggende: „dan kap ik op mijn eigen verantwoording”.

Weer riep hij de Savoeneezen bij elkaar, maar ofschoon hij al beweerde, dat zij gerust konden hout gaan kappen, wilden zij toch geen hand uitsteken.

Na lang praten haalt hij enkele menschen over hem te helpen. Deze brengen dan ook een paar boomen, maar staken dan weer het werk. Nu gaat hij weer naar den radja en vraagt of die hem met menschen wil helpen. Deze belooft, maar eenige dagen later is er nog geen mensch gekomen. Hij gaat weer naar den radja, maar deze is niet thuis! Eenige dagen later er weer heen, want hij had gehoord, dat de radja wel thuis was. Hij gaat in de voorgalerij zitten, maar de radja weigert te voorschijn te komen. Toen hij om wat eten vroeg, was het eenige wat men hem toereikte een beetje djagong. Zoo onbeleefd ontvangen, stapt hij maar op, zonder den radja gezien of gesproken te hebben en besluit de hut aan het strand maar wat op te knappen en van verder bouwen voorloopig af te zien.

VAN HEUCKELUM kreeg geen erg gunstigen indruk van de Savoeneezen. Hij noemt ze: „het uitschot der natie, dat meer overeenkomst heeft met een bandietentroep, dan een vreedzame volksplanting. Alleen vrees voor Ama Nia houdt de Soembaneezen in bedwang ze in zee te jagen. Zij doen alle moeite mij te belemmeren en de Soembaneezen tegen mij op te stoken. Dagelijks zijn er groote vechtpartijen. Een zekere Anna Waloe Loedji slaat bijna een vrouw

dood. Het was een weggelooopen politieoppasser van Kambaniroe, die indertijd stilletjes verdwenen was. Kort geleden had hij nog twee menschen vermoord. Hij wordt geroepen, maar weigert te verschijnen en neemt zijn toevlucht bij den radja van Melolo!"

Toen hij bijna een maand op Melolo was geweest, komt eindelijk zijn prauw met goederen van Waingapoe.

Den volgenden morgen groote volksverzameling voor zijn huis. Ook de radja verschijnt aan het strand met een groot gevolg, maar wil niet bij VAN HEUCKELUM komen, noch in diens huis. Daar komen de prauwmenschen hem vertellen, dat men hen wil vermoorden, als zij het wagen zijn goederen te lossen.

Weer laat hij den radja verzoeken even bij hem te komen maar deze weigert en laat zeggen, dat VAN HEUCKELUM verdwijnen moet. Eindelijk komt de radja, goed gewapend met zijn volk, voor zijn hut. VAN HEUCKELUM presenteert hem een stoel. Het is pamali om op een stoel te zitten! Hij presenteert hem een sigaar. Het is pamali een sigaar te rooken! Het is pamali, dat een Europeaan te Melolo zou wonen! Hij kan dus onmogelijk toestemming geven tot het bouwen van een huis. Wil de ambtenaar hier komen om paarden te koopen, dan heeft hij geen bezwaar en wil gaarne met hem handelen. Maar als ambtenaar van het Gouvernement kan hij hem niet ontvangen. Hij heeft zijn boetepaarden indertijd eerlijk betaald, en heeft dus niets meer met het Gouvernement te maken. Hij verzoekt hem dus vriendelijk heen te gaan, anders zal hij genoodzaakt zijn hem weg te jagen.

En wat VAN HEUCKELUM ook praat de radja blijft op zijn stuk staan. Zelfs met de belofte met het bouwen van een huis te wachten totdat Ama Nia komt, wordt geen genoegen genomen. Hij moet weg. Als paardenhandelaar mag hij blijven, maar anders moet hij heengaan!

Ten slotte zegt VAN HEUCKELUM: „Nu goed, dan zal ik morgen heengaan"! Maar daar komen de prauwmenschen hem vertellen, dat de Soembaneezen begonnen zijn de prauw te plunderen.

Haastig snelt hij toe. Hij laat zijn weinige bezittingen uit de hut aan boord brengen, de zeilen hijschen en keert naar Waingapoe terug.

Zoo komt hij bij den Controleur en deelt hem mede, dat men hem van Melolo heeft weggejaagd.

Men zag dus maar af van Melolo als plaats van vestiging en Waingapoe werd als zoodanig aangewezen.

Een fraaie geschiedenis, welke duidelijk onze totale machteloosheid in het licht stelde.

Alleen door geschenken geven en feestmaaltijden wist men zich te handhaven.

Wel schreef de Controleur telken jare brieven naar den Resident, er op aandringend hem meerdere en betere middelen te verschaffen tot een meer beslist optreden, maar het resultaat was, dat hem bevolen werd zich alleen te bepalen tot zijn taak, welke hierin bestond: „tot het goede op te wekken door aanwijzing, aansporing, *misschien* berisping, maar een degelijk krachtig optreden moet vooralsnog vermeden worden”.

Zoo bepaalde zich de Controleur tot het doen van reizen, ware ontdekkingsstochten van dit nog zoo onbekende eiland. Zijn boekje over Soemba getuigt van veel onderzoek en, al is het verouderd, geeft nog vele merkwaardige bijzonderheden van land en volk, zooals het in die dagen was.

Het zou 1906 worden eer er sprake was van daadwerkelijk bestuur.

Dat de ambtenaren, die niet „besturen” mochten, weinig verandering zagen komen in de Soembaneesche toestanden is dus best te begrijpen.

Zoodra gebleken was, dat de ambtenaren „onschadelijk” waren en alleen maar praten konden, ging de Soembanees kalm zijn gang en geholpen door Endenees en Savoenees bleef men rooven en plunderen, terwijl de slavenhandel lustig tierde.

De Savoeneezen, die gekomen waren tot vreedzame „pacificatie”, vermeerderden nog de onrust. De ambtenaren hadden voortdurend last van hen, daar zij eenvoudig weigerden

hunne bevelen te gehoorzamen, beweerend dat zij evenmin als de Soembaneezen Gouvernements-onderdanen waren en dus alleen van eigen hoofden bevelen hadden af te wachten.

Toen de Controleur de Savoeneesche leidsels wat strakker wilde aantrekken, kwam er lijdelijk verzet en dreigden zij allen naar Savoe terug te keeren. Zelfs politieoppassers vroegen ontslag en wilden vertrekken.

Wanneer de „beschermers” weg gingen — want *dat* was toch het doel geweest van die „vreedzame kolonisatie” — wat moesten de ambtenaren dan doen? Men beloofde hun dus, dat zij onder hun eigen hoofden zouden blijven staan en toen waren zij zoo goed, van hun vertrek af te zien.

Een tweetal Savoeneezen voor straf van het eiland verwijderd door den Controleur, kwamen heel gemoedelijk te Melolo weer terug. Aangemaand te vertrekken, weigerden zij kort af en zeiden: „Wij hebben met de ambtenaren niets te maken, alleen met onze eigen hoofden”.

Het werd er niet beter op, toen het Gouvernement een eigen paardenstoeterij ging oprichten en de ambtenaren met het toezicht belastte.

In plaats van „besturen”, werd toen „paardenfokken” hun werk.

En toen de Soembanees al spoedig begreep, dat hij straffeloos die paarden kon stelen, werd de positie van den ambtenaar er nog slechter op.

Zeer terecht schreef de nieuwe Controleur in 1873: „Het is niet te verwonderen, dat de Soembanees, die slechts het recht van den sterkste kent, geen achting of eerbied heeft voor het Gouvernement. De ambtenaren hier worden beschouwd als een nul onder de cijfers. En dit treurig resultaat na een achtjarige vestiging alhier, kan niet in de bedoeling van het Gouvernement hebben gelegen. Een meer nadrukkelijk optreden is dus in alle opzichten wenschelijk en dit zou met behulp van den radja van Savoe zeer goed kunnen”.

En zoo zien wij dat in de eerstvolgende jaren men de Savoeneezen gebruikte om de Soembaneezen te tuchtigen.

De Savoenees was een goedkoop soldaat, want hij mocht voor eigen rekening vechten en de Soembaneesche buit in paarden en geld was meer dan de moeite waard.

Dat de algemeente toestand er zoo niet rustiger op werd, is te begrijpen. Men begon in te zien, dat twee Controleurs wel wat veel waren, daar er van eigenlijk besturen geen sprake was en zoo werd de tweede Controleur vervangen door een Posthouder.

Deze Posthouders waren Indo-Europeanen, menschen van eenvoudige ontwikkeling, maar die den Inlander door en door kenden. Met een klein traktement tevreden, vertegenwoordigden zij het Gouvernement op goedkoope wijze.

Als standplaats voor den eenen Posthouder werd Melolo aangewezen, om daar toezicht te houden op de Savoeneezen — en de andere werd te Memboro in West-Soemba geplaatst om wat te letten op de slavenhalende Endeneezen.

In dergelijke chaotische toestanden — waar het prestige van den Europeaan dus al heel gering was — komt nu de eerste zendeling J. J. VAN ALPHEN op Soemba.

Den 9den Juni 1881 arriveert hij per kruisboot (klein zeilschip) van Koepang, tegelijk met den nieuwen Controleur.

Uiterlijk leek den nieuw aangekomenen alles rustig, zoodat de Controleur kon melden dat het hier zóó rustig was, dat in de maanden Mei, Juni en Juli geen zaken van politie en justitie voorkwamen.

Natuurlijk niet — want Soembanees en Savoenees stond immers onder eigen zelfbestuur en kon door den ambtenaar niet worden gestraft.

Enkele maanden later schrijft de Controleur echter: „men is aan den toestand alhier gewend en schrikt niet meer als men van enkele dood — of in brand steken van huizen verneemt”.

De taak der ambtenaren was nu hoofdzakelijk om te voorkomen, dat Endeneezen en Savoeneezen zich als hulp-troepen verhuurden aan de Soembaneezen om hun onderlinge oorlogen uit te vechten.

Daadwerkelijk optreden wilde men niet, dus trachtte

men op deze wijze zoo mogelijk dat voortdurend rooven en plunderen wat in te perken.

Maar veiligheid van bezit en persoon was er niet, zelfs niet voor den ambtenaar.

In 1884 kan men wel constateeren, dat de slavenhandel over zee zoo goed als geheel heeft opgehouden en dat de paardenhandel daarom met groote sprongen is vooruit gegaan — maar veel verder is men niet gevorderd.

„Men mag evenwel reeds zeer tevreden zijn, wanneer de Soembaneesche vorsten geen openlijk vijandige houding tegenover het Gouvernement aannemen, zooals vroeger dikwijls gebeurde, maar nu niet wordt waargenomen.

„Gunstig gestemd tegenover het Gouvernement of zijn dienaren is geen enkele en van de raadgevingen der besturende ambtenaren op te volgen, is geen sprake. Zij zien liever de besturende ambtenaren de plaats ontruimen, dan ze in hun grondgebied te laten vestigen.

„Want de vorsten en de bevolking gaan van dit idee uit:

1e dat door de vestiging der ambtenaren zij geen hulp van Endeneezen en Savoeneezen (op groote schaal) hebben te verwachten om andere negorijen te helpen plunderen, de kinderen te rooven en ze vervolgens als slaven te verkoopen.

2e dat ook door de ambtenaren wordt tegengewerkt de uitvoer van slaven naar Bali en Lombok.

3e. dat ook de invoer van vuurwapenen en kruit door de ambtenaren ten strengste is verboden.

„Binnenlandsche oorlogen en rooftochten zijn nog steeds aan de orde van den dag, moord en doodslag gewone zaken. „Misdaden zooals moord, roof, menschenroof, etc. zijn menigvuldig, zonder dat vanwege de radja's, die meestal zelf de grootste misdadigers zijn, iets gedaan wordt om de misdadigers te straffen”.

Zoo werd het langzamerhand tijd, daar men toch niet vorderde, ook den eenigen controleur maar te vervangen door een civiel-gezaghebber.

En waar Kambaniroe als controleursplaats werd opge-

heven, werd nu de havenplaats Waingapoe de „zetel“ van den Civiel-Gezaghebber, in het „besturen“, bijgestaan door een Posthouder te Melolo en een te Memboro.

De Civiel-Gezaghebber kwam na eenigen tijd tot het voorstel — omdat Endenees en Savoenees zulk een slechten invloed uitoefenen — om het nu te probeeren met een groote kolonisatie van Rottineezen. Dat zijn landbouwers en dus rustige menschen. Maar men had van die vroegere Savoeneesche kolonisten zoo weinig plezier beleefd, dat men deze nieuwe proefneming niet goed aandurfde.

De taak der ambtenaren bleef dus, om, als zij den brand al niet konden blusschen, dan toch zooveel mogelijk uitbreiding te voorkomen en te zorgen, dat het niet al te erg werd.

In 1890 was de toestand nog niet veel verbeterd.

Het volgende getuigt voldoende, waar er gerapporteerd wordt: „De Radjah van Rendeh laat 24 menschen dooden.

„Oemboe Toenggoe laat een vrouw doodknuppelen.

„Bij den dood van den Radja van Mangili worden 10 menschen gedood, geworgd met touwen.

„Oemba Tanja laat drie swangi's (toovenaars) vermoorden“.

Zóó is de geschiedenis van Soemba doorgedaan van jaar tot jaar.

De Radja van wien men het meeste last heeft gehad was Oemboe Toenggoe, Radja van Lewa.

Deze man had in den loop der jaren zich tot den machtigsten vorst van Soemba weten te ontwikkelen. Langzamerhand had hij vroeger bestaande rijkjes veroverd en tot zich getrokken en zich zoo een gebied verworven dat een groot gedeelte van Midden-Soemba besloeg.

Met wien der Soembaneesche Radja's men ook vriendschap heeft gesloten, met hem nooit. Hij was een verbitterde vijand en bleef tot zijn dood toe weigeren resident of ambtenaar te bezoeken. Wilde men hem ontmoeten dan kon men bij hem komen. Den resident noemde hij zijn „jongere broeder!“

Aanvallend tegen het Gouvernement optreden, daar was hij te verstandig voor en achtte hij ook niet noodig, zoo-

lang men hem maar zijn eigen gang liet gaan, en hij zijn Soembaneesche politiek van verovering kon volvoeren.

Daar de havenplaats Waingapoe op zijn grondgebied lag, kwam de ambtenaar telkens met hem in botsing; want ook daar wilde hij zijn gezag laten gelden. Zoo hief hij haven- en ankerage-gelden en toen de resident hieraan een eind wilde maken, verzette hij zich natuurlijk.

De Radja verbood eenvoudig alle paardenverkoop. Daar niemand Waingapoe kon bereiken dan door *zijn* grondgebied heen en goed gewapende Soembaneezen er voor zorgden dat er geen „doorkruipers” door kwamen, was men wel gedwongen door dit lijdelijk verzet hem zijn zin te geven.

Toen men later die haven- en ankerage-gelden in overleg met hem had vervangen door een hoofdgeld van elk uitgevoerd paard, kwamen er weer moeilijkheden. Daar er jaarlijks een tweeduizendtal paarden naar Java werden verscheept, was dat voor hem een gemakkelijke en rijke bron van inkomsten.

Te begrijpen, dat de handelaren telkens trachten aan deze belasting te ontkomen en soms eenvoudig weg weigerden te betalen, denkend: de Radja kan mij toch niets doen, want ik woon veilig te Waingapoe.

Maar Oemboe Toenggoe wist hen wel te dwingen. Hij verbood op zekeren dag alle verkoop van gras. Wat moesten nu de paardehandelaren doen, daar zij hun beesten toch niet konden laten verhongeren?

Zij lieten toen door eigen menschen gras snijden.

Oemboe Toenggoe liet weten: al het gras op mijn gebied is mijn gras en wie het snijdt is een dief en ik zal hem straffen.

Zwaar gewapende Soembaneezen in grooten getale zorgden voor de uitvoering, zoodat zelfs de oppassers van den ambtenaar terug gejaagd werden, toen zij gras voor zijn paarden wilden snijden.

Binnen vier en twintig uur had hij dus gewonnen spel.

Voor zijn jaarlijksche oorlogen had hij natuurlijk de hulp noodig van Endenees en Savoenees, en al was het verboden, telkens wist hij de noodige hulptroepen te krijgen.

De listige Oemboe Toenggoe laat nu den Resident weten dat hij er op staat, dat de Savoeneezen voortaan onder zijn direct bestuur kwamen. Zij woonden op zijn grondgebied en het was dus volgens hem zeer natuurlijk, dat zij ook onder zijn bevelen stonden.

Maar hierin krijgt hij zijn zin niet, want het is duidelijk dat het hem er om te doen is de Savoeneezen dan vrijelijk te mogen oproepen om hem te helpen bij zijn verschillende expedities.

Hij weet zich echter wel op andere wijze van hulpkrachten te voorzien.

Was het vroeger de gewoonte, dat men die hulptroupen tijdelijk huurde voor een bepaalde expeditie, Oemboe Toenggoe gaat nu een „staand leger” vormen. En zoo krijgt hij een legertje van de grootste booswichten.

Deze man van bloed en geweld heeft nooit voor het Gouvernement gebogen, maar daar hij beter dan eenige andere Soembanees de werkelijke macht van de Regeering begreep, is hij nooit in openlijk verzet gekomen, al dreigde hij zoo nu en dan met uitmoorden van Waingapoe en verjagen van den ambtenaar. Dat waren echter dreigementen om er „de schrik” wat in te houden.

Toen hij in 1892 stierf en zijn neef Bidi Tau hem opvolgde, werd de toestand niet anders. Steeds bleef de Radja van Lewa dezelfde politiek van vriendelijke vijandschap volgen.

Bidi Tau was reeds lang de rechterhand van Oemboe Toenggoe geweest en had daar een goede leerschool doorlopen. In brutaliteit en bloeddorstigheid gaf hij dezen niets toe.

En zoo bleef de verhouding tegenover het Bestuur dezelfde als van ouds. Onze regeeringspolitiek van „zich onthouden van inmenging in het inlandsche zelfbestuur” bleef nog jaren gehandhaafd en de ambtenaar was en bleef in het oog van den Soembanees een man van „niks”.

Dit duurde tot 1901.

Reeds eenige malen was er een Commissie geweest tot aankoop van paarden voor het leger. Maar het opkopen

van werkelijk goede dieren was niet zoo gemakkelijk en kostte veel tijd.

Nu werd de kapitein DIJK belast met het bestuur over het eiland Soemba. Het doel van zijn plaatsing was niet, gelijk men anders van een officier zou denken, n.l. Soemba eindelijk eens daadwerkelijk te gaan besturen. Neen, ook hij mocht niets doen.

Maar omdat hij toch niets te doen had, kon hij in zijn vrijen tijd wel paarden opkopen voor het leger.

Jammer dat men deze combinatie van werkzaamheden niet vroeger had uitgevonden, want dan zou men in 1867 den Controleur niet van Melolo hebben weggejaagd.

De Radja had toen gezegd: „Wilt gij paarden komen koo-
pen, best; wij zullen u gaarne verkoopen en gij kunt hier
blijven wonen. Maar komt gij om te „besturen“, dan is
voor u hier geen plaats en wordt gij dringend verzocht
heen te gaan, anders zullen wij genoodzaakt zijn u weg te
jagen“.

Toch had men met deze proefeming in 1900 weinig
succes.

Een officier is nu eenmaal geen Posthouder, die laconiek
kan blijven zitten en alles maar over zijn kant laten gaan.

Het was „gewaagd“ zulk een flink officier met het zoo-
genaamde bestuur over een dergelijk eiland te belasten.

Men begrijpt welk een hartekwelling het voor dezen
man moet geweest zijn, in zulke wilde toestanden als amb-
tenaar te moeten optreden, met de opdracht van niets te
mogen doen en als officier steeds zijn handen kalm in zijn
zakken te moeten houden.

Hij mocht ze hoogstens achter zijn rug tot vuisten samen-
knijpen, als maar niemand van de „zelf besturende vors-
ten“ het zag. Een cavallerist, die alleen met woorden moet
regeeren en met zijn sabel zelfs niet mag rinkelen of dreigen!

Men had een officier gezonden om paarden op te koo-
pen, maar niet om te vechten.

Reeds jaren had men de ambtenaren goed op het hart
gedrukt, toch asjeblieft er voor te zorgen, dat men noch
door woorden noch door daden aanleiding gaf tot moei-

lijkheden, waardoor de Regeering genoodzaakt zou zijn daadwerkelijk op te treden.

„De Regeering zou u nooit vergeven, wanneer een militaire expeditie noodzakelijk zou zijn geworden”, had de Resident indertijd aan een ambtenaar op Soemba geschreven.

Dat kostte maar geld en de voordeelen op Soemba te behalen, konden nooit tegen een dergelijk verlies opwegen.

En zoo was al die jaren de gedragslijn gebleven.

Totdat de bom barstte.

Een paar slavinnen van Haumara, neef van Bidi Tau, hadden bij het weven een draad gebroken en daardoor het kunstig weefsel bijna bedorven.

Men had wel om een nietiger reden een slaaf gedood en uit vrees voor haar leven vluchtten zij naar Waingapoe en stelden zich onder bescherming van kapitein DIJK.

Het duurde niet lang of Haumara kwam de beide vrouwen opeischen.

Maar het eenige antwoord dat hij ontving was, dat de vrouwen vrijwillig gekomen waren en ook vrijwillig heen konden gaan. Dwingen wilde hij ze niet, daar hij wist dat haar een zekere dood te wachten stond.

Even natuurlijk dat Haumara en met hem de geheele familie van Lewa, zich zoo iets niet konden noch wilden laten welgevalen. Het waren menschen over wie zij alleen te beschikken hadden en met wie zij naar goeddunken konden handelen. Als zij ze wilden vermoorden ging dat niemand wat aan. De ambtenaar was verplicht ze uit te leveren, daar de Soembanees dan alleen onder zijn jurisdictie viel, wanneer hij vijandelijke handelingen pleegde tegen het Gouvernement of tegen Gouvernemensonderdanen.

Met de interne aangelegenheden der zelfbesturende vorsten had men zich niet te bemoeien.

Rechtens had Lewa dus gelijk en hij zou heel wat Gouvernementeel stukken hebben kunnen aanhalen om zijn standpunt te bewijzen.

Hij schreef nu de weigering toe aan de „onhebbelijkheid” van den ambtenaar en greep naar het oude beproefde middel van dreigen.

De vorst van Lewa begreep, dat het hier een zaak van gewicht betrof; er was een beginsel in het spel.

Gaf hij in deze zaak toe, waar bleef dan zijn absolute macht over zijn onderdanen. Konden de menschen naar verkiezing wegloopen en zich onder bescherming van den ambtenaar stellen, dan zou zijn gezag langzaam maar zeker verloren gaan.

Zoolang de ambtenaar te Waingapoe zich rustig hield en zich niet met zijn zaken bemoeide, had hij geen reden het hem lastig te maken of vijandig tegen hem op te treden.

De „pratende” ambtenaar werd door hem geduld en liet hij links liggen. De „handelende” ambtenaar echter, zou hem als vijand tegenover zich vinden. Lewa mobiliseerde.

Dreigende en schreeuwende benden verschenen telkens voor de poort van Waingapoe.

Dag en nacht werd daarbinnen scherp de wacht gehouden, omdat men een plotselinge overval vreesde.

En hoe stond de kapitein hiertegenover?

Vroeger zou men door een gezantschap te zenden, met een verzoeningsgeschenk en vriendelijke woorden en schoone beloften, getracht hebben den toorn van den radja tot bedaren te brengen.

Zoo had men vroeger altijd gedaan en dan had de radja van Lewa altijd nog genadiglijk „vergiffenis” geschonken.

Maar de kapitein-gezaghebber was niet van plan met de hoed in de hand voor Lewa te buigen.

Geweld met geweld keeren, was echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Het Gouvernement had er wel voor gezorgd, dat een ambtenaar, al wilde hij nog zoo gaarne, niet handelend kon optreden. De middelen hiertoe ontbraken ten eenenmale.

Wat kon hij doen met een paar slecht gewapende politie-oppassers? Er waren wel enkele geweren, maar zoo goed als alle ammunitie ontbrak. De menschen betrokken de wacht met ongeladen geweren.

Wat zou er gebeuren als Lewa werkelijk eens een aanval deed met een 500 tal goedgewapende mannen, zooals hij kon doen.

En het werd ernst en het zou spoedig bloedige ernst worden.

Lewa trachtte een verbond met Rendeh te sluiten, de machtigste vorst van Oost-Soemba. Op één dag zou men gezamenlijk optreden en met één slag alle witte vreemdelingen van Soemba verjagen.

Maar Rendeh was voorzichtig.

„Wanneer gij vandaag Waingapoe afloopt, zend mij dan een ijlbode en ik zal zorgen dat morgen Melolo niet meer bestaat” was zijn besluit.

Rendeh zei dus beleefd: „Na u”.

Dan was het beter dat Rendeh met hulptroupen hem kwam steunen en men gezamenlijk eerst met Waingapoe afrekende.

Wat zou de ambtenaar doen? Tijd tot overleg met den resident van Koepang was er niet. Slechts eenmaal in de zes weken een postverbinding.

De handelende ambtenaar gaf nu een brief mee aan het stoomschip, dat de haven aandeed op zijn reis naar Makassar, gericht aan den Gouverneur van Celebes om hulp in den dreigenden nood.

En men hielp.

Binnen enkele dagen kwam 's avonds tegen het donker met gedoofde lichten het oorlogschip „Java”.

Terstond werd krijgsraad gehouden.

Men zou den volgenden morgen heel vroeg Lambanapoe, woonplaats van de Lewavorsten, overvallen en trachten met één slag aan het verzet een einde te maken.

Een detachement marinesoldaten werd dien nacht ontscheept, Savoenees en Endenees gewaarschuwd, hielden zich gereed als hulptroupen mede uit te rukken.

Bij het aanbreken van den dag stond men voor de kampong en was er in ook.

Het werd voor den zoo onverhoeds overvallen Soemba-nees een algemeene vlucht. Van ernstig verzet was geen sprake. Ieder zocht een goed heenkomen.

Gelijk gebruikelijk was: Lambanapoe werd verbrand, nadat het door de hulptroupen goed was leeggeplunderd.

Maar de vorsten van Lewa waren ontkomen.

Al was het dus een gemakkelijke overwinning, aan het gezag van Lewa, dat jarenlang iedereen had geterroriseerd, was een gevoelige klap toegebracht. Maar wilde het resultaat afdoende zijn, dan moest men de Radja-familie in handen zien te krijgen.

De Resident van Koepang, ook spoedig ter plaatse verschenen, was verre van ingenomen met dezen gang van zaken.

Een expeditie zonder zijn voorkennis en goedkeuring. Het was inderdaad ongehoord!

Nog pas was in het rapport aan de Regeering gemeld: alles rustig en de verhouding met de zelfbesturende vorsten laat niets te wenschen over. En nu ineens geweld van wapenen.

Men was door den „handelenden” ambtenaar voor een voldongen feit gezet. Doorzetten moest men nu wel.

Soldaten en cavalerie kwamen van Java. Men trok op naar het binnenland, waar de Lewa-vorsten zich hadden teruggetrokken. Maar het eigenlijke doel bereikte men niet.

Steeds wisten zij aan de handen hunner vervolgers te ontkomen.

Alleen Haumara kwam zich melden. Maar toen hij aan boord van den residentsstoomer was, werd het anker opgetrokken en hij zag Soemba voorloopig niet weder.

De andere vorsten van Lewa bleven voortvluchtig en waren maar niet te vangen. Langzaam keerde de rust terug. De troepen vertrokken weer naar Java en de voortvarende kapitein werd van zijn „gezaghebberschap” ontheven.

Van de proef met een „kapitein” had men voorloopig genoeg en om een dergelijk optreden in de toekomst te voorkomen werd de Posthouder van Memboro benoemd tot waarnemend Civiel-Gezaghebber en met het „bestuur” over het geheele eiland belast.

Nu was men tenminste zeker, dat het „niet-doen” weer in eere zou worden hersteld en telken jare kon worden gerapporteerd: toestand rustig.

Het groote resultaat van deze expeditie was echter geweest, dat de Soembanees eindelijk gezien en ondervonden had, dat het Gouvernement werkelijk nog iets anders kon doen dan praten alleen. Dat haar macht zelfs grooter was dan die der Endeneezen. Men had het nooit willen gelooven, maar nu zelf gezien.

De „machtige” vorst van Lewa was met één klap overwonnen en had zich als balling in het binnenland moeten terugtrekken.

Het gevolg was tenminste, dat in Midden- en Oost-Soemba men voortaan wat kalmer werd en wat beter wilde luisteren naar de raadgevingen van den ambtenaar.

De schrik zat er voor goed in.

Maar, al verminderden nu de talrijke strooptochten van den Radja van Lewa, geholpen door Endenees en Savoenees, onderling bleef men twisten en rooven, moorden en plunderen, al was het ook op „bescheiden schaal”.

De „interne aangelegenheden der zelfbesturende vorsten” bleven als vroeger ongemoeid.

Veiligheid van persoon en bezit was er evenmin als vroeger.

Hieraan had de expeditie niets veranderd.

Dat zou duren tot het jaar 1906.

VAN HEUTZ was aan het bewind gekomen en ook voor de residentie Timor brak een nieuwe tijd aan.

Men wachtte slechts op een geschikte aanleiding om daadwerkelijk in deze chaotische toestanden in te grijpen.

En die deed zich al spoedig voor.

Oemboe Karai van Memboro was op een strooptocht uitgeweest naar Kodi. Op zijn tocht daarheen moest hij door het landschap Laora en hij dreigde ook daar een oude afrekening te vereffenen.

De Radja van Laora zond een verzoek om hulp naar den ambtenaar te Waingapoe. Hij ontving eenige blikjes kruit voor zijn geweren en de belofte dat er naar den Resident over geschreven zou worden.

Binnen enkele weken stapte te Memboro aan wal de luitenant RIJNDERS met een veertig inlandsche soldaten.

De pacificatie van Soemba zou beginnen.

Geen strafexpeditie, die achter zich laat enkele verbrande dorpen en waarvan de herinnering weer spoedig verdwenen is.

De tijd was aangebroken ook voor Soemba, dat er orde in de wanorde zou worden gebracht.

Allereerst moest nu Oemboe Karai ter verantwoording geroepen. Maar deze had zich bij de nadering der militairen teruggetrokken in het binnenland, naar een voor Soembaneezen onneembare rotsvesting. Maar de luitenant met zijn soldaten wist er wel in te komen. En al ontsnapte hij, men bleef hem vervolgen totdat hij zich na eenige maanden onderwierp.

Met een groote boete werd hij weer vrij gelaten en als een der beste vrienden der Compagnie heeft hij zich sinds dien tijd gedragen.

Enkele jaren later kon hij zeggen: Ja mijnheer, het is nu toch beter dan vroeger. Toen werden telkens mijn paarden en buffels gestolen en moest ik er dan zelf weer op uit om door roof de geleden schade te herstellen. En bij die rooftochten is men niet altijd even gelukkig. Het valt ook wel eens tegen en dan moet men verslagen met leege handen weer naar huis. Nu de Compagnie orde heeft gemaakt worden mijn paarden niet meer gestolen en ik word langzaam maar zeker rijk".

Als de Soembanees gedacht had, dat de soldaten na de onderwerping van Oemba Karai weer zouden heengaan, dan vergistte hij zich.

De luitenant werd Civiel- en Militair-Gezaghebber van Soemba, met de opdracht overal rust en vrede te scheppen.

Te Memboro werd een flinke sergeant tot Posthouder benoemd, die gesteund door een detachement inlandsche politiesoldaten, belast werd met het bestuur van West-Soemba.

Dat er in de dicht bevolkte landschapjes van West-Soemba nog al eens gevochten moest worden, eer men naar de bevelen der Regeering wilde luisteren is best te begrijpen.

Het bleek dan ook weldra dat er daar in het binnenland

zelf een bestuursvestiging moest komen. Zoo werd te Wai Kaboebak in het landschap Lauili een luitenant geplaatst met een veertigtal soldaten.

Hevig was soms het verzet, dat dan met kracht van wapenen moest worden gebroken.

Luitenant DE NEEVE werd bij de eene gelegenheid zwaar gewond en enkele maanden later sneuvelde hij in een listig gestelde hinderlaag.

Maar toch was er binnen een paar jaar in zooverre orde dat alle onderlinge oorlogjes hadden opgehouden en er een algemeene toestand van veiligheid van persoon en bezit begon te heerschen.

Als teeken van den nieuwen tijd werden er nu wegen aangelegd van af de kust naar het binnenland en tusschen de landschappen onderling.

Het land werd opengelegd en toegankelijk gemaakt.

Vroeger zou men niet gewaagd hebben zoo maar naar een ander landschap te gaan of het zelfs maar door te trekken, tenzij met een bende zwaar gewapenden. Wie op een andermans grondgebied kwam werd of gedood of als slaaf ingerekend.

Nu kon men overal vrij heen trekken en leerde elkander verdragen.

Er kwam verkeer tusschen de verschillende landschappen en men behoefde niet meer te vreezen telkens overvallen of uitgeplunderd te worden.

Men begreep het wel niet terstond, maar het drong toch langzamerhand tot hun bewustzijn door, dat andere tijden waren aangebroken.

Maar zonder een gevoelige les wilde bijna niemand leeren.

De Radja van Memboro denkende dat nu wel alles veilig was, ging een paar jaar nadat de militairen in de kustlandschappen orde hadden gebracht, eens op reis naar het binnenland.

In Wajewa gekomen werd hij echter gevangen genomen en aan een touw gebonden, goed bewaakt. Een bode werd naar zijn familie gezonden met de tijding, dat men hem zou loslaten als er betaald werden 100 paarden, 100 buffels,

100 varkens, 100 geiten, 100 kippen en dan nog allerlei andere dingen, van alles honderd stuks. En wanneer men soms de hulp der soldaten zou inroepen, dan zou de gevangen Radja terstond een hoofd kleiner gemaakt worden.

Hoe weinig kende de Soembanees nog de vechtwijze onzer militairen. Een Soembanees begint met dagen en weken te praten, gaat dan met heel veel geschreeuw en lawaai op het oorlogspad en tracht door getal en door dreigende gebaren zijn vijand te verschrikken.

Tegen de manieren van onze soldaten was hij niet opgewassen. Die kwamen altijd van een anderen kant dan men hen verwachtte; die marcheerden bij voorkeur 's nachts en deden een aanval 's morgens vroeg als men nog sliep. Dat was geen „eerlijke” manier van vechten.

Zoo werd nu ook de Radja van Memboro uit zijn gevangenschap bevrijd zonder al te veel moeite. De sergeant klom bij het eerste morgenlicht de kampong in en eer de menschen goed en wel wisten wat er gebeurde stond hij met den bevrijden Radja weer buiten. Toen men zijn „prooi” zag ontsnappen, deed men een poging om hem weer in handen te krijgen. Maar zij ontvingen zulk een afstraffing, dat zij zich spoedig onderwierpen en voortaan leerden zich naar Compagnie's bevelen te gedragen.

Luitenant RIJNDERS was intusschen naar Midden-Soemba vertrokken en sloeg zijn bivak te Waingapoe op.

In de landschappen langs de kust werd geen verzet ondervonden; die begrepen wel dat er tegen de Compagnie niet te vechten viel. Dat had de expeditie van 1901 wel geleerd.

Er begon nu een rustelooze vervolging van den voortvluchtigen Radja van Lewa. Eer die zich onderworpen had, kon er geen sprake zijn van orde en rust.

Voortgejaagd als een berghoen op de bergen, nergens een rustplaats of een schuilplaats vindende, dag noch nacht voor een overval veilig, kwam de geheele Lewa-familie al spoedig in onderwerping.

De eertijds zoo geweldige Bidi Tau kwam als gevangene te Waingapoe en werd verbannen van zijn eiland.

Toen eenige jaren later alles op het eiland rustig was, werd hem gratie geschonken en is hij in zijn Radjaschap hersteld.

Ook de kustlandschappen van Oost-Soemba, zelfs de machtige Radja van Rendeh, behoeften niet met wapengeweld gedwongen te worden. Zij begrepen wel dat hun groote rijkdom, bestaande in paarden, gevaar liep te verdwijnen, als zij tegen de Compagnie gingen vechten. Zij schikten zich dus maar in de nieuwe tijden, die aan hun oude glorie een eind hadden gemaakt.

Anders was het gesteld met het binnenland Massoe en Karera. Daar leefden talrijke „rooverhoofdmannen”, ieder in zijn eigen rotsvesting. En die dachten er niet aan zich zoo maar te onderwerpen.

Het werd daar een echte guerilla-oorlog.

Te Kananggar in Massoe werd een militair bivak gebouwd en een luitenant belast met de moeilijke taak hier orde te brengen.

En al duurde het een paar jaar, eindelijk waren allen in onderwerping.

De „pacificatie” van het oudtijds zoo rumoerige Soemba was een feit. Binnen vijf jaar was overal orde en rust geschapen. Al de gruwelijkheden van rooftochten en slavenhandel behoorden tot het verleden.

Er was gekomen veiligheid van bezit en van persoon.

Overal werden wegen aangelegd, zoodat men naar alle landschappen en door alle landschappen vrij kon reizen.

Dat de Regeering niet uit eigen baat zich zoo met Soemba bemoeide en er niet daadwerkelijk was opgetreden om er „voordeel” van te behalen, bleek uit allerlei maatregelen die genomen werden om de bevolking economisch sterker te maken.

Goede dekhengsten werden ingevoerd voor de paardenfokkerij.

Enkele honderden Bengaleesche koeien, werden aan de bevolking op gemakkelijke afbetalingsvoorwaarden verstrekt.

Voor de Landbouw werd zooveel mogelijk gedaan.

De Soembanees begon langzaam maar zeker te begrijpen, dat orde en vrede beter en voordeeliger zijn dan wanorde en oorlog.

Toen luitenant RIJNDERS na een zesjarig verblijf heenging, liet hij achter een Soemba dat tot onherkenbaar toe veranderd was ten goede.

Hoofden en volk deden hem een grootsch uitgeleide.

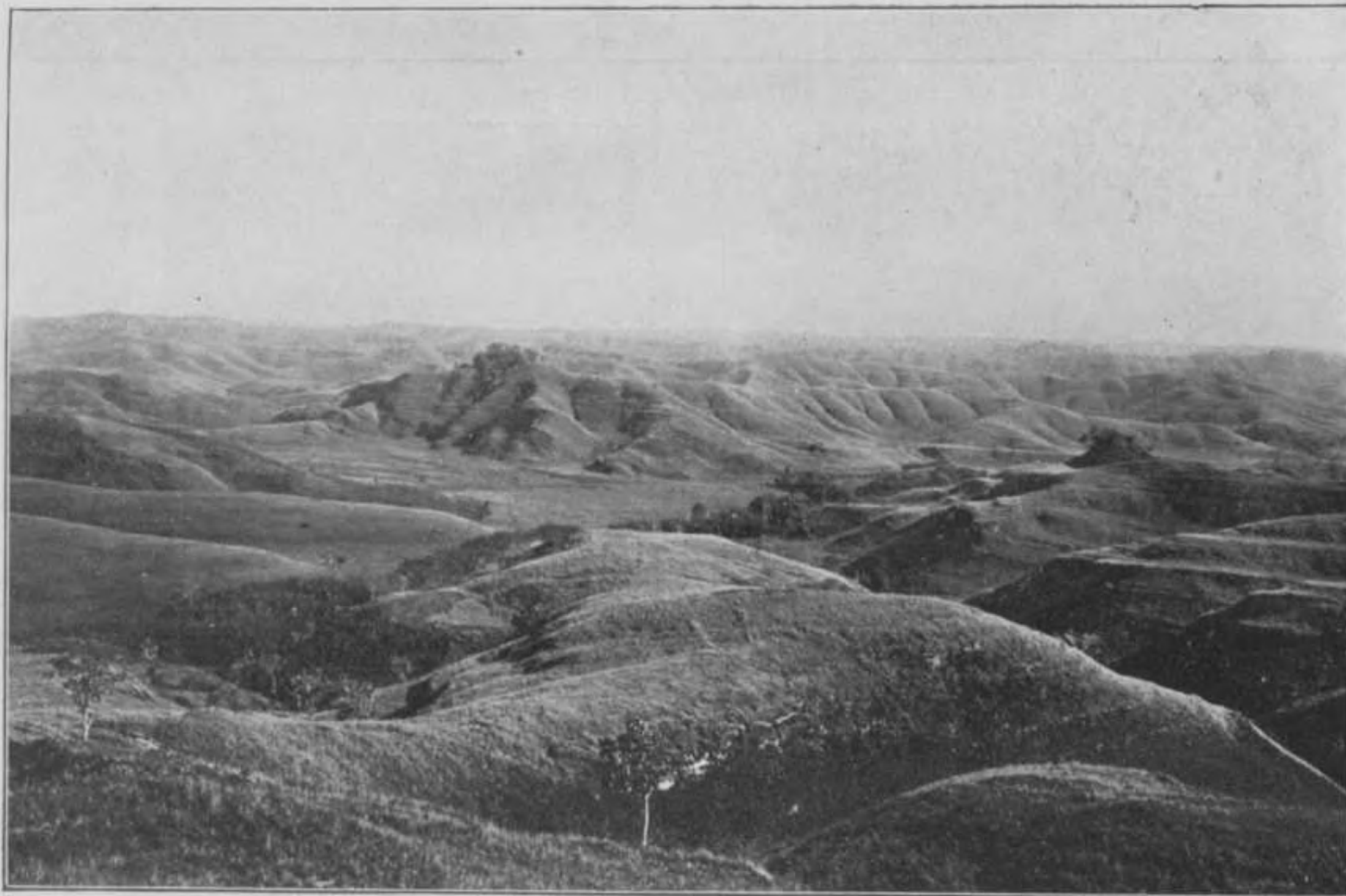
Al had men zijn militaire hand meer dan eens gevoeld, zijn vriendelijk hart had aller vriendschap tenslotte gewonnen.

En hij kon heengaan met de gedachte: Soemba is geworden van een land van moord en doodslag, tot een land van rustige ontwikkeling.

In 1913 kon het militair gezag vervangen door civiel gezag. Een Controleur nam het bestuur op zich, eenige jaren later vervangen door een Assistent-Resident.

De tegenwoordige bestuursorganisatie bestaat uit een Assistent-Resident te Waingapoe, bijgestaan door een Controleur, terwijl er in West-Soemba een Civiel Gezaghebber is, met standplaats Wai Kaboebak.

Een militaire bezetting is gebleven, al behoeft er niet meer gevochten te worden. Maar als uitdrukking van het gezag kunnen zij niet gemist, opdat de met zooveel moeite verkregen orde niet door den een of den ander zal worden verstoord.

KALKSTEEN-LANDSCHAP IN OOST-SOEMBA

... Oostelijk Soemba is het land van de kalkheuvels, van „kopjes” zou de Transvaler zeggen ... Blz. 34

HUIS-TYPE VAN OOSTELIJK SOEMBA
Radja-huis te Kalioedang . . . Blz. 36

HUIS-TYPE VAN WEST-SOEMBA
(Waindimoe) Blz. 37

HOOFDSTUK II

LAND EN VOLK

Wanneer men van Java naar het Oosten per stoomer een reis gaat maken, komt men langs de verschillende eilanden, welke als een aaneengeregen kralenreeks zich in een rij voortzetten: Bali, Lombok, Soembawa, Flores. En dan verder naar Timor.

Maar nu ligt Soemba eenigszins afzonderlijk naar het Zuiden.

Het is ook in velerlei opzichten een „afzonderlijk” eiland.

Laten de andere eilanden reeds aan de naderende reizigers duidelijk zien, dat het tropische eilanden zijn, hooge spitse min of meer vulkanische bergen, bedekt met dichten plantengroei, Soemba verheft zich vlak en plat uit de zee. Bij de kapen doet het zich voor als drie terrassen, waarvan het hoogste ongeveer 400 M. boven den zeespiegel ligt. En dat vlakke land, doorsneden met scherpe ravijnen en dalen, waar wat boomen groeien, is verder kaal en boomloos, een groot gedeelte van het jaar vaal en grijs van kleur door het dorre gras.

De eenige goede haven en ankerplaats is Waingapoe, bekend als de meest „droge” plaats van Nederlandsch Indië, omdat er de geringste regenval wordt geconstateerd.

Het is een land van kalkheuvels en kalkplateaux, behalve aan de Zuidkust, waar het eruptief gesteente zich door de kalklaag heeft heengebroken en zwaar begroeide bergen zich verheffen, waarvan de hoogste echter nog geen twaalfhonderd meter is.

Op dit gebergte ontspringen de rivieren; naar de Zuidkust stroomen enkele kleine riviertjes en naar de Noordkust of Oostkust de grootere rivieren.

De Melolo-rivier, de Kambera-rivier en de Kadahang-rivier zijn wel de voornaamste; evenals in West-Soemba de Memboro- en de Kodi-rivier.

Daar de rivieren een groot verval hebben en zij hun stroombedding diep hebben uitgegraven door de kalkheuvels, zijn ze onbevaarbaar en van weinig belang voor den landbouw. Hier en daar waar het rivierdal zich wat verbreedt, legt men tuinen aan, maar overigens vloeit het water ongebruikt en bijna nutteloos naar zee. De steile oevers en het geaccidenteerd terrein maken bevoeiing onmogelijk.

Nu is er een groot onderscheid tusschen Oostelijk Soemba en West-Soemba. Oostelijk Soemba is het land van kalkheuvels, van „kopjes” zou de Transvaler zeggen. Grillig vertakte pannen en allerlei bochtige dalen maken het terrein moeilijk te bereizen. Men is nauwelijks een kopje beklommen en afgedaald in een dal, of men moet weer aan het klimmen om er weer uit te komen. Vandaar dat de oude Soembaneesche voetpaden dikwijls over de hoogste toppen heengingen en men steeds de kam van het gebergte volgde. — Maar zoo werd een afstand van 10 K.M. hemelsbreedte, wel eens twintig K.M. en meer.

En dit steenachtige land, want men zal nauwelijks enkele vierkante meters vinden, waarin geen steenen vastzitten of waarop geen losse steenen liggen — is bedekt met gras en nog eens gras, dat een groot deel van het jaar als dood hooi op het land staat. Opdat tegen den regentijd het jonge gras zal kunnen uitspruiten, volgt de Soembanees de eenvoudige methode van afbranden. Voorzichtigheid is hierbij gewenscht, want menig huis, soms een heel dorp werd prooi der vlammen, door hevigen wind voortgejaagd en niet meer te stuiten.

Treft men in de dalen of op de berghellingen uitgestrekte alang-alang-velden aan, dan kan men zeker zijn, dat men in een verlaten tuinstreek is.

Kenmerkend voor deze landstreken is de weinige boomgroei. Men kan over de vlakten en over de heuvels rijden uur na uur zonder een boom te vinden, waaronder men eens wat schaduw kan zoeken tegen de al te felle zonne-

stralen. Slechts in de rivierdalen vindt men boomen en palmen. Op de bergellingen, waar men het bosch heeft gekapt en dus wat vruchtbaren grond heeft verkregen en in de rivierdalen, legt men tuinen aan, waar mais en allerlei aardvruchten worden geteeld. Meer in het binnenland heeft men „droge” rijstvelden, omdat de regenval er wat grooter is en het klimaat niet zoo verschroeiend heet als aan de kust.

Dit dorre, troostloos kale heuvelachtige land is echter een rijk land, niet omdat er allerlei mineralen in den grond zouden te vinden zijn, want die zijn er niet; ook niet van wege de cultures van tabak of suiker of thee, want dat zou hier niet willen groeien; maar rijk door het gras, waardoor er een paardenras wordt gefokt, dat zijns gelijke in Nederlandsch-Indië niet heeft.

Het Soemba-paard is wat men noemt een volbloed paard; sierlijk van bouw en vurig van temperament. Al is de grootte niet veel meer dan die van een pony, zij zijn uiterst sterk en bijna onvermoeibaar.

Het is een half-wilde fokkerij, dat wil zeggen, dat de dieren in kudden rondloopen en zoo nu en dan in de kraal worden opgedreven tot het merken of vangen van de jonge beesten.

Het paardenbezit is in handen van enkelen. Het zijn de vorsten en de grooten, welke over de weidevelden beschikken en dus de noodige gronden hebben voor hunne kudden.

Het zijn waarlijk grootbezitters. De Radja van Napoe en de Radja van Rendeh hebben ieder duizend à tweeduizend paarden.

Om de paardenstapel te beschermen is uitvoer van merries verboden en toch worden er jaarlijks gemiddeld een drieduizend paarden naar Java verscheept. Deze paardenhandel is hoofdzakelijk in handen van Arabieren, welke er een zoet winstje mede behalen op de paardenmarkten te Soerabaja of Batavia.

Stelt men de koopprijs op Soemba gemiddeld op *f* 100.— per stuk, wat niet veel is, daar een goed rijpaard minstens tweehonderd vijftig gulden kost en sommige

dieren *f* 500.— en meer opbrengen, dan is er toch een jaarlijksche omzet van drie ton.

Pogingen van de Regeering om het paardenras te verbeteren, vooral door grootere paarden te fokken, zijn mislukt. Er werden prachtige Arabische dekhengsten ingevoerd, maar de resultaten waren van dien aard, dat men na enkele jaren er mede heeft opgehouden.

Beter zijn geslaagd de proeven welke genomen werden tot het fokken van vee. Voor veel geld en met veel moeite werd telken jare in Engelsch-Indië aangekocht het trekvee, dat men noodig had voor de suikerfabrieken op Java en elders. Pogingen om dit soort vee, de bekende zebu's, waarvan men in Artis ook enkele exemplaren kan zien, in ons Indië zelf te fokken, mislukten steeds. Totdat men op de gedachte kwam of het droge, dorre, grasrijke Soemba geen geschikt land zou zijn.

Een vijfhonderdtal beesten werden in Engelsch-Indië aangekocht en in kudden van twaalf stuks verdeeld, aan de Soembaneezen gegeven. En na enkele jaren reeds bleek dat het uitstekend ging. De dieren plantten zich goed voort en geen achteruitgang in het ras is te bespeuren.

Wanneer men nu bedenkt dat een tweejarig stiertje reeds meer dan honderd gulden waard is, zal in de toekomst de opbrengst van deze veestapel een rijke bron van inkomsten zijn voor de bevolking. Juist omdat dit gedeelte van het eiland zoo dun bevolkt is, is er overvloedig plaats voor de paardenfokkerij en voor de veeteelt.

Want behalve dat het land zoo dor en kaal en droog en boomloos is, wordt het gekenmerkt door een uiterst geringe bevolking. Men kan een heelen dag op reis zijn en nog geen tien menschen onderweg ontmoet hebben.

Trekt men ten Westen van het landschap Napoe een lijn van het Noorden naar het Zuiden, dan wonen er op dit gedeelte van het eiland, ongeveer tweederde van Soemba, niet meer dan een zestigduizend menschen. En deze bevolking is dan nog op enkele plaatsen geconcentreerd, zoodat heele streken onbewoond zijn.

Afgedacht van de kuststreken, zijn de stamdorpen, ge-

leggen op moeilijk toegankelijke bergtoppen. Bovendien zijn ze een groot gedeelte van het jaar bijna zonder inwoners. Alleen op feestdagen en bij begrafeniszen gaat een ieder naar zijn eigen stad. De menschen wonen in tuinhuisen, overal verspreid in allerlei dalen of in hun huis op een hoog punt van de weidevelden.

De schooltjes zouden dan ook door de leerlingen niet kunnen worden bezocht — want wie kan iederen dag tien en meer kilometers loopen — wanneer zij niet in eigen „Soembaneesche internaten” waren ondergebracht. De kinderen wonen in eigen huisjes en koken hun eigen eten. Zaterdag gaan ze dan meestal naar huis om „eten” te halen en keeren 's Maandags weer terug.

Dit verspreid wonen der bevolking, waardoor het moeilijk is meer dan een twintigtal menschen bij elkaar te brengen, is geen geringe belemmering geweest bij de Evangelisatie.

Een geheel andere aanblik vertoont echter *West-Soemba*.

Behalve Memboro, dat het typische karakter heeft van Oostelijk Soemba, maken alle landschappen een gansch anderen indruk. Men kan overal zien, dat niet veeteelt, maar landbouw het hoofdbedrijf van de bevolking is. Behalve de gewone tuingedeelten, vindt men in ieder landschap natte rijstvelden (*sawah's*) welke in Oostelijk Soemba slechts hier en daar op kleine schaal worden aangetroffen. Het hoofdvoedsel is hier dan ook niet maïs, maar rijst.

De landschappen zijn veel meer bevolkt en de dorpen veel grooter. Men treft dorp-complexen aan van honderde huizen.

Daar de regenval hier grooter is, heeft het land niet zulk een dor troosteloos aanzien. Ook is het veel meer begroeid; al zijn ook hier niet die groote oer-bosschen van tropische weelde, als op andere eilanden.

De landschappen Wano Kaka en Lamboja aan de Zuidkust, maken door hun talrijke dorpen, waar de heuvels tot aan de toppen geïrrigeerd zijn tot terrasvormige rijst-

velden, bijna een Javaanschen indruk, zoodat men waant niet op Soemba te zijn.

Toch is West-Soemba een arm land. De rijstvelden worden slecht bewerkt. Misoogst door droogte of muizenplaag, waardoor alles wat te veld staat wordt opgegeten, zijn oorzaak dat het land nauwelijks genoeg oplevert voor eigen levensbehoefte.

Daar de grassoorten hier niet zoo kalkhoudend zijn als in het Oosten, en daar de uitgestrekte weidevelden ontbreken, is de veeteelt weinig tot ontwikkeling gekomen. Alleen de karbouw, voor het werk op de rijstvelden zoo noodig, komt hier in grootere getale voor, maar is ook weer in het bezit van enkele grooten en rijken.

Heeft het land van Oosten en Westen dus een gansch ander aanzicht, ook de menschen verschillen veel in velerlei opzicht.

Over het algemeen is de man van Oostelijk Soemba veel forscher gebouwd en rijziger van gestalte.

Door zijn meerderen rijkdom is hij ook beter verzorgd wat kleeding betreft. In West-Soemba dragen de menschen nog vaak kleeding van boomschors en dan nog wel een zeer schamele kleeding, zoodat zij soms bijna ongekleed gaan.

Ook hunne huizen en hun huisraad is veel primitiever dan in het Oosten. Maakt het land in het Oosten een armen indruk en de mensch daarentegen een rijken, hier in het Westen is het tegenovergestelde het geval. Het schijnbaar zoo vruchtbare land geeft den menschen een armelijk bestaan.

Op een tocht door West-Soemba met een groot aantal hoofden van de verschillende landschappen uit het Oosten, viel dat uiterlijk van mensch en kleeding en woning een ieder op.

Een dier hoofden maakte de juiste opmerking: wij bij ons kleeden de levende menschen aan en zorgen dat ze een goed huis hebben, maar hier in het Westen kleeden zij de dooden aan en geven die een mooi graf.

(Gelijk later zal worden opgemerkt is West-Soemba ge-

GROEP SOEMBANEESCHE MANNEN

. . . . Over het algemeen is de man van Oostelijk Soemba veel forscher
gebouwd en rijziger van gestalte

Blz. 38

DE WINNER VAN EEN EERSTEN PRIJS BIJ EEN
PAARDEN-RENWEDSTRIJD

.... Het Soemba-paard is wat men noemt een volbloed paard;
sierlijk van bouw en vurig van temperament Blz. 35

EEN SOEMBANEES BIJ ZIJN HEILIGEN
OFFER-STEEN (KATOADA) Blz. 49

kenmerkt door zijn prachtig gebeeldhouwde graven, soms ware grafmonumenten).

Oostelijk Soemba komt echter hierin met West-Soemba overeen, dat het, hoezeer uiterlijk ook onderscheiden, toch weer ééne bevolking kan genoemd, door hare godsdienstige, staatkundige en maatschappelijke vormen.

In het hoofdstuk over den *godsdienst* wordt dit uiteengezet voor hun religieus leven.

Ook in het staatkundig leven is deze eenheid te zien.

Oudtijds sprak men van „de koningen en koninkrijken van Soemba”, alsof het heele potentaten en groote rijken waren.

De bevolking bestaat echter uit grootere en kleinere stammen, waarvan het opperhoofd *Maramba* of vorst wordt genoemd. Maar men moet bij hem al wat vorstelijk is en vorstelijk schijnt, wegdenken. In kleeding en woning is hij in niets te onderscheiden van andere meer gegoeden. Hij is de eerste van staat, in theorie, maar in de praktijk zijn er dikwijls mannen, die rijker en machtiger zijn en meer invloed hebben.

Daarbij komt, dat in Oostelijk Soemba wereldlijk-hoofd en godsdienstig-hoofd gescheiden zijn. In godsdienstzaken, al gaat het niet buiten den *maramba* om, geven de *ratoe's* (priesters) de leiding. In West-Soemba wordt het wereldlijk hoofd *Rato* genoemd en heeft als zoodanig veel meer invloed in het godsdienstig leven.

De verschillende stammen bewonen nu ieder hun eigen streek en dus wordt Soemba verdeeld in verschillende landschappen.

In Oostelijk Soemba zijn de voornaamste landschappen: Napoe, Kapoendoek, Kanatang, Kambera, Melolo, Rendeh, Mangili, Waidjeloe, Massoe en Karera, Taboendoeng en Lewa.

In West-Soemba: Memboro, Laora, Kodi, Lamboja, Wajewa, Lauili, Wano Kaka, Ana Kalang en Lawonda.

Ieder landschap heeft dus zijn eigen *maramba*, terwijl de bevolking verdeeld was in *kabisoe's* (edelen) en *ata's* (slaven).

Het landschap wordt bewoond door een stam, welke

samengesteld is uit verschillende families (kabisoe-geslachten). Het voornaamste kabisoe-geslacht is nu het vorstelijke geslacht, dat door oudheid en macht zich den voorrang heeft weten te verwerven.

Ieder noemt zich nu naar zijn kabisoe. Ontmoet men iemand of komt iemand op bezoek en wil men weten waar hij vandaan komt, dan is de vraag: welke mensch zijt gij? En als antwoord noemt hij dan zijn kabisoe-geslacht. Zegt hij b.v. „tau Ana Maeri”, dan weet men dat hij komt uit het landschap Napoe. Men moet dus de verschillende familiegeslachten kennen, waaruit ieder landschap bestaat, wil men weten waar iemand vandaan komt. Nu heeft een „vorst” slechts in zooverre invloed en gezag, als hij zich weet te doen gelden door zijn rijkdom of door zijn persoonlijk woord. Wanneer hij een onbeduidend man is, zal een andere kabisoe de leiding nemen en hem wel niet den vorstelijken titel, maar toch wel de vorstelijke macht ontnemen.

In het Soembaneesche staatkundige leven was echter van eigenlijk besturen geen sprake. Ieder kabisoe-geslacht leefde, naar dat het rijk en machtig was, geheel naar eigen goeddunken. Alleen wanneer het ging tegen een gemeenschappelijken vijand, sloot men zich aaneen en nam de vorst de leiding.

Een bestuursindeeling, zooals de Javaan kent, was den Soembanees onbekend. Het hoofd van een dorp werd wel *ama bokoel* (groote vader) genoemd, maar dat was hij alleen als vertegenwoordiger van het dorp en als woordvoerder in godsdienstzaken of rechtszaken.

Toen dan ook het Nederlandsch Indische Gouvernement geregeld bestuur ging invoeren, heeft het heel wat moeite en geduld gekost, eer men de allereerste beginselen had begrepen en in toepassing bracht.

In het *maatschappelijk* leven heerschte ook het recht van den sterkste. De slaaf was rechtloos en de vrije had alles te zeggen. Leven en eigendom was onbeschermd. De meester had volle macht over zijn slaaf, diens vrouw en kinderen en bezittingen.

En de vrije tegenover den vrije kon alleen zijn recht handhaven door kracht en geweld.

Zoo was het op Soemba overal een chaotische toestand, waar ieder deed wat goed was in eigen oogen. Leven en eigendom was steeds onzeker en wapengeweld had het laatste en beslissende woord.

Hoe is dit alles nu in de laatste vijftien jaren veranderd!

Het gezag der landschapshoofden en dorpshoofden is geregeld.

Veiligheid van leven en eigendom is verzekerd.

De slavernij is afgeschaft en niemand heeft een harden meester langer te dienen. Hij is vrij en kan gaan waar hij wil.

Was het land vroeger steeds in onrust door roof- en plundertochten, was er een voortdurende strijd tusschen het eene landschap en het andere, nu is het overal vrede en heeft wapengeweld opgehouden.

Toen een der Soembaneesche hoofden gevraagd werd, hoe hij dacht over de nieuwe toestanden, antwoordde hij: „Ja, mijnheer, de Compagnie is wel lastig, want wij moeten aan den weg werken en belasting betalen en wij mogen niet meer eigen rechter zijn. Maar het is toch voordeelig. Vroeger moest ik altijd verdacht zijn op een plotselingen aanval van een vijand. Hoe menig huis is niet in vlammen opgegaan en hoeveel vrouwen en kinderen werden niet ieder jaar geroofd. Uit mijn veestapel verdwenen telkens spoorloos de beste dieren en uit de weidevelden werd menig paard gestolen. Nu echter is het rust en vrede. Mijn eigendommen en bezittingen nemen ongestoord toe. Ik ben veel rijker dan ooit tevoren. Ja, de Compagnie is wel lastig, maar toch voordeelig”.

Wanneer een verstandig *hoofd* reeds zoo spreekt, dan is het te begrijpen dat de *slaaf* nog meer tevreden is over de nieuwe toestanden.

En waar vroeger de bandelooze en steeds vechtende stammen allen zendingsarbeid zoo goed als onmogelijk maakten, kan nu overal rustig het Evangelie gepredikt worden en voortgang hebben.

Is dus een van de grootste belemmeringen van het Zen-

dingswerk opgeheven, nu het staatkundig en maatschappelijk leven tot rust en orde is gebracht, toch blijft eene groote moeilijkheid nog bestaan.

En dat is de *taal*.

Ook op taalkundig gebied is Soemba zeer versplinterd. Vele en velerlei dialecten, zoo verschillend, dat men soms van andere *talen* kan spreken, maken onderling verkeer uiterst moeilijk.

Door den paardenhandel aangewezen op de havenplaats Waingapoe, had het dialect van Kambera een zekeren voorrang verkregen. In de onderscheiden landschappen van Oostelijk Soemba trof men altijd wel enkele personen aan die Kamberaasch spraken. Maar in West-Soemba, waar de verschillende landschappen veel minder onderling verkeer hadden, was de taal van ieder landschap veel meer afgesloten, zoodat zelfs naaste bureu elkaar niet verstonden. Het was maar een enkele man uit Lauili, die met iemand van Lamboja kon praten. Kon een Gezaghebber te Melolo met één tolk volstaan, de bestuursambtenaar te Wai Kaboebak (Lauili) had er minstens drie noodig, wanneer hij een vergadering van landschapshoofden hield.

Zoo heeft men op Soemba verschillende dialecten, ja, zelfs talen, die meer verschillen dan Duitsch, Nederlandsch en Engelsch.

Men vindt groepen van een vijfduizend of een tienduizend menschen, die een eigen taaltje hebben, onverstaaubar voor hun naaste bureu.

In het ziekenhuisje te Pajeti lagen soms drie Soemba-neezen naast elkaar, en de eene zieke verstond den ander niet, die vlak naast hem lag.

En dat op een eiland van ongeveer 120.000 inwoners.

Wat een moeilijkheid bij de verkondiging van het Evangelie.

Men reist een tiental kilometers en men komt in een andere taalgroep, zoodat men bij een tocht over het eiland minstens een tiental verschillende talen en dialecten zou moeten spreken om zich verstaanbaar te maken.

De woorden zijn bij verschillende stammen zoo door

elkaar geworpen, dat, al heeft men nog hetzelfde woord, dit toch een andere beteekenis heeft.

Hetzelfde woord dat *hier* beteekent *neus*, beteekent bij een ander: *borst*. Hetzelfde woord dat bij den een uitdrukt: *schouder*, wordt door een ander gebruikt voor: *knie*.

In het binnenland van West-Soemba werd een schooltje gebouwd. Het taaltje der menschen was mij onbegrijpelijk en ik kon alleen door een tolk met hen spreken. Bij het in elkaar zetten van het gebouw, had ik even een kapmes noodig en vroeg in de taal van Oostelijk Soemba om een kabèla (kapmes). De menschen keken mij verwonderd aan en op herhaalde vraag, stond er iemand op en ging weg. Eenige oogenblikken later komt die man naar mij toe en zet voor mij neer een groote bamboe-waterkoker.

Ik keek hem verwonderd aan, maar hij zeide: *kabéla*.

Het bleek nu dat het woord *kabéla* hier beteekende: „watervat”, terwijl het bij ons in de buurt „kapmes” beteekende.

Vertel nu eens het wonder van Kana in Galilea en welk een onbegrijpelijke verwarring zou er niet ontstaan door te zeggen, dat er kapmessen vol water zijn.

En heeft men zich wel eens ingedacht wat het zeggen wil, als absoluut vreemdeling in eens geplaatst te worden te midden van een primitieve bevolking, die schrijven noch lezen kan en van wier taal men geen woord verstaat? Men hoort allerlei klanken om zich heen, maar kan, om het zoo eens uit te drukken, er geen touw aan vast knopen.

Men is gekomen om het Evangelie te verkondigen, maar kan zelfs nog niet naar den prijs van een ei vragen.

Maar dit is nog bij lange niet het moeilijkste van de taalmoeilijkheid.

De gewone dagelijks gebruikte woorden leert men spoedig genoeg en na enkele maanden kan men zich, zij het dan ook gebrekkig, wel eenigszins uitdrukken en een opmerking ten beste geven over het mooie weer, over den regen, die zoo lang uitblijft, over een buurman die ziek is. En de inlander vindt het wel aardig, dat die witte vreemde heer zoo zijn best doet om zich verstaanbaar in hun eigen

taal uit te drukken. Hij heeft er zelfs schik in, u zooveel mogelijk te helpen.

Maar nu komt ge als zendeling bij zulk een heidensch volk en gij wilt hun leeren den eenigen weg ter zaligheid. Welk een indruk moet uw taal onbeholpenheid wel niet op hem maken?

Denkt ge dat hij in dien hakkelenden, stotterenden, naar woorden zoekenden, gebrekkig zich uitdrukkenden vreemdeling, terstond zijn geestelijken leermeester zal erkennen?

De eerste vereischte, voordat aan den eigenlijken zendingarbeid kan begonnen, is dus, dat men zijn taal kent en goed spreekt.

De zendeling begint dus met taalstudie. Met potlood en papier gewapend schrijft hij zooveel mogelijk op, tracht achter de beteekenis der woorden te komen en hoe men van woorden zinnen moet maken.

Eerst maar eens de gewone dagelijksche gebruiksvoorwerpen: een pot, een lepel, een mes, enz. Dan namen van dieren en planten, de telwoorden, enz.

Maar nu is *dit* de groote moeilijkheid al, dat hij niet kan zeggen een concreet zelfstandignaamwoord, als: paard, huis — maar wel: mijn paard of uw paard, een groot huis, een oude mand. Het begrip: paard, mand of huis als zoodanig kent de Soembanees niet of zegt hij niet.

En in het opschrijven van die namen moet ge zelfs nog voorzichtig zijn.

Een zendeling die bezig was met het noteeren van verschillende namen, wees met zijn vinger eens naar een mand, die daar dichtbij lag en toen men hem een woord zeide, schreef hij het netjes op en leerde het met andere woorden van buiten.

Eenigen tijd later toen hij ergens elders was en voor het een of ander doel een mand noodig had, vroeg hij: breng mij een mand — en gebruikte het vroeger opgeschreven woord. Het resultaat was een gegrinnik en een verbaasd elkaar aanzien.

En wat had nu hun lachlust opgewekt? Dit. De zendeling vroeg: „Breng mij een kakkerlak”.

Toen hij indertijd naar de beteekenis van het woord „mand” gevraagd had en hij er naar gewezen had, had daar juist zulk een beestje op den rand gezeten, en men had gedacht dat hij dat bedoelde en toen dien naam opgegeven.

Als er nu zelfs met dergelijke concrete woorden zulke wonderlijke vergissingen kunnen worden begaan, hoeveel lastiger wordt het niet, wanneer men begint met de abstracte woorden als: liefhebben, haten, recht, zonde, enz. Hier kan het soms jaren duren eer men het juiste woord voor het juiste begrip heeft gevonden.

Het begint al met de moeilijkheid voor het uitdrukken van den Godsnaam. De wonderlijkste en treurigste vergissingen hebben hierbij plaats gehad. Men tracht er achter te komen hoe de inlanders den allerhoogste en allermachtigste in hemel en op aarde noemen.

Zoo had een zendeling ergens, naar *zijn* gedachte den naam voor dien allerhoogste gevonden, maar na enkele jaren bleek, dat het de naam was van een vreeselijken boozen geest.

Zoo was op Soemba jaren lang gebruikt de naam van Oemboe Waloe Mandokoe, maar bij nader onderzoek bleek, dat zoo werd genoemd de eerste stamvader van een bepaalden stammengroep. Welk een wonderlijke gedachten moeten zich nu bij die heidenen gevormd hebben, als de zendeling hun vertelde van God den schepper en dat alles toeschreef aan hun eigen stamvader?

Ook de uitspraak van zulk een taal kent kleine, fijne, scherpe nuances, waar men dikwijls slechts met de grootste moeite achter komt.

Op zekeren dag met een Soembanees op reis, vroeg ik hem of hij ook den boom *bila* kende. Hij beweerde nooit van zulk een boom gehoord te hebben.

Een eindje verder stond die boom en toen ik hem er attent op maakte zeide hij: o bedoelt u *bila*. En toen ik zeide: juist *bila*, was zijn antwoord: neen, *bila*.

Eindelijk werd mij het raadsel opgelost: men had in het Soemba'sch twee soorten van *b*; één veel gelijkende op de Hollandsche, maar ook een andere, die gansch anders werd

uitgesproken. Wij stooten een *b* uit, maar een Soembanees zuigt de *b* in.

Spreekt men nu zulk een *b* verkeerd uit, dan krijgt men of een ander woord of hij begrijpt u heelemaal niet.

Niet geringe moeilijkheden levert ook het vinden van woorden op die eenigszins benaderen onze geestelijke begrippen, noodig voor de prediking van het Evangelie.

Neem nu het woord *zonde*. Men heeft er wel allerlei woorden voor die dat begrip naderen, maar toch niet juist uitdrukken. Men heeft een woord, dat beteekent „missen” of „fout” of „een voorschrift overtreden”, of „een voorschrift vergeten” of: „ergens op trappen allemaal synoniemen, ieder met eigen beteekenis. Welke moet men nu gebruiken bij de Christelijke prediking?

Want juist hun fijne onderscheiding, ook toe te schrijven aan het ontbreken van een geschreven taal, maakt noodig dat men zich helder, begrijpelijk uitdrukt.

Van welk een belang is het niet, dat men een goed woord heeft voor „vergeving” en verzoening”? Uw geheele prediking hangt er van af.

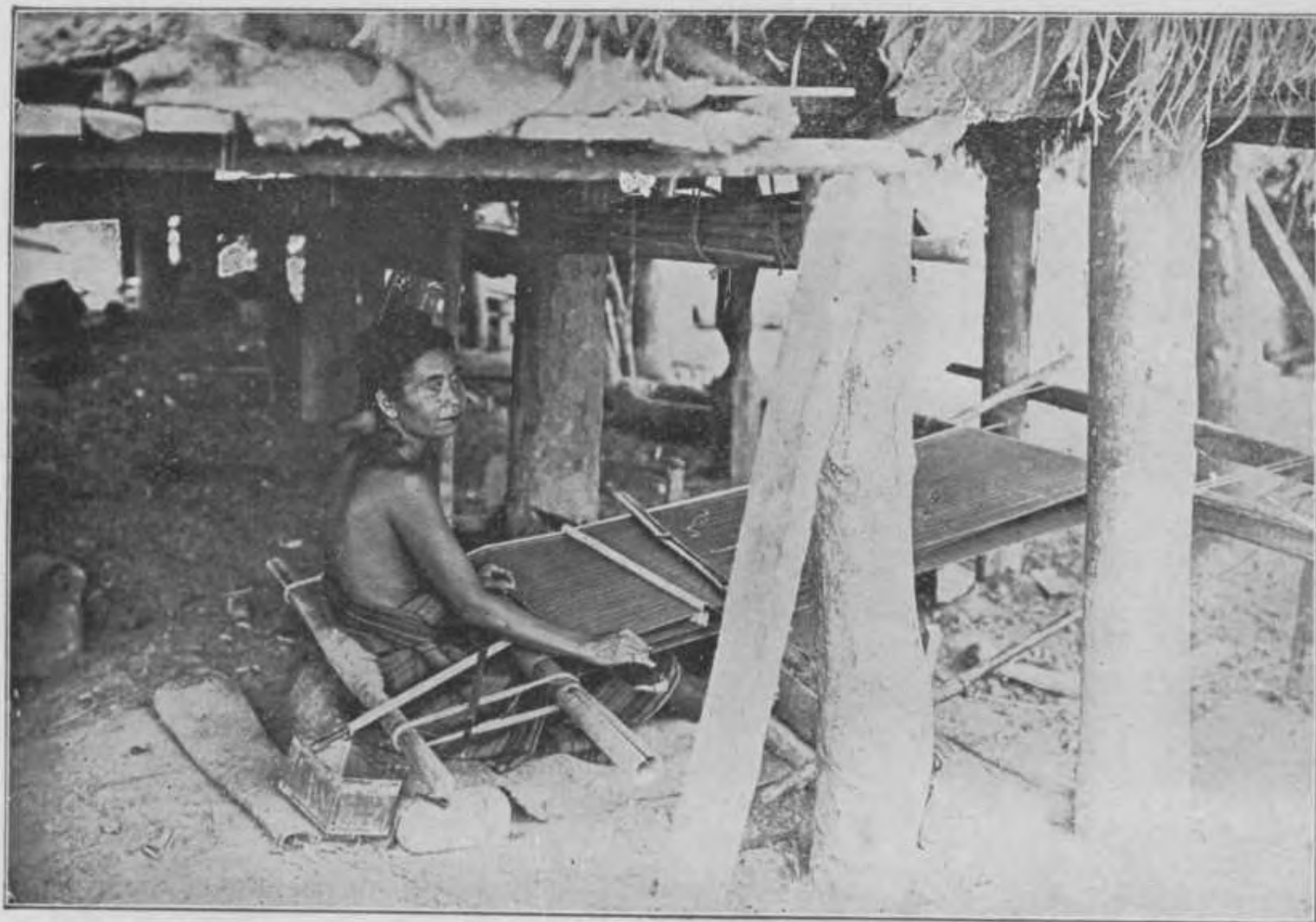
Wat zal men gebruiken voor het begrip „liefde”. Een woord wel allereerst noodig, wil men hun de blijde tijding mededeelen, dat God ons menschen lief heeft.

Neem de tekst maar: Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eeniggeboren Zoon gezonden heeft, opdat een iegelijk die in Hem gelooft niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.

Men had wel een woord om uit te drukken: iets of iemand graag willen bezitten — iemand graag hebben — medelijden met iemand hebben. Maar het begrip „liefde” omvat toch meer.

Voor het woord „gelooven” was nog het beste te gebruiken een woord, dat beteekende „ja zeggen”. Maar het element van „vertrouwen” ontbrak dan weer.

Als men nu in de mondelinge prediking reeds op zulke moeilijkheden stuit, dan is het wel duidelijk, dat Schriftvertaling nog oneindig lastiger is, want dan komt het op elk woord zeer nauwkeurig aan.

EEN SOEMBANEESCHE VROUW AAN HET WEVEN IN DE RUIMTE ONDER HAAR HUIS

SOEMBANEEESCHE MEISJES DANSENDE OP EEN VOLKSFEEST
VOOR HET HUIS VAN DEN RADJA VAN RENDEH

In de prediking kan men nog omschrijven en uitleggen, maar in de bijbelvertaling moet het ééne juiste woord gebruikt worden.

Hoe kunt ge hem vertellen van gelijkenissen als van: „De parel van groote waarde” — „Het zuurdeesem” — „Het mosterdzaad” — „De wijngaard”, terwijl het allemaal begrippen zijn hem onbekend en waarvoor zelfs geen woorden bestaan.

Nu is natuurlijk Bijbelvertaling niet het begin, veeleer het einde van den Zendingsarbeid. Wat zou men moeten beginnen met een gedrukten Bijbel, gesteld al dat zulks mogelijk was, onder een primitief volk, dat noch lezen noch schrijven kan.

Maar een zendeling ziet, als hij nog staat midden in zijn pionierswerk, met zijn geloofsoog reeds langzaam de Christengemeente groeien, die niet slechts door de roepende stem van het Evangelie moet worden genood tot de verlossing, die daar is in Christus Jezus, maar die als jeugdige gemeente ook verder moet onderwezen worden en die geestelijke spijsen noodig heeft voor het dagelijksche leven.

Het gesproken woord heeft zeer zeker kracht; maar ook de Heiden vraagt u als gij in de prediking tot hem komt: waaruit weet gij dat?

En dan kunt gij hem alleen antwoorden: uit het heilig Evangelie.

Al kunt ge hem dan nog niet het Boek der boeken in zijn eigen taal in handen geven, het is toch noodig dat hij zoo spoedig mogelijk iets er van zelf kan onderzoeken.

Zoo is er dan op Soemba, in het dialect van Kambara reeds uitgegeven een Bijbelsch leesboek, met de voorname verhalen uit het Oude- en Nieuwe Testament. Dit is niet zoo moeilijk als Bijbelvertaling, want moeilijke woorden kan men eenigszins ontwijken en men is niet zoo gebonden aan zinsbouw en uitdrukkingswijze van de Schrift zelf.

En toch krijgt de jeugdige Christen, die op school heeft leeren lezen, een woord in huis, dat hij kan overdenken en verder zeggen.

Voor den zendeling heeft het bovendien dit groote voordeel, dat er onder de menschen over gesproken wordt en dat gemaakte fouten, die er natuurlijke vele zijn, worden gecorrigeerd door den Inlander zelf.

Zoo ontstaat als van zelf langzamerhand een Christelijk spraak-idioom, dat niet meer zoo vreemd staat tegenover zijn oorspronkelijk denkleven. Heeft de Zending met allerlei moeilijkheden te worstelen, de taal is een van de grootste.

Daarom is de Soemba-Zending ook zoo gelukkig, dat het Nederlandsch Bijbelgenootschap een harer taalmannen naar dit eiland heeft gezonden.

ZENDINGSACTIE
onder de Studenten
a/d V. U.
AMSTERDAM.

HOOFDSTUK III

GODSDIENST

Het is natuurlijk niet doenlijk om in elk handboek voor de verschillende animistische Zendingsterreinen een uitvoerige beschrijving te geven van het animisme. Die dieper op het animisme wil ingaan, neme daartoe het door den Zendingstudieraad speciaal daarover uitgegeven werk ¹⁾.

Het is ons slechts te doen een antwoord te geven op de vraag: hoe openbaart zich het religieuse leven op Soemba.

Maar willen wij er een kijk op krijgen, dan moeten wij altijd deze gedachte vasthouden, dat de heidensche religie niet altruïstisch, maar egoïstisch geconcentreerd is.

Het is geen aanbedding en vereering van goden of geesten of zielen in kinderlijke aanhankelijkheid of in ootmoedige afhankelijkheid. Het vereeringsmotief ontbreekt zoo goed als geheel.

Is nu animisme vereering, aanbedding, vergoddelijking van het algemeene en het bijzondere levensbeginsel, en is het doel van alle religieuse handelingen, leven te verwerven en leven vast te houden, in welke vormen en op welke wijze openbaart zich dat dan op Soemba?

OFFERSTEENEN

„Gij mannen van Athene! Ik bemerk dat gij alleszins gelijk als godsdienstiger zijt”, moest Paulus eenmaal zeggen, ziende op het „beschaafde” Athene, zoo vol van altaren van talrijke goden en godinnen, dat men er zelfs

¹⁾ „Het Geestesleven der Natuurvolken” door H. Kluin, uitgegeven door den Zendingboekhandel te Den Haag.

één bouwde voor den onbekenden God, als vreesde men er één vergeten te hebben, wiens toorn men dan onbewust zou hebben te verdragen.

En op Soemba, het „onbeschaafde” land, struikelt men als het ware over de talrijke offersteenen. Ook hier ziet men, evenals in Athene, hoe dezelfde krachten en vermogens, in den mensch gelegd om zijn Schepper te dienen en te verheerlijken, zoo droevig zijn ontaard.

Zij werken niet meer in de richting naar God heen, maar juist van Hem af. Het is geworden tot menschenvergoding en heeft hen geleid tot duivelendienst.

Gestorven voorvaderen en kwade geesten worden hier aangebeden en gediend met een ijver en toewijding, die bij eersten indruk beschaamd maakt.

Zich in alles en onder alles afhankelijk te weten en te voelen van onzen trouwen Vader in Christus Jezus — steeds Hem te dienen, naar Zijn wil te vragen en naar Zijn openbaring te leven, gelijk van ons toch gevraagd wordt, hoe dikwijls moeten wij dan niet een schuldbelijdenis doen hooren.

Menigmaal stellen wij onze hulp en ons vertrouwen op menschen, verwachten teveel van ons geld en goed en verstand, zoodat ons afhankelijkheidsgevoel dreigt onder te gaan in hoogmoedig zelfvertrouwen vol eigenwaarde.

Een Soembanees heeft echter heel weinig zelfvertrouwen. Van zijn geboorte tot zijn sterven leeft hij in animistische afhankelijkheid. Zelfs de meest eenvoudige en alledaagsche handeling wordt afhankelijk gesteld van den wil der bovennatuurlijke krachten.

Vandaar het verbazend aantal offersteenen, dat men overal aantreft, verschillend in bouw en verschillend in bestemming.

Niet alleen bidt en offert men „onder allen groenen boom en op allen hoogen heuvel”, maar ook bij elk huis en in elken tuin.

Het algemeen woord voor offersteen is „katoada”; een stuk steen ter grootte van een mansvuist. Gaarne gebruikt men hiervoor een soort witte tufsteen, welke zich gemak-

kelijk laat uithollen en afwerken tot een ellipsvorm. De opening wordt gesloten met een dekseltje van steen of een spits toegesneden houten stop.

Dit voorwerp wordt nu in den grond begraven, maar zeer ondiep; het wordt slechts met een weinig aarde bedekt, waarop men dan eenige losse steenen stapelt.

Wil men een offerande brengen, bestaande uit een fijn schilfertje goud of zilver, dan neemt men de losse steenen er af en haalt den offersteen te voorschijn. De offersteen zal niet spoedig zijn gevuld, want de schilfertjes goud zijn in den regel zoo klein, dat men scherpe oogen noodig heeft om ze te zien. Het komt meer aan op de qualiteit dan op de quantiteit.

DE KATOADA PINDOE

Voordat men nu een Soembaneesche kampong binnenkomt, zal men den eersten offersteen vinden, verborgen in het gras aan de zijde van het voetpad.

Deze offersteen is geplaatst bij de twee hoofdingangen van het dorp, bij de voorpoort en bij de achterdeur, en bewaakt dus den ingang tot het dorp. Het is zijn taak er voor te zorgen, dat geen onbevoegde binnenkomt.

Een vijand, die onverhoeds een inval zou willen doen, wordt door hem tegengehouden. Een dief, die 's nachts zou binnendringen om te stelen, zal verblind worden en den toegang niet kunnen vinden.

Daarom zullen ongewenschte en met kwade voornemens bezielde bezoekers steeds dezen weg vermijden en ergens anders trachten binnen te dringen.

Komt men na maandenlange afwezigheid zijn dorp weer binnen, zoo zal men dezen offersteen eerst kennis geven van zijn terugkomst en toestemming vragen zijn stamhuis wederom te mogen betreden.

Hooge gasten, die met een bepaald doel komen, b.v. onderhandelaars over een huwelijk, zal men bij dezen offersteen terzijde van de poort opwachten. Aan den steen wordt dan medegedeeld het doel van hun komst.

Deze *katoada* bewaakt niet alleen het uitgaan en het

ingaan van de *levende* bezoekers en gasten. Zijn taak is ook om er voor te zorgen, dat de levende bewoners niet overvallen worden door de dooden, de zielen der afgestorvenen.

Er bestaat immers een levendig verkeer tusschen dooden en levenden. De zielen der afgestorvenen, reeds verhuisd naar het zielenland, voelen zich toch telkens gedrongen tot een bezoek aan de levende familieleden. Want de zielen komen niet altijd om te straffen, maar hun bezoek is dikwijls ook van vriendschappelijken aard, een blijk van saamhoorigheid, die door den dood niet is ontbonden. Zoo komen zij bij geboorte- en bij huwelijksfeesten en bij andere plechtige gelegenheden.

De nijdige zielen moet hij nu weren, maar de vriendelijk gezinde zielen laat hij binnen.

Eenmaal per jaar, na afloop van den regentijd, als de oogst is binnengehaald, heeft er een algemeen zielenbezoek plaats. Wanneer de oogst slecht is uitgevallen, zal men dit feest *langoe paraing* (bericht van de zielestad) *niet* houden. De levenden hebben te weinig en de dooden moeten dus maar wachten tot er meer overvloed is. Heeft men echter genoeg, dan viert men feest.

Ieder levende komt in zijn familiedorp en verlaat zijn tuinhuis, waar hij anders het grootste gedeelte van het jaar doorbrengt. Het anders zoo verlaten dorp is nu vol leven en getier. Men verwacht de zielen der afgestorvenen.

Maar deze mogen zoo maar niet binnen komen. Zij kloppen eerst aan bij de *katoada pindoe* en vragen of alles gereed en bereid is voor hun bezoek.

DE KATOADA LANGOE PARAING

Onder het slaan van schelklinkende gongs en het doffe geluid der trommen mogen zij nu de voorpoort binnen gaan.

Netjes achter elkaar loopende treden zij het dorp in en richten hunne schreden eerst naar de *katoada langoe paraing*.

Is de *katoada pindoe* voor het oog verborgen aan den kant van den weg in het hooge gras, dat is niet het geval

met dezen offersteen, die dikwijls kortweg genoemd wordt *katoada paraing*. Midden op het open plein tusschen de twee rijen huizen is hij opgericht. 't Is een hoop ruwe losse steenen, tot een langwerpig vierkant opgestapeld; ongeveer twee meter lang en bijna een meter hoog en breed. In het midden staat opgericht een dikke boomtak, wit uitbleekt door zon en regen, met een paar scherp gepunte mikken, waaraan eenige kinnebakken van geofferde varkens hangen.

Rondom dit offergesteente beweegt zich nu de stoet der zielen en hun vraag is of de offerkip reeds is geslacht en de maaltijd gereed in de huizen. Het hoofd van ieder gezin gaat nu met een klein mandje, waarin zich bevindt het onmisbare sirih- en pinangoffer, naar de *katoada paraing*, en noodigt de zielen zijner familie vriendelijk uit mede te gaan en zich neer te zetten bij den heiligen bidpaal in huis en zich te goed te doen aan den reeds klaar gemaakten maaltijd.

Een geliefkoosde offerande is een grijs gespikkelde kip, waarvan men eerst de kam heeft afgesneden. Met een mandje gekookje rijst wordt deze offerande neergezet bij dien heiligen bidpaal. Overal in huis zijn vruchten opgehangen. Maar het moet „geheel” zijn. Eén enkele kokosnoot mag niet; het moet een tros klappers zijn zooals ze aan den boom groeien. De rijst is opgehangen zooals ze gesneden is op het veld, met aren en al. Zoo ook een tros bananen. De maïs moet nog in het omhulsel zitten en de aardnootjes in hun schil.

Aan al die feestgaven der veldgewassen kunnen zich de zielen, welke nu in huis zijn gekomen, naar hartelust te goed doen. Buiten op het open plein is men intusschen begonnen met het slachten van buffels, varkens of geiten.

Den ganschen nacht duurt het feest, maar voor het aanbreken van den morgen moeten de zielen hun familiedorp weer verlaten.

De dooden en de levenden verzamelen zich bij den *katoada paraing* en vandaar gaat het in statigen optocht, donkere gestalten in vagen morgenschemer, naar de voor-

poort. Onder het geluid der gongs en der trommen doet men hen uitgeleide tot bij den *katoada pindoe*.

Ieder huisgezin plaatst nu bij dezen offersteen een klapperdop, gevuld met asch, waarin drie kippenveeren zijn gestoken. Naast elken klapperdop legt men ook een mengsel van gestampte maïs met suiker en pisang en aardnootjes als teerkost voor de zielen op hun terugreis naar het zielenland. De asch dient ervoor om hun voet zacht te laten gaan over de steenen, en de veeren zijn bedoeld als schaduw tegen de zonnestralen.

Bij dezen offersteen neemt men nu afscheid van elkaar. De levenden keeren terug naar hun huis en de dorpspoort wordt weer toegesloten. Het zielenbezoek is afgelopen; men heeft zijn verplichting en schuld tegenover de dooden afgedaan.

Maar niet alleen bij het jaarlijksche zielenbezoek speelt de *katoada paraing* zijn rol, ook in het gewone leven is hij van veel betekenis voor den mensch. De zielen en geesten moeten eerst toestemming hebben van dezen offersteen, willen zij een huis binnengaan, wat ook het doel van hun komst moge zijn.

Gewoonlijk komen zij als wrekers van een overtreding der inzettingen, eenmaal door de vaderen vastgesteld. Maar geen booze geest of straffende ziel kan iemand in huis overvallen met voorbijgang van deze twee offersteenen.

De vertoornde ziel of geest moet eerst aan den *katoada pindoe* vragen of die en die ook thuis is. Bij een bevestigend antwoord komt hij het dorp binnen en gaat naar den *katoada paraing*. Hier deelt hij mede het doel van zijn komst, hetzij straffend en wrekend, hetzij zegen aanbrenghend. Eerst na toestemming van dezen *katoada* mag hij een bepaald huis binnen gaan en daar optreden tegen de levenden.

De *katoada pindoe* bewijst dus slechts portiersdiensten, die de gasten open doet en wederom uitlaat. Maar de beslissing ligt bij den *katoada paraing*. Langs hem gaat de weg naar binnen in huis. Het is dus geraden dezen offersteen steeds in vriendelijk humeur te houden.

Een kind is ernstig ongesteld. Men vreest dat de nijdige afgunstige ziel van zijn overleden vader de hand heeft in deze ziekte en met alle geweld het kind tot zich wil trekken. Een offer gebracht aan den *katoada paraing* zal hem wellicht verhinderen in zijn boos opzet en hem noodzaken zich weer buiten het dorp terug te trekken, zoodat het kind beter kan worden.

De kampong is verkouden: huis aan huis hoort men hoesten en kuchen. Men besluit den geest der verkoudheid er uit te jagen. En ook nu is de *katoada paraing* het middelpunt van offerplechtigheid. (Verg. Macedoniër 1908, blz. 107).

Deze *katoada paraing* vindt men nu niet in ieder Soembaneesch dorp, maar alleen in de „hoofdstad”, het oorspronkelijk familiedorp (*paraing*).

DE KATOADA ROE KAWINDOE

Van uit dit dorp heeft men zich echter verspreid over een bepaalde landstreek. Alleen bij de groote familiefeesten komt alles hier saam, terwijl er het grootste gedeelte van het jaar slechts enkele ouden van dagen en eenige vaste bewoners zijn, die op de graven en de huizen moeten passen. De overige bevolking is links en rechts uit elkaar gegaan en woont in tuinhuizen, soms op uren afstands van het stamdorp.

Sommigen zijn dan weer vereenigd in een tuindorp, niet zooals de „hoofdstad” gelegen op steile ontoegankelijke heuveltoppen, maar dicht bij een riviertje in een gunstige tuinstreek. Zulk een dorp heet *koatak*, is een door cactus omheinde plaats en bestaat meestal uit drie of vier huizen.

Ook bij den ingang van zulk een dorp vindt men den *katoada pindoe*, maar er is natuurlijk geen *katoada paraing*. Hier treft men echter aan de *katoada roe kawindoe*, d.w.z. offersteen, welke de *buitengalerij* beschermt ¹⁾).

Op het erf tusschen de huizen ziet men een drietal

¹⁾ *Roe kawindoe* is de rondom een Soembaneesch huis afhangende dakbedekking van riet.

steen en rechtop in den grond gestoken en daaronder is begraven het uitgeholde offersteentje. Deze *katoada* beschermt nu huis en inwoners voor alle ramp en leed. Hij heeft dus bijna dezelfde werking als de *katoada paraing*, maar in mindere mate, daar zijn macht slechts gaat over enkele huizen. Soms zelfs maar over één huis. Want wanneer een groot rijk man een op zich zelf staand huis bewoont in het open veld, dan zal hij toch zulk een *katoada* oprichten, daar hij veel bescherming noodig heeft. Zijn huis staat zoo alleen en is dus gemakkelijk aan te vallen door nijldige geesten en booze krachten.

Wanneer het een vast huis geworden is, dat altijd bewoond wordt, dan haalt hij ook zijn *Marapoe* (beschermgeest) uit het familiedorp. Zeker, de hoofdzetel van den familie-*Marapoe* blijft in het stambuis, in het hoofddorp. Daar openbaart hij zich het meest, want daar is zijn geliefkoosde verblijfplaats. Maar men kan ook op andere plaatsen met hem spreken in gebed en offerande.

Overal volgt hij de zijnen, die voor hem een bijzetel hebben opgericht. Onder allerlei formaliteiten maakt men in een huis de plaats gereed, waar de *Marapoe* zich neerzetten zal. Er wordt geslacht en de lever moet uitstekende voortekenen hebben, anders gaat men niet door met de plechtigheid.

Zijn nu alle voortekenen gunstig, dan zet men een maaltijd gereed, bestaande uit een paar kolven maïs, wat gevulde rijstaren, wat sirih en pinang.

Dan gaat men den *Marapoe* roepen en zegt hem dat alles gereed is om hem te ontvangen. Rondom het huis worden rijstkorrels gestrooid, ook overal in huis tegen de wanden en de stijlen en op den vloer.

Nu neemt men een mooi gevlochten mandje, waarin men eenige stukjes goud doet, gewikkeld in boomwol. Een rijk man zal er nog allerlei sieraden in doen om den *Marapoe* te eeren. Het mandje wordt nu stevig dichtgebonden, liefst met koperdraad, en dan geplaatst onder den nok van het dak, tusschen de vier hoofdpalen, boven den haard. Want in het rookerig duister daarboven woont de *Marapoe*.

Daar kan men hem vinden wanneer men hem noodig heeft. Want al trekt hij van huis tot huis, dat mandje is het middel om zijn tegenwoordigheid op te roepen en met hem te spreken.

Wil nu de Marapoe eens gaan „wandelen” of heeft men zijn tegenwoordigheid ergens elders noodig, dan geeft hij daarvan kennis aan den *katoada roe kawindoe*. Deze moet hem ook mededeelen, wanneer er zielen of geesten op bezoek komen. Want de zielen der gestorvenen houden gaarne eens conferentie met den Marapoe in huis, waar dan besproken wordt het wel en wee der bewoners.

Geen ziel kan een levende leed doen of ziek maken, zonder dat de Marapoe het goed vindt. Maar alle gesprekken gaan weer via den *katoada roe kawindoe*.

Deze offersteen blijft altijd op post en waakt voortdurend. Zelfs doet hij des nachts de ronde, opdat geen booze geest onverhoeds zal binnen sluipen.

„KATOADA'S” VOOR LANDBOUW EN VEETEELT

Maar een Soembanees heeft nog meer offersteen, die betrekking hebben op landbouw en veeteelt.

Zoo vindt men in ieder tuingedeelte den *katoada méha*, die bewaakt en beschermt den grond en al wat er op groeit. Hier wordt gebeden en geofferd bij planten en zaaien, bij wieden en oogsten.

Niemand kan een tuin aanleggen of een stuk grond ontginnen, zonder daarvoor eerst toestemming gevraagd te hebben aan den *katoada padira tana*.

Opdat de tuingewassen goed zullen gedijen en de rijst zware aren zal dragen, gaat men naar den *katoada boenggoer*. En voor alle zekerheid kan het geen kwaad, dat men ook een kleine offerande brengt bij den *katoada pameling* onder een heiligen boom.

Met inachtneming van al deze offersteen kan men met een gerust hart den oogst afwachten.

Wat de *katoada roe kawindoe* voor een huis beteekent, is voor den tuin de *katoada méha* (alleen op zich zelf staande offersteen). Hoe groot of hoe klein de tuin ook

moge zijn, onder een boom of onder een struik zal men het kleine uitgeholde offersteentje begraven, met een paar goudschilfertjes er in. Hier offert men een kipje, meestal een klein kuiken, bij het planten en voor het oogsten. Is het geplante een weinig opgeschoten, eer dat de vrucht zich gaat zetten, dan komt men met dit gebed tot den offersteen:

„Ga gij halen de maïs en de rijst
van ieder klein dal — van ieder groot dal;
stapel het hier op:

Manden niet genoeg, bindtouw niet voldoende”.

De taak van den offersteen is nu, dat hij des nachts in afgemeten schreden den tuin omloopt, opdat geen kwaad zal binnendringen en het levensbeginsel der planten niet zal ontsnappen.

Want immers op de geestelijke substantie van iets komt het aan. Het levensbeginsel maakt iets in meerdere of mindere mate krachtig. De *katoada méha* moet nu zorgen dat het levensbeginsel der planten niet ontsnapt en gaat er zelf op uit om deze in andere tuinen te gaan rooven en uit te storten in het geplante, dat aan zijn zorgen is toevertrouwd.

Vrijheid en toestemming tot dezen geestelijken strooptocht kan hij alleen krijgen van den *katoada padira tana* (offersteen die het land zijn grenzen aangeeft). Want iedere tuin heeft bepaalde grenzen en de macht van een offersteen gaat niet verder dan de omheining.

Die grenzen te overschrijden staat niet in zijn bevoegdheid, tenzij de *katoada padira tana* er in toestemt. Want deze waakt over alle tuinen en over allen grond.

Daarom moet hij ook toestemming geven tot het ontginnen van een nog niet gebruikt stuk grond. Door de offerande van een witten haan en een weinig van den straks binnen te halen oogst, geeft hij gaarne de verlangde inwilging.

Alle land is eigendom van den *Marapoe tana* (heer des lands) en is bewoond door geesten en zielen. Zou men nu een willekeurig stuk grond gaan bewerken, dan zou het

kunnen gebeuren, dat men de woonplaats van een machtigen geest verstoorde en diens wraak zich op den hals haalde. Alle grond moet dus gevraagd worden van de geestelijke eigenaars en daarvoor is de *katoada padira tana* het juiste adres.

Maar wanneer men een overvloedigen oogst wil hebben, moet men zich wenden tot den *katoada boenggoer*, d.w.z. den gemeenschappelijken offersteen.

In elk complex van tuinen vindt men dezen offersteen opgericht, meestal op een heuvel, waar men een goed ver-gezicht heeft.

Hier gaat men offeren, wanneer de maïs en de rijst vrucht begint te zetten, en het gebed is, dat men zware aren in de rijst en groote, goed gevulde maïskolven zal ontvangen.

Tot deze offerplechtigheid vereenigen zich de eigenaars van de verschillende tuinen in de omgeving. Alleen gaat men er nooit heen. Het te slachten beest moet minstens een varken zijn. Iedereen kan het gebed ook niet leiden, daartoe verkiest men een algemeen erkend hoofd, verstandig in godsdienstzaken. Want er hangt zooveel van af, hoe de vruchten zich zullen zetten.

Te veel regen of te weinig regen, te veel zon of geen zon kan onherstelbare schade toebrengen. Het is de kritieke periode, waarin de mensch ten zeerste afhankelijk is.

In dezen tijd is het ook voorzichtig gehandeld, wanneer men denkt aan den *katoada pameling*, d.w.z. offersteen, waar men zachtjes heensluipt.

Deze offersteen wordt gevonden onder een heiligen boom en is gewijd aan den *Marapoe tana*. Hem offert men, tegen dat de oogst rijp wordt.

Maar daar al dit offeren wel wat te kostbaar wordt, gebruikt men hierbij een list.

Het offer wordt in de kampong in gereedheid gebracht, bestaande uit schilfertjes goud, wat kralen, een mes en soms andere sieraden. Nadat een kip of een varkentje geslacht is en de rijst gekookt, gaan twee mannen met wat eten en met die offerande naar buiten. Het moet 's avonds gebeuren, wanneer het reeds donker is.

Langzaam sluipend gaat het voorzichtig voorwaarts. Bij den grooten boom gekomen, waar de *Marapoe tana* zetelt, gaat men eerst zelf een stukje eten. Dan volgt het gebed om een rijken oogst en de offerande wordt neergelegd bij den offersteen. Nu verwijdert zich één der twee mannen en op een kleinen afstand verbergt hij zich.

Na een poosje verdwijnt ook nummer twee, maar deze gaat rechtstreeks naar huis. Wanneer deze vertrokken is, komt nummer één weer terug en zegt als in de hoogste verbazing: „Wie heeft dit alles hier vergeten? Wat een prachtig voordeeltje”. — Hij pakt alles bij elkaar en gaat er mee terug naar het dorp.

Ook op het gebied van *veeteelt* heeft men zijn offerstenen. Maar uit den aard der zaak hebben alleen de vorsten en de rijken er iets mede te doen. Want niet ieder bezit een kudde paarden, al is het bezit van één paard vrij algemeen.

De *katoada ndjara* (offersteen der paarden) is natuurlijk van groot belang voor een man als de Radja van Rendeh, die bijna niet berekenen kan hoeveel paarden hij wel bezit, of voor den Radja van Napoe, die zijn paarden bij honderden telt.

Midden in het open veld, op de hoogvlakte waar de kudden paarden vrij loopen te grazen, is deze offersteen opgericht. Het is een groote hoop steenen, met een stok in het midden geplant.

Deze offersteen heeft een eigen paard, *ndjara marapoe* (geestenpaard) genaamd, welke altijd goed verzorgd wordt, want van zijn welzijn hangt veel af voor het welzijn der kudden.

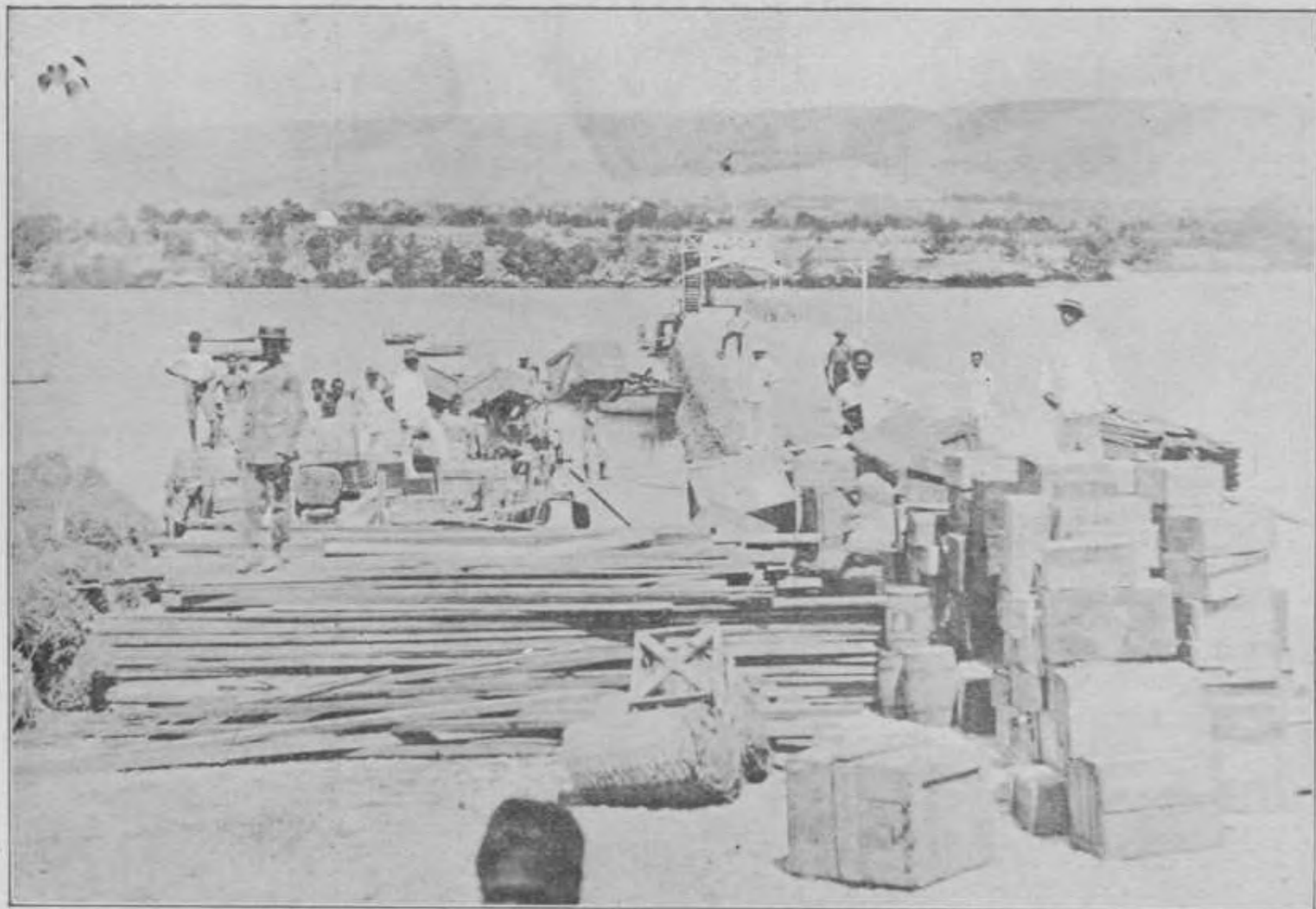
De *katoada*, aan wiens zorg is toevertrouwd het bewaken der paarden op de wijde vlakten en de steile heuvels, berijdt dit paard, naar men meent, steeds, wanneer hij op zijn tochten rondgaat om de verschillende kudden te inspecteeren.

Een of tweemaal per jaar gaat men bij dezen offersteen offeren. Hij, die de offerande zal brengen en de plechtigheid zal leiden, bestijgt dit paard. Bij den offersteen gekomen

HET EENIGE AFGODS-BEELD OP SOEMBA

Dit beeld, voorstellende de „Kampong-geist” (Ndewa paraing) staat in een hek-omrasting te midden van allerlei grafsteenen in het dorp Tarikoda (Ana Kala)

AANLEGSTEIGER TE WAINGAPOE WAAR DE ZENDELINGEN VOET AAN WAL ZETTEN
. . . . De enige goede haven en anker plaats is Waingapoe, bekend als de meest „droge” plaats
van Nederlandsch Indië

wordt dit beest er aan vastgebonden en blijft daar staan tot men weer naar huis terugkeert. De beschermgeest der paarden heeft men verzorgd en men kan nu de zorg voor de kudden verder weer gerust aan hem overlaten. Men is verzekerd dat de merries goed zullen werpen en dat er niet te veel paarden zullen gestolen worden of verongelukken in het steile steenachtige terrein.

Het offer bestaat uit kippen en al naar gelang men meer merries of hengsten begeert, brengt men kippen of hanen. Ook vraagt men paarden van een bepaalde kleur, liefst zwarten of izabellen.

Zoo heeft men ook voor de buffels een *katoada karamboa* (offersteen voor de buffels). Het offer bestaat uit een jong kalf en het gebed is natuurlijk voor het vruchtbaar uitbreiden der kudden.

Zoo heeft men offersteenen voor de kippen en voor de varkens, voor de visschen en voor het wild dat gejaagd wordt.

Want al wat leeft, plant en dier, heeft zijne Marapoe (beschermgeest) en van diens gunst moet men zich door den offersteen zien te verzekeren, opdat men rijk worde in vele bezittingen.

HET BEGRIP „MARAPOE”

Verstaat men dus onder het woord *Marapoe* een geest, zoo is dat toch niet de oorspronkelijke beteekenis. Het duidt in de allereerste plaats aan de zielen der afgestorvenen. Deze zijn de eigenlijke goden, die door den Soembanees gediend worden. En wel bovenal de zielen der stamvaders. Niet alleen dat zij heerschers waren in den ouden tijd, nu nog beheerschen zij het dagelijksche leven en is men aan hen alle eerbied en onderdanigheid verschuldigd.

Een Hooger Wezen, dat alles geschapen heeft, de oorsprong van alle leven, bestaat slechts in flauwe herinnering. Wordt hij in West-Soemba genoemd: *Ina kalada Ama kalada*, d.w.z. groote moeder en vader, in Oostelijk Soemba heeft hij geen eigenlijke naam. Hier wordt hij aangeduid door de uitdrukking: *na mawoeloe tau, na madji tau*;

d.w.z. hij, die menschen maakt, die menschen vlecht.

Vraagt men naar zijn naam, dan is het antwoord: *pānde pekoe tamoe* — *pānde njoera ngara*, d.w.z. zijn naamsgelijke kan niet genoemd — en zijn naam kan niet worden opgedolven.

Dit hoogste wezen wordt echter niet door den mensch dagelijks aanbeden. Hoog boven de wolken troont hij in onbereikbaren afstand. Hij komt niet neder tot den mensch en de mensch klimt niet tot hem op. Het wereldbestuur en het lot der menschen is niet in zijne handen. Dat is overgelaten aan de mindere goden.

En onder dezen bekleeden de stamvaders een eerste plaats.

Wanneer men nu een Soembanees vraagt, wie de Allerhoogste is, dan zal hij niet den wereldschepper noemen, maar een van die allereerste stamvaders.

In Oostelijk Soemba zijn dat *Oemboe Waloe Mandokoe* en *Oemboe Waloe Sasar*.

Laatstgenoemde is de voornaamste; want hij is uit den hemel nedergedaald op Sasar, den steilen noordkaap van het eiland. Vandaar zijn naam Heer van Sasar.

Veel later kwam *Oemboe Waloe Mandokoe* (een nog onverklaarbare plaatsnaam) per schuit over de zee ook te Sasar, maar daar er reeds menschen woonden, ging hij door naar Kambera en is de stamvader geworden voor Oost-Soemba.

De plaats van zijn aanbedding is *Wai Mbidi* in *Massoe*, waar hij een huis heeft met slechts één dakpaal, in onderscheiding van de gewone Soembanæesche huizen met vier hoofdpalen.

Oemboe Waloe Sasar heeft zijn huis te *Woenga* in *Napoe*; het staat op een hoog fundament van opgestapelde steenen, en wordt daarom genoemd, *oema kili mbatoe*, d.w.z. huis met steenen muur.

Niet ieder mag daar komen bidden; alleen de vorsten, die hun afkomst van dezen stamvader afleiden. Zoo behooren de vorsten van *Kambera*, *Melolo*, *Rendeh*, *Mangili*, *Waidjeloë*, *Taboendoeng* en *Massoe* onder het gezag van *Oemboe Waloe Mandokoe*, terwijl *Kanatang*, *Kapoendoek*, *Napoe*, *Lakoka* luisteren naar *Oemboe Waloe Sasar*.

Hebben deze twee groote heeren slechts belang voor de vorsten en hun familie, geheel anders is het met de gestorven hoofden der gewone geslachten. Want behalve door het geslacht van den Radja, wordt ieder landschap bevolkt door aan hem onderhoorige geslachten.

Dat zijn geslacht Radja is, grondt zich hierop, dat zijn voorvaderen het eerst dit land in bezit hebben genomen, hetzij door eerste vestiging, hetzij door verovering.

HET BEGRIP „KABISOE”

Zoo wordt nu b.v. het landschap Kambera bevolkt door verschillende familie-geslachten en men noemt zich dan naar dien eersten stamvader.

Men vraagt iemand dan ook niet naar zijn naam, of naar zijn dorp, maar naar zijn geslacht.

Iemand komt om medicijnen en op de vraag „wat voor mensch zijt gij?” zal hij niet antwoorden „ik ben iemand van Kambera of van Melolo of van Napoe”.

Hij zal antwoorden „*tau Ana mboeroeng*” en dan weet een Soembanees dat zoo iemand thuis hoort in het landschap Rendeh.

Of hij zal zeggen „*tau Ana Ma'ari*” en dan weet gij, dat hij komt van het landschap Napoe.

Zulk een geslacht nu heet *kabisoe* en hoe grooter en hoe dichter bevolkt een landschap is, des te grooter is het aantal *kabisoe*'s.

De vertegenwoordiger van zulk een *kabisoe*-geslacht wordt nu ook *kabisoe* genoemd. Hij is dus het hoofd van het thans levende geslacht.

De Radja is dus eigenlijk de voornaamste *kabisoe* en men noemt hem *maramba* (vorst) in onderscheiding van zijn mede-*kabisoe*'s, die naar hun rijkdom en aantal onderhoorigen weer verdeeld worden in *kabisoe bokoel* (groote) en *kabisoe koedoe* (kleine.)

Het hoofd van een geslacht heet dus *kabisoe* en hij zelf en al zijn familieleden en onderhoorigen noemen zich naar den oorspronkelijken *kabisoe*. Deze gestorven voorvader is hun Marapoe.

Zoo dekken de begrippen *Marapoe* en *Kabisoe* elkaar. Kent men dus de *Kabisoe's* van een landschap, dan kent men ook hun *Marapoe's*.

Het levende hoofd van zulk een geslacht is nu ook de persoon, die de godsdienstige handelingen en offerplechtigheden regelt. In zijn dorp en in zijn huis bewaart men de aloude erfstukken, welke dienen als medium tot verkeer met de voorvaderen.

Al de zielen der afgestorvenen heeten *Marapoe*, maar in onderscheiding met den stamvader, dien men kortweg *Marapoe* noemt, heeten al de anderen *Marapoe mameti*, d.w.z. zielen der gestorvenen.

Daarnaast heeft men de *Marapoe maloeri*, d.w.z. de levende *Marapoe's* n.l. de goden en de geesten. Verder nog de *Marapoe tana* (heer des lands), *Marapoe awang* (heer des hemels), *Marapoe ndjara* (heer der paarden), *Marapoe tehikoe* (heer der zee), enz.

MARAPOE-DIENST

Tot verkeer met de zielen der gestorvenen heeft men nu in elk huis een medium, als middel tot gemeenschap.

Het is een mandje of klein kistje, met koperdraad stevig toegebonden. Niemand durft het te openen of weet wat er in is opgeborgen. Zóó dicht gebonden is het overgeleverd van geslacht tot geslacht en daarom is het streng verboden er in te zien.

In zulk een kistje, buitgemaakt op den vijand, bleek te zitten een groote verzameling vergulde blikjes van allerlei vorm en patroon, wat oude gouden oorversierselen in watten gewikkeld en een paar zilveren en gouden kettingen.

Behalve zulk een mandje van den stam-*Marapoe* in het stambuis opgeborgen, heeft nu ook ieder huis tot deze familie behoorende een klein *Marapoe*-mandje. Dat maakt men echter zelf, wanneer men een huis bouwt. Veel bijzonders bevindt zich daar niet in: wat schilfertjes goud, wat goedkoope of duurdere oorhangers, wat sieraden.

Dit mandje dient nu tot gemeenschap met de zielen. Het wordt boven in huis bewaard, op een zoldertje tusschen

de vier hoofdpalen van het dak. In het duister onder de nok boven het haardvuur.

Voor het bidden en offeren is het niet noodig dat men omhoog klimt. Het is voldoende wanneer men bij een maaltijd b.v. iets van het eten in een mandje klaar zet bij den bidpaal. De Marapoe ruikt dan wel het eten en neemt het offer welgevallig aan. En nadat hij het geestelijk bestanddeel heeft genoten, mogen de menschen verder het stoffelijke er van opeten. Maar de plaats waar men met den Marapoe van het huis spreekt, is echter niet hier. Rechts boven den ingang in huis is aangebracht een klein „muurplankje” van wat latjes. Dit heet *jarang* en is de gewone offerplaats voor den Marapoe. Deze wordt dan verondersteld uit zijn hooger donkere verblijfplaats neder te dalen en zich op de *jarang* neder te zetten. Van hier hoort en ziet hij toe, bij al wat men bespreekt en behandelt.

Iemand wil b.v. op reis gaan; dan wordt onder de *jarang* gebeden:

Gebruik uw sirihpruim, Marapoe!

Doe ons bereiken het einde.

Doe ons stilhouden bij het doel.

Bescherm ons, bewaak ons,

Bij het stijgen en bij het dalen.

Kinderen door u gemaakt, door u gevlochten, zijn wij.

Ik verhef mijn stem tot u.

Ik breng mijn zaak voor u.

Hoor mijn stem!

Eer nu het kuiken geslacht wordt, zal men bidden:

Geef dat het een goede kip zij;

Dat het een oprechte kip zij;

Opdat ik haar kan beschouwen,

Opdat ik haar kan onderzoeken.

Opdat het een kip zij,

Die bericht overbrengt.

Geef dat deze kip voldoende is;

Dat deze kip genoegzaam is;

Dan zal ik het in mijn hart bewaren.

Dan zal ik het niet vergeten.

En uit de ingewanden van dat kuiken maakt men dan het antwoord op van den Marapoe, in gunstigen of ongunstigen zin.

Zoo wordt geen twistzaak of rechtszaak besproken, tenzij men eerst den Marapoe zal roepen op de *jarang* als getuige en als oordeelaar.

Wordt dan straks na afloop der zaak een varken geslacht, als teeken dat men tot overeenstemming is gekomen, dan zal men, nadat uit de lever van het geslachte beest gebleken is, dat ook de Marapoe voldaan is en zich met het gesprokene vereenigt, het kinnebakken worden opgehangen naast de *jarang*. Nu kan men nooit op de zaak terugkomen. Zou iemand zich willen onttrekken aan wat men afgesproken heeft, dan zal de huiseigenaar hem wijzen op dat bewaarde kinnebakken, dat daar hangt in de nabijheid van den Marapoe, die alles gehoord en gezien heeft.

De Marapoe houdt dus overdag verblijf op de *jarang*. Hier houdt hij zijn samensprekingen met de levenden, maar ook met de zielen der gestorvenen die zijn huis willen bezoeken.

Ieder die iets met hem te onderhandelen heeft, kan hem daar vinden. Maar steeds trekt hij zich terug boven op dat donkere zoldertje boven het haardvuur. Daar is zijn eigenlijke verblijfplaats in het ongenaakbaar duister.

MARAPOE-HUIS

De gewone kleine familiezaken behandelt nu ieder in eigen huis met den Marapoe. Voor algemeene zaken moet men echter gaan naar het stambuis van den Marapoe, waar het oude Marapoe-mandje van vorige geslachten wordt bewaard en de tegenwoordigheid van den gestorven voorvader zich dus beter kan openbaren.

Al is dit stambuis uiterlijk van andere huizen niet te onderscheiden, toch wordt het meestal niet als een gewoon huis bewoond. Nu eens mag er alleen een oude man in wonen, dan weer een jonge ongetrouwde man. Soms is het verboden voor vrouwen dit huis binnen te komen. Sommige

huizen mogen alleen een vloer van bamboe, andere huizen alleen van palmhout hebben.

Die groote Marapoe-huizen zien er niet altijd netjes uit. Soms is er een groot gat boven in het dak, maar men haast zich volstrekt niet om het dicht te maken. Levenden en dooden zijn even onverschillig omtrent hun woning. Alles is even vuil en slordig. Alleen wanneer er werkelijk gevaar dreigt voor instorten zal men tot herstelling overgaan.

Voor zulk een Marapoe-huis komt dan alles in beweging. Ieder moet iets brengen, mannen, vrouwen, kinderen. Niemand wordt overgeslagen. Al is het nog zoo weinig, ieder moet mede helpen.

Hij nu, die den Marapoe bewaakt, is ook de man tot wien men zich moet wenden in alle dingen die men van den Marapoe begeert.

Het ontginnen van een nieuw stuk grond is een zeer gewichtige zaak. Iemand heeft nu in zijn gedachten reeds zulk een plaats uitgekozen, maar moet eerst zekerheid hebben dat het een goed stuk grond is en dat hij straks een rijken oogst zal ontvangen.

Hij gaat nu eens praten met den bewaker van het Marapoehuis. Nadat zij een poosje over onverschillige onderwerpen hebben geredeneerd, zegt hij, dat hij een verzoek aan den Marapoe heeft.

Wat hij echter wil vragen, mag hij niet zeggen.

De Marapoe-bewaker neemt nu zijn viertouwig orakelsnoer en begint de touwtjes om zijn vingers te winden. Hij moet nu raden welk verzoek de man bedoelt. Hij trekt nu de touwtjes van zijn vingers af en wanneer die op de juiste wijze aan elkaar zijn verbonden, dan heeft hij goed geraden. Daarom begint hij met te zeggen, wat hij denkt dat het zijn zal. Dit is het eerste gunstige voorteeken en wil zeggen, dat men zeer waarschijnlijk met zijn verzoek tot den Marapoe mag komen.

Nu gaat de bewaker in huis en zal bij den heiligen bidpaal het orakel vragen. Daartoe neemt hij een lans, welke voor dat doel steeds bewaard wordt en nergens anders voor mag gebruikt worden. Hij plaatst zijn hand op een goede

afstand van de lanspunt, ongeveer halverwege de schacht. De punt van de lans steekt hij nu in den paal en zonder zijn hand van de eenmaal aangegrepen plaats te veranderen, tracht hij nu met de vingertoppen van zijn andere hand den paal te bereiken.

Hij moet dus juist een vadem op de lans afgemeten hebben wil hij zijn doel bereiken.

Komt hij te kort of houdt hij over, dan mag het verzoek niet tot den Marapoe gebracht. Heeft hij daarentegen den juisten afstand terstond gevonden, dan mag hij met zijn bede naderen.

Daarom gaat hij nu het huis weer uit en meldt den vrager den gunstigen uitslag.

Nu eerst zal men tot het kippenoffer overgaan, na het gebed, waarin men den Marapoe vraagt om een gunstig antwoord. De ingewanden zullen dan spreken of de Marapoe het verzoek goedkeurt en een voorspoedigen oogst zal schenken.

Tot tweemaal toe wordt dus eerst het orakel geraadpleegd, voordat het verzoek zelf tot den Marapoe mag gebracht. Heeft de Marapoe dan zijn toestemming gegeven, dan kan de man verdere maatregelen nemen tot ontginning van het bedoelde stuk grond.

Kon de Marapoe-bewaker het verzoek niet raden, dan zegt de vrager: „och, het is niet noodig” en gaat kalm heen. Hij weet dan dat het den Marapoe niet welgevallig is, hierom te bidden. Hij zoekt een nieuwe plaats voor zijn tuin en tracht wederom de goedkeuring van den Marapoe te ontvangen.

PRIESTERS

Men heeft hier dus geen bepaalde priesterstand, die uitsluitend voor de godsdienstzaken zorgt. Het hoofd van het huis is tevens de man die offert en bidt. Het hoofd van een familiegeslacht eveneens. Het gezag dat zulk een hoofd bezit is in de eerste plaats een gezag in godsdienstzaken. Zoo ook het gezag van den Radja, als voornaamste familiegeslacht.

De hoofden van het volk zijn ook de hoofden in den godsdienst.

Het wereldlijk gezag dat iemand heeft, zijn mindere of meerdere invloed, dankt hij als hoofd van de familie aan zijn bewaken van den Marapoe. Komt hier nog rijkdom bij, een groot bezit van paarden en menschen, dan is hij machtig. Zoo gebeurt het dat een familiehoofd (*kabisoe*) meer invloed heeft dan een vorst (*maramba*). Want door het toenemend bezit der levenden stijgt ook het aanzien van de dooden en de Marapoe wordt dus machtiger.

Hij, die den Marapoe bewaakt, is ook het best op de hoogte met alle gebruiken. Een gewoon man weet alleen wat hij noodig heeft voor zijn dagelijksch leven en heeft slechts een flauw algemeen begrip van zijn religie.

Nu zijn er in Oostelijk Soemba eenige personen, die *ratoe* worden genoemd. Het zijn de vertegenwoordigers van de alleroudste familiegeslachten. Het zijn zij, die omtrent de verschillende Marapoe's het best op de hoogte zijn.

In gewichtige adat-kwesties, bij ingewikkelde familie-zaken, waarbij het vooral aankomt op verschillende graden van bloedverwantschap, wordt hun hulp ingeroepen en geven zij leiding.

De Radja moet hen altijd raadplegen. Geen besluit is rechtsgeldig, dan wanneer de vorst er hen eerst in heeft gekend en zij er hun goedkeuring aan hebben gegeven namens de Marapoe's.

Deze Ratoe's, een soort geestelijke leidlieden, kunnen soms zeer arm zijn. Want de oudere geslachten zijn door de jongere overvleugeld in bezit van rijkdom. Maar al hebben zij dus in het gewone leven niet veel te vertellen, hun gezag in godsdienstzaken is onbetwist. Zij worden gevreesd, omdat men meent dat zij door hun intieme verhouding met die aloude Marapoe's ook een bovennatuurlijke macht hebben.

Van sommigen zegt men zelfs, dat de Marapoe in hem woont, zich op zijn schouders heeft neergezet. Een belediging hem aangedaan, is den Marapoe aangedaan.

Wanneer die „door den Marapoe bestegen Ratoe” een

listig man is, maakt hij geen al te groot misbruik van zijn positie. Men zal langen tijd hem in alles zijn zin geven, maar wanneer hij aan „grootheidswaanzin” zou gaan lijden, dan maakt men korte wetten met hem.

Als er te veel ongelukken gebeuren, ziekte en ramp, dan geeft men hem de schuld en men besluit heimelijk tot het „*hapi ja na ratoe*”, d.w.z. „pluk den ratoe af”. Dan is zijn doodvonnis geteekend. In het geheim worden de sluipmoordenaars uitgezonden en op het onverwachts wordt hij gedood.

Zijn oudste zoon wordt zijn opvolger. De vrouwen en de overige kinderen worden gedood of als slaven verkocht ten voordeele van den vorst.

Het Ratoeschap is dus erfelijk in de mannelijke linie. Iemand kan maar niet willekeurig Ratoe worden. Het zijn de afstammelingen van de oorspronkelijke familiegeslachten, die het eerst een landschap hebben bevolkt.

In Oostelijk Soemba is Ratoe en vorst nooit in één persoon vereenigd. Het vorst-zijn berust wel op oude zuivere afstamming, maar de talrijke kleine oorlogen onderling hebben gemaakt dat de sterksten tenslotte vorst zijn geworden, ja, zelfs vroegere onafhankelijke landschappen hebben geannexeerd. Oorspronkelijk moet echter de Ratoe ook tevens vorst zijn geweest, gelijk nu nog in West-Soemba de Radja „Ratoe” wordt genoemd.

Dáár is wereldlijk en geestelijk gezag in een landschap dus nog in één persoon vereenigd, terwijl het in Oostelijk Soemba gescheiden is.

Oorspronkelijk regelde het familiehoofd alle zaken. Hij was priester en vorst voor al de leden van zijn gezin. Alleen door het recht van den sterkste wierp iemand zich op en eischte gezag over de zwakkeren. Terwijl formeel alle kabisoe's, de hoofden van een geslacht, gelijk zijn, is er in de praktijk niet veel van overgebleven.

De levenden en de dooden vragen naar rijkdom; daardoor stijgen ze in eer en aanzien. Daardoor veroveren zij hun invloed en heerscht de een over den ander.

DOODENVEREERING EN BEGRAFENIS

Doodenvereering staat dus in het centrum van het religieus leven van den Soembanees. De levenden zijn afhankelijk van de dooden, maar ook de dooden zijn afhankelijk van de levenden.

De levenden zijn verplicht de dooden volgens „adat” te begraven, zoo rijk mogelijk, want anders worden zij vertoornd. Het „*kaleha da marapoe mameti*”, boos-zijn-de-doodenzielen, is oorzaak van veel ellende en ramp.

Maar ook de dooden kunnen zonder eervolle begrafenis niet aankomen in het zielendorp; zij worden door den poortwachter afgewezen en moeten blijven rondzwerven.

Naar hun voorstelling is dat zielenland een eenigszins flauwe reproductie van het leven hier op aarde. Men vindt er dezelfde levensverhoudingen en met dezelfde bezigheden houdt men zich bezig.

Dit zielenland denkt men zich in de eenzame streken van het eiland, vooral in begroeide bergstreken, en iedere stam heeft zijn eigen zielenland.

Van een begrafenis hangt dus zeer veel af en is van groote beteekenis, omdat het in onlosmakelijk verband staat met het leven hiernamaals.

Een vorstelijke begrafenis is dan ook een kostbare en langdurige geschiedenis. Het kan soms een paar jaar duren eer de man „compleet” begraven is.

Als het alleen een kwestie was van het slachten van paarden en buffels en varkens, dan kan een eigen landschap er wel spoedig in voorzien. Maar alle verwante landschappen moeten vertegenwoordigers en geschenken zenden. En de meer verwijderden zijn hierin niet altijd even gul.

Familieveeten moeten dan eerst bijgelegd en dat dwingt weer tot langdurig uitstel.

Het dooden van slaven en slavinnen bij een begrafenis, ter begeleiding van den overledene naar het hiernamaals, was alleen het prerogatief van de vorsten. Een tiental gedooden was geen uitzondering. De arme slachtoffers werden doodgeknuppeld met zoo weinig mogelijk bloedverlies.

Een over het geheele eiland voorkomende gewoonte, niet alleen bij vorsten maar ook bij den rijken man, zijn de *ata papangga*, de medestappers, medegeleiders.

Zoo lang het lijk boven aarde staat, worden een slaaf en slavin, in de beste kleederen uitgedost, aangesteld om den doode te bewaken. Het eten wordt hun in overvloed gebracht, waarvan zij den gestorvene ook hun deel geven.

In een kralentasch krijgt de doode zijn dagelijksche sirih om te kauwen. De etensmandjes, waarin hem het eten wordt voorgezet, zijn geheel met kralen overtrokken. Schitterend kralenwerk krijgt men hierbij te zien.

Het is ook de taak van den slaaf om het eigen rijpaard van den gestorvene, mooi opgetuigd met veeren en pluimen, dagelijks een poosje aan de hand te leiden; een opgehouden pajong dient als beschutting voor den onzichtbaren berijder.

Op den dag der begrafenis worden zij als schijndooden mee naar het graf gedragen, een paar maal om het graf heen, en dan op den rand van den grafkuil neergelegd om straks weer teruggebracht te worden naar huis.

Hun doodenpantomime houden zij onbeweeglijk vol, zoolang de plechtigheid duurt en eerst langzamerhand keeren zij zoogenaamd in het leven terug, want zij hebben hun meester een eindje vergezeld op zijn reis naar het zielenland.

Straks hervatten zij hunne gewone werkzaamheden weer; maar zijn dan geen slaven meer. Vrij zijn zij, al moeten zij bij de familie blijven.

Deze gewoonte is waarschijnlijk een voortzetting van de vroeger algemeene gewoonte van werkelijke doodenoffers. Door den schijndood is nu aan de werkelijkheid van het „begeleiden naar het zielenland” voldaan.

Van de geslachte paarden en buffels gelooft men, dat de zielen hiervan meegaan naar het zielenland, zoodat de gestorvene ook daar naar zijn stand zal kunnen leven.

In het graf wordt den doode allerlei sieraad meegegeven, want hij kan toch niet als een arm mensch aan de overzijde aankomen.

Behalve kostbare weefsels geeft men goudwerken, maar

ook een kapmes, een gong en wat aardewerk. Het is soms voor een waarde van duizenden guldens dat mede het graf ingaat.

De doode wordt zoolang hij in huis is, met zijn gezicht naar den haard gezet. Het lijk is met opgetrokken knieën en over de borst gevouwen handen, stevig omwikkeld met mooie doeken. De door de familie en kennissen bij het komen condoleeren meegebrachte doeken, worden op en over het lijk gestapeld, zoodat men tenslotte slechts een vormlooze stapel doeken ziet.

Telkens wordt er geslacht, zoodat de bezoekers volop eten hebben, maar de weduwe en naaste verwanten mogen zoo weinig mogelijk eten en liefst niet in het huis zelf, maar als terloops bij de bureu.

Op den dag der begrafenis wordt op het lijk, bij het uitdragen naar het graf, een levende haan gezet, tot magische neutraliseering van de dragers. Bij het graf wordt minstens een paard geslacht en bij de rijken doodt men een paar jonge buffels. Deze beesten laat men daar liggen tot aas van roofvogels, want dit vleesch mag niet gegeten, als den doode toebehoorende.

Tot reiniging der deelnemers, — want van het lijk stralen allerlei nadeelige geheimzinnige krachten uit —, worden allen uit een klapperdop met tamarindeblaadjes en water besprenkeld.

De eerste dagen na de begrafenis wordt den doode eten en sirih gebracht. Na eenigen tijd doet men het slechts zoo nu en dan, terwijl na het jaarlijks plaats hebbend „allerzielenfeest” men voorgoed van den doode afscheid neemt.

Zoo rijk mogelijk iemand begraven is geen zaak van kinderlijke piëteit, maar van eigen belang. Eenerzijds omdat men zelf later zulk een begrafenis wenscht, maar ook om kwade gevolgen van de zijde der ziel af te weren. Als de ziel niet behoorlijk begraven wordt, wordt zij niet toegelaten in het zielenland, en die los rondzwervende ziel blijft dan een bedreiging voor de levenden.

Een armen ouden vader zal men geen stukje eten gunnen, en als hij ziek is laat men hem eenzaam in een tuinhuisje

sterven van gebrek, zonder eenige verzorging. Maar nauwelijks is hij gestorven of hij komt tot eere en men zal hem zoo rijk mogelijk begraven.

ZIELENLAND

Vraagt men nu een Soembanees, waarheen de doode gaat na zijn sterven, dan wijst hij eenvoudig met zijn duim over zijn schouder naar het dakriet. Zoolang hij niet volledig is begraven, is zijn verblijf dus in huis. Maar na de begrafenis gaat hij op reis naar zijn zielenland, goed toegerust met alle benodigdheden.

Maar ook dat eigen zielenland is niet het eindpunt van zijn reis. Het uit-eindelijke doel is het aloude stamland van de eerste bewoners. Als zoodanig wordt dan aangewezen de noordelijke kaap van het eiland: Sasar.

De trek van de verschillende doodenzielen is dus naar dit stamland. Uit de ver gelegen landschappen moet een heele reis worden gemaakt, waarvan men u nauwkeurig zal beschrijven de verschillende rustplaatsen onderweg.

Eindelijk hier aangekomen moet men eerst nog een groote rivier over, gevaarlijk door de vele krokodillen. Voor de rijken is dat geen bezwaar; zij jagen er de geslachte buffels en paarden doorheen, de krokodillen gaan verschrikt op zij en zij kunnen er nu te paard gezeten gemakkelijk over.

Voor de armen vormt een wiebelende boomstam een gevaarlijke brug. Ieder die niet volgens adat begraven is, valt er af en wordt door de krokodillen verslonden.

Maar ook aan dat bestaan in het oer-zielenland komt een einde. De ziel verhuist ten slotte naar den hemel en sterft daar.

De groote Algeest wrijft dan de ziel tusschen zijn vingers fijn en strooit het als fijn stof op de aarde uit. Dit op de aarde gestrooide zielenstof dient als levenwekkend beginsel voor de tuin- en veldvruchten, maar ook voor den veestapel van paarden en buffels.

Heeft nu de familie goed gezorgd voor de begrafenis, dan valt dit stof juist op hun terrein neder en bezielt alles.

Wanneer een vrouw van die aldus bezielde planten eet

of van het vleesch van een der zoo bevruchte dieren, dan wordt zij zwanger en de overledene keert aldus in het leven weder.

Een soort reïncarnatie dus.

Hieruit is ook te verklaren, dat men kleinkinderen gaarne den naam geeft van overgrootvader of grootvader of van rijke familieleden, enkele geslachten terug.

Dat de doodenziel belang stelt in zijn nakomelingen, blijkt ook bij de naamgeving van een jonggeborene. De navelstreng wordt met een scherpe bamboe afgesneden en men begint een naam te raden. Telkens bij het opgeven van een naam kijkt men of het bloeden heeft opgehouden; de laatst genoemde naam als de bloeding ophoudt, wordt dan gegeven.

Bij dit naamraden is nu een gestorven voorvader onzichtbaar aanwezig. Hij noemt bij iederen naam het toekomstig levenslot gunstig of ongunstig. Zoo wordt iemands levenslot reeds bij zijn geboorte bepaald.

De zielen der voorvaderen verschijnen ook wel eens aan hun nakomelingen, niet in menschengedaante, maar als dieren, b.v. als een krokodil, een slang, een hagedis, een aap, een duif.

Met die dieren-incarnatie staat ook in verband, dat elk familiegeslacht een tweetal diersoorten heeft, dat niet gedood en niet gegeten mag worden. De eene familie mag geen muis en geen aap, een ander geen duif en geen geit eten.

De krokodil wordt algemeen beschouwd als incarnatie van een voorvader. Men spreekt hem dan ook steeds toe als „grootvader”. Zonder oorzaak zal men hem niet doden, welke gevaarlijke beesten het dan ook mogen zijn. Alleen als hij menschen meesleurt of kostbaar vee verslindt, dan is men gerechtigd hem als vijand te beschouwen. Men zal hem dan doden en den schedel als een trofee ophangen in een boom, opdat de magische kracht daarvan uitgaande, een zegen worde voor het dorp.

Met diezelfde gedachte had men ook de gewone schedelvereering. De gesnelde hoofden van de gesneuvelde vijanden werden in triumf naar het stamddorp gebracht en onder

allerlei ceromoniën en met veel feestbetoon aan den doodenboom (*andoeng* geheeten) opgehangen.

DE VERGELDINGS-IDEË

De vergeldingsidee in 't hiernamaals is slechts flauw ontwikkeld.

Iedereen komt in het zielenland, mits hij maar goed begraven is. Alleen wanneer iemand leeft in een familieveete, dan wordt hij zoo maar niet toegelaten. Hij moet wachten tot ook zijn tegenpartijder is overleden, opdat hun zaak uitgemaakt worde onder den heiligen boom, dan eerst mogen zij beiden binnen trekken.

Moedermoordenaars en bloedschenners gaan nooit naar het zielenland; zij gaan naar den hemel en worden sterren.

De Orion b.v. is een vorstenzoon, die bloedschande met zijn zuster bedreef. Met het kind vormen zij de drie sterren, terwijl de gordel wordt voorgesteld door twee slaven, die een varken dragen.

Het schuldbesef ontbreekt dus niet, want al is de heiden vervreemd van God, hij heeft nog wel een religieus besef van goed en kwaad, van wat geoorloofd en ongeoorloofd is. „De wet Gods niet kennende, doen zij toch van nature de dingen, die der wet zijn, hun geweten medegetuigende en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende”.

De Soembanees kent ook de woorden zonde en schuld, straf en verzoening, al hecht hij er een gansch andere beteekenis aan dan wij.

Hij weet wel, dat hij zijn leven maar niet grenzeloos willekeurig kan inrichten. Boven hem staan zijn gestorven voorouders, met wie hij degelijk rekening moet houden. Hij is omringd door goden en geesten, die willen ontzien worden. Zijn leven moet hij dus inrichten, dat hij zielen noch geesten beledigt, anders wordt hij gestraft. Tot vrienden moet hij ze maken en houden, dan wordt hij gezegend.

Wat tot dit doel nuttig is, is derhalve goed en geoorloofd.

Wat hem met de zielen en geesten in conflict brengt is kwaad en ongeoorloofd.

DE ZEDEWET

Als religieuze zedewet geldt dus de *adat*, de aloude overlevering en gewoonte. Zonde is nu voor den Soembanees, al wat strijdt met die *adat*; schuld gevoelt hij, die de *adat* overtreedt.

Als doodslag of diefstal tegen de *adat* ingaat, zal hij zijn zonde erkennen en zijn schuld belijden en verzoenen.

In koelen bloede iemand vermoorden zonder aanleiding, of in drift of uit hebzucht om iemands vrouw te schaken, ja, dat is moord en ongeoorloofd.

Maar bij een vorstenbegrafenis een tiental menschen dood te knuppelen — iemand die als heks kenbaar is geworden, gruwelijk te vermoorden — een slaaf, die ongehoorzaam is, langzaam dood te martelen — koppen te gaan snellen bij een vijandelijken stam — iemand in overspel gegrepen zonder vorm van proces overhoop te steken — dat is geen doodslag.

Men gevoelt hierin geen schuld, want volgens het geweten is dat niet alleen geoorloofd, maar zelfs plicht en roeping.

Stelen zonder aanleidende oorzaak is slecht. Iemand die zoo maar paarden steelt van zijn dorpsgenooten of uit eigen landschap, is een misdadiger. De dood is zelfs nog een te geringe straf, een eerlijke begrafenis wordt hem geweigerd en zijn hoofd ergens aan een boom opgehangen tot waarschuwend voorbeeld.

Daar komt nog dit bij. Het geoorloofde of ongeoorloofde van een daad hangt af van den persoon, die het doet. Wat een vorst mag doen, is daarom nog niet geoorloofd voor een slaaf.

Op zedelijk gebied is een vorst alles geoorloofd, maar aan een slaaf niets; zelfs zijn vrouw wordt hem door zijn heer gegeven en weer ontnomen.

Wat diefstal is voor den kleinen man, is voor de groote heeren sport, een aangenaam tijdverdrijf.

Een machtige is feitelijk alles geoorloofd. Wanneer hij

zijn onderdanen uitzuigt, hun hunne paarden afneemt, hun vrouwen misbruikt, hun kinderen als slaven verkoopt, wordt zijn bevoegdheid hiertoe door niemand ontkend. Een dergelijk vertreden der zedenwet vindt men natuurlijk. Het volk ziet er juist zielegrootheid in. De beruchte Radja van Lewa, wiens gruwelen bijna ongelooflijk waren, was juist daardoor een man van machtig aanzien.

De willekeur van een rijke en machtige wordt slechts beperkt door een die machtiger is dan hij.

De Radja van Lewa was machtiger dan allen, daarom overtrof hij allen in boosheid. In de Regeering hebben nu dergelijke machtigen in het kwade, hun meester gevonden en voor die macht buigt men zich en de gruwelen houden op. Maar wanneer de Regeering Soemba weer aan eigen lot zou overlaten, dan zou de oude toestand als met één tooverslag terugkeeren, omdat het een noodwendige uiting is van hunne religieuse denkwijze.

Voor den Soembanees is *dit* de hoofdvraag: wat moet ik doen om mijn leven hier op aarde zoo sterk mogelijk te maken; dan ben ik het in 't hiernamaals ook.

Eerlijkheid, naastenliefde, zedelijkheid maken iemand niet groot, maar macht en rijkdom. Dat jaagt hij dus na. Alles wat daaraan bevorderlijk is, is geoorloofd.

De onderscheiding van goed en kwaad als zoodanig verwerpt hij.

Geen moordenaar, overspeler, dief heeft in 't hiernamaals straf te vreezen.

Alleen de arme, de kinderlooze, die een gewelddadige dood sterft, staat een ellendig lot te wachten.

Daarom mist hun zedelijk leven alle vastigheid. De mensch is zich zelf een zedewet.

De adat nu is geen goddelijke wet, maar een sociaal religieuse levensorde.

Het is een systeem van bepalingen, dat in onafscheidelijk verband staat met het volkskarakter. Egoïsme en vrees voor de zielen en geesten spelen er een hoofdrol. Daar het een onbeschreven wet is en slechts weinigen haar kennen in de fijne puntjes, leeft de Soembanees in gestadige onrust,

dat hij er mogelijkwijs door een of andere handeling in strijd mede komt.

ZONDE EN SCHULD

Men heeft nu verschillende woorden om het begrip „overtreding” uit te drukken.

Zoo zegt men „ik ben nergens overheen gestapt en ik heb nergens op getrapt”, d.w.z. geen eisch der adat is door mij verwaarloosd, veronachtzaamd, vergeten; geen gebod heb ik moedwillig overtreden, geen inzetting met de daad vertreden. Alles wat ik doen moest, heb ik gedaan en ik heb nergens in strijd mede gehandeld.

Een meer zachte uitdrukking is, „ik ben gestruikeld”. Met dit woord tracht men zich zelf te verontschuldigen, dat men niet met opzet, maar „bij ongeluk heeft overtreden”.

Een ander woord beteekent, „niet in overeenstemming met de adat”. Weer een ander woord, „in verkeerde richting afwijken”. Nog een ander, „fout, mis”. Woorden dus genoeg, maar toch o zoo ver verwijderd van zondebewustzijn en schuldbegrip gelijk Gods Woord ons leert.

Gevoel van schuld voor een verkeerde daad heeft men eigenlijk niet. Het zijn de gevolgen van een daad, welke iemand tot schuld erkennen dwingen.

Iemand wordt ziek, zijn beesten sterven, zijn oogst mislukt, zijn kind overlijdt plotseling; deze en dergelijke rampen doen hem naar een oorzaak zoeken.

’t Is dan de vraag: waarom is de toorn en wraak der voorvaderen of geesten over mij gekomen? Waar heb ik de adat overtreden en zóó de geestelijke machten aanleiding gegeven mij te straffen.

Wanneer hij dan die zoogenaamde oorzaak heeft gevonden en deze door „boete” heeft weggenomen, dan gaat hij gerust gesteld in zijn conscientie weer verder.

Zijn erkenning van schuld, zijn belijdenis van overtreding, zijn kostbare offeranden en boeten spruiten niet voort uit gevoel van berouw over een verkeerde daad, maar strekken alleen om de gevolgen van die daad weg te nemen, om

den toorn der voorvaderen te stillen, om de straffen van hun hand te doen ophouden.

Vrees voor straf houdt iemand binnen de perken der wet. Goed te doen en goed te leven uit drang des harten, is hem onbekend.

Dat liefde is de vervulling der wet en dat dankbaarheid ons dringt de wet na te leven, komt in zijn religieuse begrippen niet voor.

Het schuldbesef over een booze daad is dus zeer oppervlakkig.

Persoonlijk gevoel van schuld is ook niet te verwachten van iemand, die persoonlijke verantwoordelijkheid ontkent.

Iemand, die zijn hand in 't vuur steekt, brandt zich; iemand, die de adat overtreedt, wordt door de geestelijke machten gestraft. Maar voor elke overtreding is een bepaalde boete. Is de boete betaald en het offer gebracht, dan is de overtreding verzoend.

FATALISME

Een Soembanees is er echter van overtuigd, dat hij met al zijn deugden en ondeugden ter wereld is gekomen, zonder dat hij er iets aan veranderen kan.

Zijn leven van de geboorte af tot den dood toe is bepaald.

Uit de groote al-ziel krijgt ieder mensch zijn deel, dat voor hem geschikt is en dat zijn karakter en zijn daden bepaalt. Een slavenziel en een vorstenziel verschillen heel wat.

Als wij zouden spreken van karakter-eigenschappen, als moedig, ondernemend, ijverig, diefachtig, leugenachtig, dan zou hij dat toeschrijven aan het geestelijk levensbeginsel, waarmede hij is geboren.

Iemand wordt als „dapper” geboren en daarmee is alles verklaard.

Een paardendief zit dat stelen in zijn ziel. 't Is maar niet toevallig, dat iemand als paardendief groot wordt en sterft. Hieraan is niets te veranderen.

Onkruid kan men niet cultiveeren. Krokodillen en muizen kan men niet opfokken tot nuttige huisdieren. Slechte menschen kan men niet verbeteren tot nuttige leden der

maatschappij. Wanneer iemand in het dorp steelt, laat men hem eerst boete betalen, desnoods twee of driemaal, maar dan wordt hij onherroepelijk buiten het dorp gezet.

Vangt men een paardendief, zijn hoofd wordt aan een struik gehangen.

Langs den weg van „opvoeding” en „ontwikkeling” is met deze menschen niets aan te vangen. Men moet ze, naar men meent, opruimen als schadelijk voor de samenleving.

Ieder mensch draagt dus van zijn geboorte af, in kiem, alle eigenschappen in zich zelf.

Te weten wat hem zal gebeuren, is ook te weten het onheil te voorkomen. Vandaar dat men tracht te voorspellen uit de lijnen van een kippendarm of een varkenslever.

Treft iemand een ongeluk, dan zal hij terstond trachten de oorzaak er van op te sporen. Heeft orakelsnoer of lever 't hem geopenbaard, dan kan hij door offeranden de oorzaak weg nemen en het onheil doen ophouden.

't Lijkt wel een tamelijk duister en wispelturig „lot”, dat afhangt van den lijn in een kippendarm of in een varkenslever, maar dat is toch zoo niet. Want de darm en de lever zijn slechts de materiele middelen, waarmede de zielen en de geesten hun wil openbaren. Het is dus een hogere macht, die daarin lijnen heeft getrokken, welke door den mensch kunnen ontcijferd worden. 't Bekijken van darm en lever is daarom geen kunst alleen behoorende aan voorgangers en ingewijden. Neen, ieder Soembanees kan lezen de taal, welke daarin is uitgedrukt. De algemeen erkende grondbeginselen zijn ieder bekend. Natuurlijk zijn er ook „experts”, welke in twijfelachtige gevallen door hun meerdere kennis den doorslag geven.

Tastend zoekt hij dus zijn levensweg, telkens struikelend en vallend. Want als hij maar wist wat hem overkomen zou, dan kon hij 't onheil afwenden en het lot dwingen hem gunstig te zijn. Maar nu is zijn heele leven een strijd met het ongeluk dat hem dreigt.

HET VERZOENINGSBEGRIP

Welk een gansch andere opvatting de Soembanees dus van

schuld en straf heeft is nu wel gebleken; hetzelfde geldt nu ook van zijn „verzoeningsbegrip”.

Men heeft geen berouw over eenig misdrijf als overtreding, maar alleen over de schadelijke gevolgen, welke de overtreding na zich sleept.

Leedwezen over zonde als zonde, is hem dus onbekend.

In zooverre zijn verkeerde handeling gevolgen had voor hem persoonlijk, voor zijn gezin of de gemeenschap, voelt hij leed over zijn daad en tracht die schuld weg te nemen door een verzoenende handeling.

Men heeft de zielen en de geesten vertoornd; deze moeten nu ook verzoend worden door een handeling uitgaande van den overtreder.

De verzoening geschiedt dus door den „zondaar” zelf. Hij zelf brengt zich weer in de rechte verhouding tot de goden door een daad, van hem zelf uitgaande.

Ook hier dus de mensch centrum der religie.

De mensch is schuldig, dus zal de mensch betalen en dat kan hij ook.

Wanneer in de prediking des Evangelies hem er op gewezen wordt, dat er is een Middelaar Gods en der menschen, die 's menschen schuld wil verzoenen, dan is dat voor hem een nieuw begrip, in strijd met 's menschen waardigheid en kracht.

Bij elke verzoeningshandeling is dus de mensch hoofdpersoon; van den mensch gaat alle verzoeningsactie uit. Zijn dus zijn verzoeningsgedachten principieel onderscheiden van de verzoening, gelijk wij die kennen bij het licht van Gods Woord, zij zijn toch het bewijs dat er op den bodem van zijn hart niet slechts leeft een gevoel van schuld, maar ook het idee van de noodzakelijkheid der verzoening.

Onheil en leed zijn straffen van geestelijke machten voor een overtreding. Een schuldeloos mensch heeft niets te vreezen.

GODSOORDEEL EN ORAKEL

Vandaar nu de godsoordeelen. Iemand die onschuldig is kan zonder gevaar voor schadelijke gevolgen met zijn bloote

hand een geldstuk halen uit een pot met kokend water. Even gerust kan hij een gloeiend ijzer op de geopende hand een eind ver wegdragen. Het ijzer zal hem niet schroeien.

Wanneer iemand een „wit”, rein hart heeft, kan hij gerust een rivier overtrekken waar krokodillen huizen. Die dieren zullen hem geen kwaad doen.

Dat er zooveel „ongelukken” gebeuren, komt omdat de mensch bijna altijd wat heeft misdreven.

Wordt hij nu door eenig onheil getroffen, zoo zegt hij terstond: wat heb ik misdaan en door wie word ik gestraft!

Dit wordt nu uitgemaakt door orakelsnoer of kippen-darm. Is men dit te weten gekomen, dan wordt door gebed en offerande de toorn der geesten of der zielen gestild. Zonder schuld kan de mensch dan rustig verder leven, tot dat hij door een ander onheil wederom gewezen wordt op een nieuw onbetaalde schuld.

Iemand gaat hout hakken, komt met een bos hout thuis en legt dat onder het huis. Den volgenden morgen haalt hij er een paar takken vandaan en wordt door een slang, die zich in dat hout verscholen heeft, gebeten.

Het orakel geeft nu de oorzaak te kennen: hij heeft hout gehakt op een verboden plaats van een heiligen boom. De geest heeft nu een slang gezonden om hem te bijten. Daarom wordt nu het hout terug gebracht naar dezelfde plaats met een offerande. Zoo is de schuld verzoend.

Bij sommige overtredingen moeten niet slechts de zielen van de geesten worden verzoend, ook de mensch zelf, die onrein is geworden, moet ontzondigd worden, gewasschen van de smet, welke aan hem kleeft.

Bij overspel b.v. is het niet voldoende, dat men den Marapoe door een offerande verzoent, ook de schuldigen zelven moeten door symbolische handelingen gereinigd, ook het huis waar de overtreding is gepleegd.

Een hond moet geofferd en in de rivier geworpen worden, eveneens de „besmette” kleederen, opdat alles door den stroom worde meegevoerd, ver weg. De personen moeten met heilig water besprenkeld worden, evenals het huis, opdat zij weder rein worden.

Een man, die in krijgsgevangenschap is geweest en dien men heeft los gekocht, mag zoo maar niet zijn dorp weer binnen komen. Hij is „onrein” en moet ontzondigd worden. Voor de poort van het dorp wordt hij met rijst bestrooid en moet hij een paar eieren stuk trappen.

Niet slechts dat men zich van een werkelijken smet moet zuiveren, ook kan het voorkomen, dat men ten onrechte van iets beschuldigd wordt en dan geroepen is zich van dien vermeenden smet te ontdoen.

Een vrouw van overspel beschuldigd, mag haar onschuld bewijzen. Men neemt wat Spaansche peper en perst die in een lapje uit, in een bakje met water. Dit vocht wordt nu in een bamboe-kokertje gedaan en aan de vrouw in handen gegeven. Na het gebed tot den Marapoe, moet zij het vocht opdrinken. Is zij onschuldig, dan zal haar niets overkomen. Maar is zij schuldig, dan zal zij heftig gaan transpireeren en ten slotte flauw vallen.

PREDIKING VAN HET EVANGELIE

De begrippen zonde en verzoening, al zijn zij verduisterd en verleugend, kunnen dus wel gebruikt worden als aanknoopingspunten bij de prediking, al moet men er zeer voorzichtig mee zijn.

Onbegrepen gaat Jezus' verzoenend lijden aan den Soembanees voorbij, want hij kent geen persoonlijk schuldgevoel. En de schuld, die hem aankleeft, kan langs magisch mechanischen weg worden weggenomen, zoodat hij geen behoefte gevoelt aan een persoonlijken Heiland.

De heiden zal dus eerst weer God moeten leeren kennen, als de eeuwig levende, die niet alleen de wereld heeft geschapen, maar ook alles nog als met Zijn hand onderhoudt en regeert; dat die God een Wet heeft gegeven om naar te leven en dat overtreding van die wet zonde is tegen God. De mensch is dus een zondaar en schuldig. Hij kan niet zelf betalen, maar vindt in het Evangelie der genade verzoening en verlossing door Jezus Christus.

God heeft ons geschapen en heeft dus recht op ons. Daarom wil Hij ons tot een Vader zijn. En tot Zijn afge-

dwaalde kinderen heeft Hij zijn Evangelieboden gezonden.

Zoo moet Jezus gepredikt worden als de Levensvorst, die ons alleen het leven kan geven en doen leven.

De begrippen van zonde en verzoening zullen eerst langs den weg van het Evangelie tot klaarheid komen en in Jezus zal men de verlossing moeten zoeken en vinden.

Niet de kennis van zonde en schuld brengt tot Jezus, maar Jezus de Verlosser brengt tot bewustzijn van zonde en ellende.

Wanneer de Soembanees dien Jezus heeft leeren kennen, wordt hij verlost van zijn vrees voor zielen en geesten.

En hij die eertijds duisternis was, zal dan als een kind des lichts wandelen in nieuwigheid des levens.

Is nu nog zijn religieus leven gekenmerkt door de zoo dikwijls herhaalde woorden: ik weet het niet — misschien is het zoo — ik ben bang — *dan* zal hij door het Woord Gods de zekerheid van den weg des levens leeren kennen en verlost van zijn dienstbaarheid der vreeze, God liefheb- bend dienen als zijn Vader in de hemelen.

Is nu nog zijn leven geconcentreerd in het eigen ik en ontaardt het dus in grof materialisme, dan zal hij leeren niet zich zelf maar Gode te leven, die hem in Christus weer tot het kindschap Gods heeft aangenomen.

HOOFDSTUK IV

DE OUDE ZENDINGSGESCHIEDENIS

(1877—1902)

I: 1877—1890

Het was de Christen-Resident I. ESSER die in 1872 de aandacht van de Zendingsvrienden op Soemba vestigde.

Uit het eerste hoofdstuk „Geschiedenis van het eiland Soemba” is wel gebleken, welke chaotische toestanden op dit eiland heerschten. De Bestuursambtenaren van den hoogsten tot den laagsten, ontbrak het aan de bevoegdheid en aan de macht om daadwerkelijk in te grijpen. Niet alleen op Soemba maar ook op de andere eilanden van de residentie, waren onderlinge oorlogen, plundertochten en rooftochten, gepaard met slavenhandel, aan de orde van den dag.

En Resident ESSER, die onmachtig was door bestuursmaatregelen handelend op te treden, was van de overtuiging dat alleen de Zending, door de prediking van het Evangelie, hier andere toestanden in het leven kon roepen.

Niet zooals men in latere jaren wel voorstander van de Zending is geworden, omdat men wel gedwongen was te erkennen, dat de Zending van zelf „rust en beschaving” bracht onder de wilde en verwilderde volkstammen der Buitenbezittingen. Het was bij dezen Resident persoonlijke liefde tot den Christus, die hem drong tot aansporing van zendingsarbeid in dezen uithoek van ons Indië.

Zoo was men door zijn toedoen o.a. op het kleine eiland Savoe met Evangelieprediking begonnen. Hij liet een onderwijzer uit Ambon komen en deze opende daar in 1862 een school. Het zaad des Evangelies begon al spoedig te ont-

kiemen, zoodat, al bracht de hulpprediker van Koepang zoo nu en dan eens een bezoek, een eigen zendeling hier een vruchtbaar arbeidsveld zou vinden.

Het Nederlandsch Zendelinggenootschap ging er eindelijk toe over hierheen af te vaardigen zendeling TEFFER. Toen deze er in 1872 kwam vond hij er reeds een 250 gedoopten, waaronder 3 van de 4 Radja's van het eiland.

Na een tweejarigen arbeid kon TEFFER mededeelen, dat het aantal Christenen nagenoeg 1000 bedroeg en het eiland langzamerhand tot een Christelijke maatschappij werd hervormd. De beweging naar het Christendom hield aan, zoodat eind 1875 de gemeente op de hoofdplaats Seba reeds 900 zielen telde.

Onder de Savoeneesche kolonisten, die zich op verzoek der Regeering op Soemba hadden gevestigd, waren natuurlijk ook verscheidene Christenen. Deze Christenen moesten dus van uit Savoe worden verzorgd en geleid.

Zoo ontstonden er twee gemeenten, een te Melolo en een te Kambaniroe. Zij werden door TEFFER van een Ambonneeschen voorganger voorzien en in 1877 bij een plaatselijk bezoek georganiseerd, door het aanstellen van „oudsten”.

De ziekte van TEFFER was oorzaak, dat voorgangers en gemeenten lange jaren aan zich zelf werden overgelaten. Eerst in 1883 kon hij een tweede bezoek brengen. Dat de menschen meer Christen in naam, dan in daad waren, is zeer goed te begrijpen. Het is eerder te verwonderen, dat zij niet geheel tot het Heidendom zijn teruggekeerd.

De Controleur van Soemba schreef in zijn jaarverslag van 1883: „in het begin van het jaar heeft de Zendingsleeraar van Savoe, TEFFER, bij een tijdelijke aanwezigheid op dit eiland, gebruik gemaakt om een honderdtal Savoeneezen te Melolo en Kambaniroe wonende, te doopen of op Christelijke wijze te trouwen.

Alhoewel twee goeroe djamaäts (gemeente-voorgangers) van de Nederlandsche Zendingsvereniging van Savoe werkzaam zijn te Melolo en Kambaniroe, blijven de bekeerden toch even heidensch als voorheen”.

Dat de man het verschil tusschen de Nederlandsche

Zendingsvereniging en het Nederlandsch Zendelinggenootschap niet wist, is hem niet kwalijk te nemen. Maar wel dat hij zulk een oppervlakkig oordeel uitspreekt over den zendingsarbeid.

Het was juist geweest als hij gezegd had: „niettegenstaande deze Christenen jaren lang aan hun lot zijn overgelaten en zij in hun uiterlijk leven weinig verschillen van hen die heidenen zijn, heeft het Evangelie nog zooveel beslag op hen, dat zij een zendingsleeraar met liefde ontvangen en het Christendom willen blijven belijden. Leiding en verzorging ontbreekt hun echter, zoodat het zeer wenschelijk is dat een eigen zendeling onder hen komt wonen. Van uit Savoe hen te bearbeiten is onmogelijk en ondoenlijk gebleken”.

Dat zag het Nederlandsch Zendelinggenootschap ook in, maar de noodige middelen en de noodige mannen ontbraken. Toen eindelijk in 1889 twee zendelingen naar Savoe werden gezonden, WIJNGAARDEN en HULSTRA, werd laatstgenoemde voor Soemba bestemd. Maar in dat jaar kwam tot stand de overdracht van allen zendingsarbeid op Soemba aan de Christelijke Gereformeerde Kerk, zoodat hij zijn bestemming naar dat eiland niet vervolgde en elders een terrein van werkzaamheid vond.

Op Soemba was in die jaren een eigenaardige toestand ingetreden op zendingsgebied. Resident ESSER was blijven doorgaan met zijn vragen om een zendeling voor de Soembanezen. Hij schreef: „een zendeling zou op dit eiland een onuitsprekelijke weldaad zijn en is er dringend noodig”.

De Nederlandsch Gereformeerde Zendingsvereniging, die reeds haar arbeidsveld op Java had, besloot een harer kweekelingen naar Soemba te zenden.

Toen in 1879 J. WILHELM en J. J. VAN ALPHEN, die hun opleiding hadden gehad in de Zendingskweekschool der Chr. Geref. Kerk te Leiden, onder den Zendingsdirector DONNER, gereed waren uit te gaan, werd laatstgenoemde voor Soemba bestemd.

VAN ALPHEN werd 17 November 1880 in het kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Renkum door Ds E.

E. GEWIN geordend en namens de gemeente afgevaardigd.

Hij ging eerst naar Koepang, de hoofdplaats van de residentie Timor, om zich eenigszins op de hoogte te stellen van de plaatselijke toestanden en omstandigheden, want Soemba was in die jaren berucht om zijn onlusten en inlandsche oorlogen.

Met den controleur MELLINK vertrok hij per zeilboot naar Soemba, waar hij *9 Juni 1881* arriveerde.

De voornaamste vraag was natuurlijk: waar zou de zending zich vestigen?

De omtrek van Waingapoe, de havenplaats, en van Kambaniroe, de Savoeneesche nederzetting, was onveilig door het voortdurend vijandelijk optreden van den Radja van Lewa, die nooit toestemming zou geven dat een zending zich in zijn gebied vestigde.

Melolo trok meer aan. De Savoeneesche nederzetting daar was veel grooter dan die te Kambaniroe en aan het strand gelegen, dus per prauw veel gemakkelijker te bereiken.

Melolo was in die jaren veiliger en gemakkelijker te bereiken dan Kambaniroe.

Maar er zal nog wel een reden bij gekomen zijn.

VAN ALPHEN kwam met de uitdrukkelijke bedoeling om onder de Soembaneezen te arbeiden. En dan was het gebied van den Radja van Lewa wel het allerminst geschikte. Deze was een vreemdelingenhater in merg en nieren.

De Radja van Melolo daarentegen zocht meer aansluiting en bij Savoenees en bij den Europeeschen Bestuursambtenaar. Hij deed dat natuurlijk uit eigen belang, want hij was in twist met Oemboe Toenggoe, de beruchte vorst van Lewa. Deze was reeds eenmaal met een driehonderd man op weg geweest om het landschap Melolo te tuchtigen, maar omdat hij bang was voor de vele Savoeneezen, die natuurlijk den Soembaneeschen Radja, in wiens gebied zij woonden, zouden helpen, halverwege teruggekeerd.

Maar de geweldige en listige Oemboe Toenggoe zou zijn plan niet laten varen, want het was hem te doen om de mooie weidevelden van Kadoemboel, dat halfweg tusschen beider gebied gelegen was, maar aan Melolo toebehoorde.

De Radja van Melolo was dus vriendelijk uit eigen belang tegenover de „vreemdelingen“, die hem in geval van nood zouden kunnen helpen.

Nadat VAN ALPHEN zoo van alles eens poolshoogte had genomen en eenig inzicht had gekregen in de „wilde“ maatschappelijke toestanden, ging hij eind Juni weer sloop met den Controleur naar Koepang, om daar met den Resident de zaken te bespreken.

5 September 1881 komt hij met zijn vrouw terug en vestigt zich te Melolo.

Hij had intusschen op Savoe kennis gemaakt met zending TEFER, door wien hij vriendelijk werd ontvangen en die hem verzekerde dat Soemba groot genoeg was voor twee zendingscorporaties. Men kwam dus overeen, dat van ALPHEN zich zou wenden tot de eigenlijke bevolking, de Soembaneezen, en de Savoeneezen aan TEFER zou overlaten.

Er ontstond dus op Soemba tweeërlei Zending.

De eene uitgaande van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, onder leiding van den zending op Savoe en die zich beperken zou tot de Savoeneesche kolonisten aan de kuststreken en de andere uitgaande van de Nederlandsch Gereformeerde Zendingsvereniging, die den Zending VAN ALPHEN had uitgezonden en die zou trachten een arbeidsveld te vinden onder de eigenlijke bevolking, de Soembaneezen.

Het was een „vriendschappelijke“ verdeeling van terrein, welke echter tot allerlei eigenaardige moeilijkheden leidde.

Men kan wel een uitgebreid zendingsveld in verschillende terreinen verdeelen, aan verschillende personen toegewezen, maar dan is de eerste eisch, dat er nauwkeurige grenzen worden getrokken.

Dat was op Soemba niet goed mogelijk, daar de Savoeneezen niet een eigen landstreek bewoonden, maar zich slechts gevestigd hadden hier en daar op Soembaneesch grondgebied, tijdelijk aan hen afgestaan.

Daar de Soembaneesche toestanden van dien aard waren, dat VAN ALPHEN geen plaats van vestiging temidden hunner

dorpen kon vinden, was hij wel genoodzaakt een huisje te betrekken in de Savoeneesche nederzetting.

Hij woonde dus in dagelijksch verkeer onder de Savoeneezen, maar moest tot die Savoeneesche Christenen zeggen: Ik ben uw zendeling niet; met uwe geestelijke nooden en zorgen moet ge niet bij mij komen, maar bij uwen zendeling, die over zee op Savoe woont, en misschien eenmaal per jaar u zal komen bezoeken. Ik mag u wel raad geven, maar handelend in uwe gemeente optreden als geestelijk verzorger, staat niet in mijn bevoegdheid.

Dat moet wel een moeilijke positie geweest zijn voor dezen, lichamelijk inwonenden, maar geestelijk uitwonenden zendeling onder de Savoeneezen.

Het kleine getal Christenen, jaren lang geestelijk zeer onvoldoende verzorgd, onkundig in kennis der waarheid en zeer los van levenswandel, uiterlijk in vele opzichten bijna niet van de heidenen te onderscheiden, maar die toch Christenen wilden blijven, wier geestelijke nood dus zeer groot was, mocht niet zijn het voorwerp van zijn herderlijk werk.

Als herder moest hij tot deze schapen, dwalend en af-dwalend, zeggen: zoek uw eigen herder en uw eigen weide.

Welk een indruk moest dit niet onder de Christenen zelf wekken.

De Inlandsche Christen voelt behoefte zich nauw aan te sluiten bij den zendeling, in zijn geestelijke en in zijn lichamelijke zorgen. Hij ziet tot hem op als een „vader”, die in alle dingen met hem meeleeft en hem altijd met raad en daad wil bijstaan.

Maar hier kwam nu een zendeling, al was het dan ook zoogenaamd maar tijdelijk onder hen wonen, maar zij mochten niet tot hem komen als hun geestelijken vader.

En waarom niet?

Hun was toch moeilijk duidelijk te maken het principieele verschil tusschen het Nederlandsch Zendelinggenootschap en de Nederlandsch Gereformeerde Zendingsvereening!

Hun moest dus gezegd: ik ben niet gekomen voor u

Savoeneezen, gij hebt een herder, al is die ver weg, maar ik kom het Evangelie prediken onder de Soembaneezen.

De „goede” Christenen zouden zeggen: hebben wij niet dagelijks verzorging noodig of zijn wij uw verzorging niet waard?

En de „slechte” Christenen zouden zeggen: gelukkig, onze zendeling is ver weg en deze zendeling heeft over ons niets te zeggen en kan ons niet bestraffen.

Moeilijk was dus zijn positie: de goeden mocht hij niet verzorgen en de afdwalenden mocht hij niet terecht brengen. Van alle ambtelijk werk onder hen moest hij zich onthouden.

Groot was het getal Christenen niet.

Voor het jaar 1883 werd opgegeven, dat er op Soemba verspreid waren 376 Christenen, grooten en kleinen, terwijl het aantal kolonisten wel een 1000 zal bedragen hebben.

Zoo zat VAN ALPHEN met zijn jonge vrouw in een inlandsch huisje aan het strand te midden der Savoeneezen. En als Loth te Sodom moest hij zijn rechtvaardige ziel wel dagelijks kwellen met hetgeen hij zag en hoorde.

Want de Savoeneezen waren niet naar Soemba gekomen om er als rustige kolonisten door handel of landbouw in hun onderhoud te voorzien, maar om door list of geweld te leven ten koste van den Soembanees.

Ieder deed wat goed was in eigen oog en aan den Controleur of aan den Posthouder, belast met het Bestuur, stoorde men zich niet veel.

De Controleur moest in dit jaar melden: „Het is nog altijd een bandelooze troep; de hoofden, zoowel als de minderen stelen en rooven en vechten”.

Zoo rapporteert hij o.a.: „Ina Bida Wila, de Savoeneesche Nonna, over wie een paar jaar geleden reeds ernstige klachten waren geweest, toen zij in Mangili woonde, heeft haar leven nog steeds niet verbeterd.

„Zij heeft zich schuldig gemaakt aan het volgende misdrijf: „Tijdens Ama Kore, (het Savoeneesche dorps hoofd) zich nog te Melolo bevond, heeft zij met hem een geschil gehad over een kind. Zij beweerde, dat de familie van dat kind hare

slaven waren, terwijl Ama Kore zeide, dat die slaven aan de Soembaneesche prinses Ramboe Hae, die thans met een Savoenees leeft, behoorden.

„Ik heb toen uitgemaakt, dat beiden op die slaven geen recht hadden en verklaarde in aller bijzijn hen voor vrije menschen, zooals alle Savoeneezen op Soemba.

„Onlangs werd bij mij geklaagd, dat Ina Bida Wila weder dat kind met geweld bij zich genomen heeft, terwijl de moeder en de stiefvader afwezig waren. Ik heb toen aan het dorpshoofd gelast om dat kind van Ina Bida te halen en aan de moeder terug te brengen.

Zij wilde mijn bevel niet opvolgen.

Het dorpshoofd durft niet tegen haar op te treden, omdat zij thans met een Soembaneeschen prins Oemboe Taloe buiten de negorij leeft of wel daar tijdens dit geschil haar neef Elias Loedji Radja (een Savoeneesche vorst) zich te Melolo bevindt.

„Bovendien heeft zij twee vrouwen met kinderen van Petawang met geweld bij zich genomen, omdat die vrouwen hare vroegere slavinnen waren.

„Een dezer vrouwen, ontsnapt, verborg zich vijf dagen en kwam zich toen melden bij het dorpshoofd. Maar Elias kwam haar opeischen en gaf haar weer in handen van Ina Bida.

„Tijdens mijn verblijf te Melolo kwam Ama Lobo (stiefvader van het gestolen kind) zich beklagen, dat Ina Bida hem beboet had met f 25, omdat zijn vrouw gezegd had, dat Ina Bida door den Posthouder met f 25 beboet was. Daar hij geen contanten had, gaf hij twee varkens en een rijksdaalder.

„Zij werd gelast het terug te geven, maar wilde niet. Ik heb door een oppasser het kind laten halen en Ina Bida laten roepen. Zij kwam niet, maar het kind heeft ze terug gegeven”.

Hieruit blijkt wel, welke toestanden er onder die Savoeneezen heerschten en hoe weinig gezag ons Bestuur er onder had.

Daar het dorpshoofd zijn bevelen ontving van den Europeeschen ambtenaar, maar de menschen zich aan die bevelen niet stoorden, wilde niemand meer als zoodanig worden aangesteld. Iemand die door zijn positie of door zijn gezag hiervoor in aanmerking kwam, bedankte er voor.

Toen riep de Controleur de bevolking tesaam, opdat zij zelf een hoofd zouden kiezen. Na lange deliberatie werd gevraagd Ama Ale Kote te benoemen. Deze wilde zich een eventueele benoeming wel laten welgevallen.

Maar van dezen man staat vermeld: Hij is van zeer geringe afkomst, kent geen Maleisch, maakt overal schulden zonder ooit aan betaling te denken, houdt zeer veel van sterken drank, is daarenboven lui en boezemt aan de bevolking, doordat hij niet aan de vorstelijke familie verwant is, bijna geen ontzag in".

Hadden de Savoeneezen deze „comedie" niet aardig in elkaar gezet? Geen wonder, dat het te Melolo op deze wijze een „bandelooze" troep bleef.

Ama Opa, die een vorig jaar een swangi (heks) had laten vermoorden door een anderen Savoenees, zoekt nu een anderen weg. Hij haalt een der Soembaneesche hoofden over, het dezen keer in zijn plaats te doen. Zoo worden er weer twee menschen, die bij hem in huis woonden en als heksen werden beschouwd, door Oemboe Tanja vermoord.

Onder de Soembaneezen waren de toestanden natuurlijk eerder erger dan beter. Onder hen zou VAN ALPHEN nu trachten ingang te vinden, al was het maar een plaats ter woning.

Hoe ontvingen de Soembaneezen hem?

Vriendelijk natuurlijk. Ieder die vriendelijk tot hen komt, wordt vriendelijk door hen ontvangen.

De vriendschap met een „witten man" stellen zij altijd op prijs, omdat zij van de gedachte uitgaan: wie weet, welk voordeel zal hij mij aanbrengen.

Maar al kwam VAN ALPHEN tot hen om vriendschappelijk met hen om te gaan, hij beschouwde het toch als zijn eerste roeping om hen, juist als vriend, het Evangelie te prediken en hen te wijzen op hun groote heidensche dwalingen en afdwalingen.

En welk een wereld van ongerechtigheid openbaarde zich daar aan hem.

Slavenhandel en menschenroof, moord en doodslag, zedeloosheid en dronkenschap, geweld en mishandeling door den sterkere over den zwakkere, kon hij dagelijks waarnemen.

Geestelijke ellende en lichamelijke nood overal waar hij heen zag.

Wanneer een zendeling in zulk een ongerechte maatschappij het Evangelie van liefde en verzoening brengt, dan kan het niet anders of de vijandschap zal zich uiten.

Men had eenige jaren tevoren, toen een Gouvernementsambtenaar er zich wilde vestigen, hem gezegd: wilt gij hier paarden koopen of handel drijven, dan zullen wij u hier toelaten, maar komt gij om te „besturen”, u met onze zaken te bemoeien, dan moet gij heengaan. En men had hem met zacht geweld gedwongen heen te gaan.

Zou men dan een zendeling wel in hun midden toelaten, die niet anders kòn, dan hen altijd weer wijzen op hun groote ongerechtigheden en hen vermaande tot bekeering en betering des levens?

Zij waren niet genegen en niet bereid te luisteren naar zijn stem, maar wilden veel liever leven naar het goeddenken van eigen hart.

Al had men VAN ALPHEN beloofd een stukje grond af te staan, waarop hij een huis zou kunnen zetten om onder hen te wonen, toen men het doel van zijn komst begreep, trok men zich terug en weigerde hem toe te laten.

Zoo was hij wel gedwongen aan de kust onder de Savoeneezen te blijven wonen en van daaruit te trachten langzamerhand hun vertrouwen te winnen. Waar noch Savoenees noch Soembanees hem vriendelijk aanzag als zendeling, waar men eigenlijk liever had, dat hij maar heenging, omdat zijn persoon en zijn woord een voortdurende aanklacht was tegen hun leven, was dat trachten ingang te vinden geen gemakkelijke zaak.

Toen het al spoedig bleek, dat men van den zendeling

geen „voordeel“, maar slechts „last“ had, sloot men huis en hart voor hem.

Waar de ouderen zich zoo van hem afkeerden, is het te begrijpen dat hij zich tot de jeugd wendde.

Maar aan de gevaarlijke nieuwigheid van zijn kinderen naar school te zenden, daaraan dacht de Soembanees niet, zoodat ook een poging om met een schooltje onder hen te beginnen mislukte.

Er was maar één middel om kinderen te krijgen ter opvoeding en ter opleiding, een middel dat in die oudere zendingsjaren meer werd toegepast in dergelijke „wilde heidsche“ streken. En dat was: slavenkinderen vrij te koopen. Een sterke manlijke of vrouwelijke slaaf was tamelijk duur, wel honderd tot tweehonderd gulden waard, maar kinderen, vooral als ze wat zwak er uitzagen, waren wel voor een tiental rijksdaalders, soms nog goedkooper te krijgen.

Het was een middel, dat op menig zendingsterrein was toegepast en het is dus best te begrijpen dat VAN ALPHEN hierover ook begon te denken, nu alle andere wegen en middelen vruchteloos bleken.

Maar als „wijs“ man, die wist dat zijn gangen ook van Regeeringswege werden nagegaan, liet hij door den controleur aan den Resident vragen of het hem vrijstond slaven vrij te koopen, vooral kinderen en hoe hij de voogdij over deze onmondigen zich kon verschaffen of verzekeren.

Dit laatste was natuurlijk van belang, opdat men hem niet den eenen dag een kind zou verkoopen en hij het dan eenigen tijd later door roof of wegvluchten weer zou moeten verliezen.

Hij kreeg echter het volgende officieele antwoord op zijn verzoek om inlichtingen:

„dat het den heer VAN ALPHEN niet vrijstaat slaven te koopen, want zulks zou de Soembaneezen doen denken, dat slavenhandel is toegestaan en het ligt juist in den weg van den Zendingsleeraar om de Soembaneezen te leeren, dat slavenhandel door de Regeering wordt tegengegaan.

„Mochten door hun meester vrijgegeven slaven bij den heer

VAN ALPHEN in dienst komen, dan mag hij niet vergeten, dat dat vrije lieden zijn, die kunnen gaan waar zij willen en niet gebonden zijn bij dien heer te blijven.

„De door den heer VAN ALPHEN gedane vraag doet onwillekeurig denken aan pandelingschap en door iemand als pandeling te laten dienen, maakt men zich voor de wet strafbaar.

„Het is den heer VAN ALPHEN aangeraden om zich met dergelijke zaken volstrekt niet in te laten, daar hij slechts een bijzondere toelating der regeering heeft bekomen, alleen zijn dienstwerk als Zendeling op het eiland Soemba uit te oefenen. Ik verzoek UEd. van het vorenstaande den heer VAN ALPHEN mededeeling te doen”.

Het is te begrijpen dat VAN ALPHEN van een dergelijk weinig minzaam, maar wel dreigend schrijven schrok en zich haastte van zijn kant mede te deelen, dat hij geen dergelijke plannen van wetsovertreding koesterde en alleen maar om inlichtingen verzocht had over een overigens bij de Zending hier en daar gebruikelijk middel.

Het was voor den zendeling een ontzaglijk moeilijke positie, door den ambtenaar gewantrouwd en door de bevolking om zijn vermanend woord zooveel mogelijk gemeden te worden en machteloos, ja bijna werkeloos te moeten toezien hoe de menschen geestelijk en lichamelijk te gronde gingen.

VAN ALPHEN schijnt een man geweest te zijn, die de „ongerechtigheden” niet lijdelijk en zwijgend aan zich voorbij kon laten gaan, maar door ernstig woord van vermaan getuigde van het Evangelie Gods.

Men heeft hem er wel eens een verwijt van gemaakt, dat hij niet „zacht” genoeg is opgetreden, dat hij niet zoo hard van stapel had moeten loopen in het getuigen tegen de gruwelen van deze heidensche samenleving.

Maar hoe kon iemand zwijgen, die leefde temidden van dergelijke vreeselijke toestanden.

Toen zendeling TEFFER van Savoe in het begin van het jaar een bezoekreis deed op Soemba en van die gelegenheid gebruik maakte om een honderdtal Savoeneezen te Melolo en te Kambaniroe wonende te doopen, zal onze zendeling

ook wel een „hartig” woordje gesproken hebben over de levenswijze van die Savoeneesche Christenen.

En het gevolg was, dat er een eenigszins gespannen verhouding kwam tusschen beide zendelingen en men van weerszijden elkanders methode van arbeiden ging veroordeelen. VAN ALPHEN behoorde tot de „preciesen”, die de Christelijke lijn goed strak houden, terwijl TEFFER behoorde tot de meer „rekkelijken”: langzaam aan, dan breekt het lijntje niet.

TEFFER zal gezegd hebben: Vriend, waar bemoeit gij u mee? De Savoeneesche Christenen behooren onder mijne zorg en ik zal weten hoe zij het beste te leiden zijn. Bemoeit gij u maar met de Soembaneezen en tracht hen tot het Christendom te brengen.

Zoo had TEFFER dan ook heel wat aan te merken op de methode van VAN ALPHEN en zal hij het wel hebben uitgesproken: het is aan uw manier van optreden te wijten, dat gij zoo weinig ingang bij de Soembaneezen vindt.

Vandaar dat in het Maandbericht van het Ned. Zendinggenootschap VAN ALPHEN op deze wijze de les werd gelezen: „Niets doet in de Zending meer kwaad, dan dat bestrijden van den godsdienst en het bijgeloof der heidensche volken, als aanvang, naar men meent, van de Evangelieverkondiging”.

Nu is het natuurlijk waar, dat men met hard en onoordeelkundig veroordeelend optreden de heidenen van zich afstoot en oorzaak is dat zij zeggen: laat die man praten, die ons grieft in ons geloof, dat wij van onze vaders hebben gekregen. — Maar dat VAN ALPHEN zoo is opgetreden is moeilijk te bewijzen.

Uit andere dingen blijkt wel, dat de Soembaneesche hoofden, al moesten zij van zijn Evangelieprediking niet veel hebben, hem toch niet „kwalijk” gezind waren, maar in „vriendschappelijk” verkeer met hem bleven omgaan.

Dat werd wel openbaar in het jaar 1883, een jaar van zoo groote droefheid voor den zendeling.

Bij al de moeilijkheden van den arbeid, kwam het droeve persoonlijke leed.

In deze primitieve omstandigheden, zonder eenige geneeskundige hulp, werd zijn vrouw moeder. En hij bracht èn moeder èn kind naar het graf.

Dagen van smart en van rouw, die hij alleen met zijn God moest doormaken. Geen vriendenhand, die hem toegestoken werd en geen vriendenwoord, dat hem troosten kon. Eenzaam en alleen moest hij dezen lijdensweg gaan.

Hij heeft daar een kruis moeten dragen, wat geen onzer latere zendelingen ooit te dragen werd gegeven.

Had zijn vrouw hem tot nu toe in alle moeilijke levensomstandigheden gesteund, ja, het dagelijksche leven mogelijk gemaakt, wat moest hij nu beginnen!

Afgedacht van de geestelijke moeilijkheden, kwamen nu de stoffelijke zorgen voor dagelijksch onderhoud. Hoe kon hij als man alleen hier blijven?

En toch, zijn arbeidsveld, waar de eerste spade nog niet in den grond was gestoken, te moeten verlaten, het ging hem zeer aan het hart. Maar hoe kon hij onder dergelijke omstandigheden blijven voortarbeiden?

In moedeloosheid besloot hij om naar Java terug te keeren.

Toen bleek echter, dat zijn optreden toch niet zoo vruchteloos was geweest, als hij wel gedacht had.

Eenigen van de Soembaneesche hoofden kwamen bij hem en verzochten dringend, dat hij niet zou heengaan. Maar zijn besluit stond vast, evenwel deelde hij hun mede, dat hij over eenige maanden zou terug komen, mits zij voor hem een woning bouwden te midden van hunne dorpen en zij hem straks ieder een kind afstonden voor opvoeding en onderwijs. Zij moesten door een daad toonen, dat zij werkelijk liever hadden, dat hij bleef.

Zij namen deze voorwaarden aan, maar vroegen nu ook, dat hij het verkoopen van zijn inboedel zou staken, waarin zij het bewijs zouden zien, dat hij werkelijk zou terug keeren.

Aan dat verlangen werd voldaan. Zijn overig huisraad werd zoolang ergens opgeborgen en hij vertrok.

Van die wederzijdsche belofte is niet veel terecht gekomen. In plaats van enkele maanden, zou het eenige jaren duren eer VAN ALPHEN op Soemba terug kwam.

De Soembaneezen haastten zich natuurlijk niet om aan hun meerder of minder welgemeende belofte te voldoen in het bouwen van een huis, terwijl de zendeling, toen hij drie jaar later terug kwam, de omstandigheden zoo gewijzigd vond, dat hij zich niet te Melolo, maar te Waingapoe, de havenplaats vestigde.

VAN ALPHEN ging dus in '83 ontmoedigd van Soemba heen. Hij trok naar Java om daar zoo mogelijk een tweede vrouw te zoeken, om dan weer naar zijn verlaten post terug te keeren.

Hij was zoo gelukkig uit de bekende Bataviaansche familie KAL een nieuwe levensgezellin te vinden. Maar de groote moeilijkheden op Soemba, waarmede hij op zoo droeve wijze had kennis gemaakt, deden hem uitzien naar een mogelijken werkring op Java, hetzij te Batavia, hetzij te Soerabaja in de Inlandsche gemeenten, die zich daar hadden gevormd door de werkzaamheid van de Zending der Christelijk Gereformeerde Kerk.

Dat hij aansluiting zocht bij de Christelijk Gereformeerde Zending was echter ook aan deze omstandigheid te wijten. De Nederlandsch Gereformeerde Zendingsvereniging, had door finantieele moeilijkheden gedwongen, het besluit genomen, dat na 1 Juli 1884 aan hare zendelingen niet langer een vast traktement zou worden uitgekeerd, maar dat alleen betaling zou plaats vinden, voorzoover de ingekomen gelden het voor ieder kwartaal toelieten.

Een wonderlijk, onverantwoordelijk besluit, waarin VAN ALPHEN zich begrijpelijkerwijs niet vinden kon en waarom hij zich wendde tot de Deputaten ter Zending der Christelijk Gereformeerde Kerk.

Daar dezen een terrein van arbeid zochten, behalve de posten te Batavia en Soerabaja, op de Buitenbezittingen, en de Gereformeerde Zendingsvereniging wel genegen was van haar arbeidsveld op Soemba afstand te doen, ging VAN ALPHEN dus in anderen dienst over.

Door langdurige correspondentie en allerlei overwegingen duurde het tot 1 April 1886 eer hij weer op Soemba kwam.

Daar waren de politieke toestanden ook niet veel verbeterd, ja eerder erger geworden.

Onderlinge twisten en oorlogen waren van dien aard, dat toen de hulpprediker NIKS in '84 een bezoek bracht aan de Savoeneesche gemeenten, hij zich bepalen moest tot Kambaniroe en het niet veilig werd geoordeeld, dat hij zich naar Melolo begaf.

Hij bevond den toestand der gemeenten zeer treurig.

De Amboneesche voorganger van Kambaniroe was wel een goed man, die door zijn levenswijs geen ergernis gaf, maar hij had zich gedurende zijn zevenjarig verblijf weinig moeite gegeven de Savoeneesche taal aan te leeren, zoodat wanneer hij des Zondags voorging, het gesprokene door een tolk aan de gemeente moest worden overgebracht.

Bovendien had hij weinig ontzag onder zijne schapen, die zich weinig of niets aan zijn onderwijs en vermaan stoorden.

Te Kambaniroe werden nu twee „ouderlingen” aangesteld om meer verband in de gemeente te brengen en den Amboneeschen voorganger te steunen in zijn werk.

In Melolo waren de toestanden in de gemeente nog treuriger, zoodat de Amboneesche voorganger wegens bijgeloof en mishandeling moest worden ontslagen.

De onkunde onder de Christenen was zoo groot, dat geen der oudsten kon lezen en dus een jongedochter in de kerk dienst deed als voorlezeres. Is het geen bewijs van de kracht van het Evangelie; dat niettegenstaande alle geestelijke onkunde en berispelijke levenswandel de gemeenten niet geheel te gronde gingen en terugzonken in het heidendom?

Ondanks alle gebrekkige verzorging in herderlijk opzicht, wilden zij Christenen zijn en blijven en vroegen zij alleen om betere geestelijke leiding.

Zendeling BIEGER, die in '88 zijn bezoekreis deed, schreef dan ook: de gemeenten worden te weinig bezocht. Er moet een zendeling zijn, die of te Kambaniroe of te Melolo woont. Hoe treurig de toestand der gemeenten ook moge zijn, er is toch ware vroomheid des harten en eenvoudig geloof in den naam des Heilands.

Het Nederlandsch Zendelinggenootschap had dan ook het plan als zendeling onder de Savoeneezen op Soemba te plaatsen den heer HULSTRA, die voor dit doel werd uitgezonden.

Hiervan kwam echter niets, omdat in dien tijd de onderhandelingen met de Chr. Geref. Kerk haar beslag kregen, die genegen was ook de beide Savoeneesche zendingsposten voor haar rekening te nemen.

Zoo werd in het voorjaar van '89 het geheele eiland Soemba, ook wat de Savoeneezen betreft, het zendingsterrein van de Zending der Chr. Geref. Kerk en trok het Ned. Zendelinggenootschap zich terug.

Dat de Gereformeerde Zending bereid was de Savoeneesche zendingsposten over te nemen is heel goed te verklaren.

Het Genootschap kon de Christenen onmogelijk geven de geestelijke verzorging die zij noodig hadden. Want wat beteekenden die jaarlijksche of tweejaarlijksche bezoekreizen van een zendeling.

En anderzijds was de Gereformeerde zendeling door plaatselijke omstandigheden gedwongen „ambteloos” te midden van die Christenen te wonen, want hij kon noch plaats noch arbeid onder de Soembaneezen vinden.

Vandaar de gedachte: laat onze zendeling een werkkring hebben onder die Savoeneezen en dan kan hij vandaar uit ingang bij de Soembaneezen zoeken. Zoo zijn de Savoeneesche Christenen daadwerkelijk geholpen en heeft de zendeling een arbeidsveld, van waaruit hij de Soembaneezen kan be-
arbeiden.

Het was dus een oplossing tot wederzijds genoegen.

VAN ALPHEN had ook na zijn terugkeer in '86 geen „hol voor zijn voet en geen dak boven zijn hoofd gevonden.” Hij zag wel in, dat door „ambteloos” onder de Savoeneezen te blijven zitten, hij niet veel verder kwam. En de Soembaneezen noch in de buurt van Melolo noch van Kambaneroe waren van zijn komst gediend.

De politieke toestanden lieten niet toe, dat hij zich tegen hun zin onder hen zou vestigen.

Hij ging nu voorloopig te Waingapoe, de havenplaats

wonen, hopen de dat hier of daar een gelegenheid zich zou voordoen.

Terwijl Oostelijk Soemba voor hem gesloten bleek te zijn, scheen zich in West-Soemba, in het landschap Laora, een gelegenheid te openen.

VAN ALPHEN kreeg bericht, dat men daar genegen was een zendeling te ontvangen.

Hij begaf zich op reis, een tocht van dagen te paard langs ongebaande wegen. Vriendelijk werd hij er ontvangen. In een vergadering van vorsten en hoofden werd besloten, na onderzoek van de ingewanden en de levers van een karbouw, een varken, een schaap, een hond en een kuiken, hem als zendeling toe te laten.

Dat het geen verlangen naar het Evangelie was, is wel te begrijpen. Er zullen wel stoffelijke redenen achter gezeten hebben, dat men b.v. gaarne een „witte man" in hun midden zag, ter verhooging van hun prestige tegenover andere landschappen.

Hoe het ook zij, hier werd een deur geopend, waardoor hij kon binnengaan tot arbeid onder de Soembaneezen.

Zoo werd het besluit genomen en beloofde hij onder hen te komen wonen. Hij ging naar Waingapoe om zijn vrouw te halen en de verhuizing voor te bereiden. Maar de inspanning van deze moeilijke reis was blijkbaar teveel voor hem geweest. Ernstig ziek bereikte hij Waingapoe.

Tot herstel van gezondheid vertrok hij met zijn vrouw naar Java en zoo werd zijn gaan naar Laora voorloopig uitgesteld.

Temeer te bejammeren zijn deze omstandigheden, omdat van deze gelegenheid door de Roomschen gebruik gemaakt werd zich op Soemba te vestigen.

In het landschap Laora aan de zee kust woonde een Indo-Europeaan, maar driekwart verinlandst, die van origine Roomsche was. Aan zijn bemoeiingen was het te danken dat de Roomsche Missie op Flores opmerkzaam gemaakt werd op Soemba. En toen VAN ALPHEN vertrokken was en voorloopig niet terug te keeren scheen, werd Laora door de Roomschen bezet. Een tweetal zendelingen met een paar

broeders kwamen zich er vestigen en werden „met open armen" ontvangen.

De Roomschen zijn er op hunne wijze zeer krachtig opgetreden. In een paar jaar hadden zij een 400 bekeerlingen.

Waar de Roomsche Zending alleen maar vroeg, dat men zich niet „verzette" tegen den doop en men ook veel kleine kinderen doopte, is het te begrijpen dat men in 1897 reeds een aantal van meer dan duizend bereikt had.

Hoe men de doop opvatte, bleek wel bij mijn eerste reizen in West-Soemba. Als bewijs van „vriendschap" bood men mij aan, dat ik wel eenige mannen en vrouwen en kinderen mocht doopen. En men was verwonderd, dat ik een dergelijk verzoek afwees.

De plaatselijke, onveilige toestanden dwongen de Roomsche Missie er echter toe om in 1898 hier hun werk op te geven en zich van Soemba terug te trekken.

De laatste jaren doen zij weer alle mogelijke moeite om terug te komen, maar een nieuwe toelating hebben zij nog niet ontvangen.

VAN ALPHEN ging dus ziek naar Java en toen hij in '87 ten derde male op Soemba kwam, was Laora voor hem gesloten.

Hij vestigde zich toen te Kambaniroe onder de Savoeneezen en zoo werd hij na overdracht der Savoeneesche zendingsposten, herder en leeraar van deze gemeente.

Maar de Radja van Lewa zorgde er wel voor dat hij onder de Soembaneezen niet de minste toenadering vond.

Onder die verwaarloosde Savoeneesche Christenen, een kleine tweehonderd, vond hij echter herderlijk werk genoeg.

Dat de Gereformeerde Zending van plan was den arbeid op Soemba krachtig aan te vatten, bleek wel hieruit, dat men als tweeden zendeling naar Soemba zond A. BOLWIJN. Maar toen deze op Soerabaja kwam, moest hij daar Ds DELFOS vervangen, die wegens ziekte voor goed naar Nederland vertrok.

Zoo bleef dus VAN ALPHEN voorloopig alleen op Soemba, totdat hij in 1890 hulp kreeg in zendeling W. POS en in 1892 C. DE BRUIJN de broeders kwam versterken. Hiermede

begon de tweede periode in de oude Zendings-geschiedenis op Soemba.

II: 1890—1902

Het was 14 Augustus 1890 dat W. POS zich te Melolo, de allereerste zendingspost van VAN ALPHEN, vestigde.

Gelijk VAN ALPHEN vanuit Kambaniroe zou trachten ingang te vinden onder de Soembaneezen, zoo zou POS vanuit de Savoeneesche gemeente te Melolo trachten een geopende deur te zoeken onder de eigenlijke bevolking.

Want Zending op Soemba moest toch den Soembanees ten doel hebben.

Waar vroegere pogingen steeds vruchteloos waren afge-loopen, meende men nu dat door middel van de Savoeneesche gemeenten het doel wel zou worden bereikt.

De Savoenees zou de brug vormen om tot den Soembanees te komen.

De „nieuwe” zendelingen werden door de Savoeneesche Christenen vriendelijk ontvangen en zij vonden overvloedig werk in deze twee, zoo „slecht verzorgde” gemeenten.

VAN ALPHEN had in zijn werkkring een tweetal scholen, een te Kambaniroe met 25 en een te Waingapoe met 13 leerlingen.

In de veel grootere Savoeneesche nederzetting te Melolo had POS een school met niet minder dan 48 leerlingen.

Daar in het Maleisch werd gepredikt, welke prediking dan door een tolk werd overgezet, kon ook terstond de eigenlijke zendingsarbeid worden aangevangen.

Dat ook nu nog in de Savoeneesche gemeenten het Maleisch als kerktaal wordt gebruikt moge een eenigszins vreemden indruk maken, goed beschouwd drukt hier niet hetzelfde bezwaar als wanneer men elders in een „vreemde” taal het Evangelie zou verkondigen.

Het betreft hier niet het Savoeneesche volk in eigen land, maar het zijn kolonisten, die in den vreemde wonen. Er is onder hen bijna niet een, die behalve het Maleisch ook niet een of meerdere dialecten van het Soembaneesch kent.

Hoewel nu verreweg het grootste deel der kerkgangers het Maleisch verstaat, is daarom het „vertolken” geen nutteloos, overbodig iets. De tolk zet het over op zijne wijs, zoodat het gesprokene niet zoozeer herhaald, als wel praktisch eenvoudig wordt toegepast.

Een bezwaar tegen de uitbreiding der bestaande Savoeneesche gemeenten was wel dit, dat evenals wel elders op andere zendingsvelden, de menschen niet in de kerk wilden komen, voordat zij gedoopt waren of tenminste vast besloten Christenen te worden.

Er is echter deze lichtzijde aan verbonden, dat men des Zondags in de prediking het leerend, opbouwend, element beter tot zijn recht kan laten komen.

Wil men de heidenen bereiken met het Evangelie, dan moeten zij opgezocht in hunne huizen door mondeling gesprek of door het organiseeren van bijeenkomsten in particuliere huizen bijeengebracht.

De daadwerkelijke verzorging der gemeenten begon reeds spoedig eenige vrucht te dragen. De „afgedwaalde” schapen werden terecht gebracht en langzamerhand begon zich het dagelijksch leven der Christenen ook meer te schikken naar de eischen van Gods Woord.

Ook heidenen werden toegebracht en onder een viertal door POS in 1892 gedoopt, behoorde ook een Soembaneesche vrouw, die tot een wreeden dood veroordeeld een toevlucht had gezocht in de Christelijke nederzetting aan de kust.

In dat jaar telde de gemeente te Melolo reeds 270 zielen, zoodat van uiterlijken en innerlijken voortgang kon worden gesproken.

Maar Savoeneesche Zending was geen doel — het was als een middel beschouwd om tot den Soembanees te komen.

En hoe noodig prediking van het Evangelie onder dat volk was, werd POS reeds in korten tijd duidelijk.

Hij kreeg al spoedig zooveel te hooren en te zien van de wreedheid der vorsten en de barbaarsheid van zeden, dat hij verlangde naar een meer directe zendingsactie onder de Soembaneezen.

Een van die hoofden in de nabijheid van Melolo had binnen een half jaar 41 menschen laten ombrengen, beschuldigd van tooverij en telkens vernam de Zending van gruwelijke moorden in verband met hun heidensch bijgeloof.

Dat het de Christelijk Gereformeerde Kerk ernst was om de Zending onder de eigenlijke bevolking krachtig aan te vangen, bleek door het in 1892 uitzenden als derden arbeider van C. DE BRUYN Yz.

In November van dat jaar bereikte hij Melolo en nam met zijn vrouw voorloopig intrek bij POS.

De bedoeling was, dat hij zoo spoedig mogelijk een eigen plaats temidden der Soembaneesche dorpen zou zoeken om daar zijn zendingsarbeid te beginnen.

Men had al spoedig begrepen dat van een bearbeiding der Soembaneezen uit en door de Savoeneesche nederzettingen geen sprake kon zijn.

Het was niet zoozeer rassenhaat, als wel slechte levenswijze der Savoeneezen, die steeds ten koste van den Soembanees trachten te leven, dat er tusschen beide volksstammen slechts van verwijdering en niet van toenadering kon gesproken worden.

Juist het wonen onder die „vreemde” Savoeneezen sloot den zending buiten de Soembaneesche gemeenschap.

De Savoeneezen vormden geen brug om tot hen te komen, maar zij waren juist de oorzaak, dat de dichte deur nog met eenige extra grendels werd voorzien.

De gedachte der Zending was nu deze geworden: als vaste achtergrond in onzen arbeid onder die ruwe en ruoerige Soembaneezen bezetten wij de beide Savoeneesche posten aan de kust. Vandaar uit schuiven wij een nieuwe zendingspost onder de eigenlijke bevolking. De zendingsarbeider heeft zoo in zijn dagelijksch leven een goede ruggesteun en in geval van nood kan hij er zich altijd heen terugtrekken.

Met dat doel voor oogen kwam nu DE BRUYN te Melolo en het duurde niet lang of hij vond in het Melolosche de hoofden wel genegen hem te ontvangen.

Zelfs een gunstig gelegen stuk grond werd hem aangewezen als hij zich in hun midden wilde vestigen.

De noodige voorbereidselen tot een voorloopige nederzetting waren reeds gemaakt, toen eind van Augustus 1893 VAN ALPHEN uit Zendingsdienst werd ontslagen.

Bepaalde feiten hadden hiertoe niet geleid — niet dat hij zich door woord of daad een „onwaardig” zendeling had betoond en dus om leer of leven moest worden ontslagen. Een der volgende Synodes heeft uitdrukkelijk verklaard, dat het gegeven ontslag als „eervol” moest worden beschouwd.

Maar men achtte hem „ongeschikt” voor den moeilijken pioniersarbeid op een zendingsterrein als Soemba.

Dat het met dit ontslag niet geheel in den haak is geweest, blijkt wel hieruit, dat er op meer dan één Synode over gesproken is en dat hem toen een jaarlijksch pensioen is aangeboden.

Het ontslag van VAN ALPHEN blijft een droeve bladzijde in Soemba's Zending.

Ook op den zendingsarbeid zelf had het een gevoeligen terugslag.

DE BRUYN moest zijn geliefden wensch eindelijk het werk onder de Soembaneezen te beginnen, laten varen, en ging wonen te Kambaniroe.

De Soembaneesche plannen moesten voorloopig opgeborgen worden, want de bestaande Savoeneesche gemeenten eischen niet slechts bijna alle werkkraft van de zendingsarbeiders maar ook de ervaring van de laatste jaren had wel geleerd, dat men noch vanuit Melolo noch vanuit Kambaniroe tot vasten arbeid onder de eigenlijke bevolking kon overgaan.

Zoo hebben van 1894 tot 1904 deze beide zendingsarbeiders op hunne eenzame posten moeten arbeiden in kleinen kring, maar steeds hunne oogen goed open houdend of ook ergens een gelegenheid zich aanbod om te komen tot *het* doel: Zending onder de Soembaneezen.

Het was een tienjarige periode van veel moeite en druk,

waarin echter de zendingsarbeiders nimmer het geloof en den moed hebben verloren, hoewel hetzelfde niet altijd kon gezegd worden van de zendende kerken.

Men beschouwde langzamerhand de Zending op Soemba als vastgelopen in het Savoeneesche kustzand, zonder veel hoop ooit tot den Soembanees te kunnen doordringen.

Wat geschiedde echter in dezen tijd op deze zendingsposten?

MELOLO

Met geloof en moed begon W. POS hier zijn zendings-taak onder zeer moeilijke omstandigheden.

De Christen-Savoeneezen hadden hem vriendelijk ontvangen en als hun pandita erkend, maar zij, die zoovele jaren aan een „losbandige vrijheid” gewoon waren geweest, konden zich niet zoo dadelijk schikken in vast herderlijk opzicht en toezicht.

Het heeft jaren van gebed en geduld gekost, eer de Christenen ook tot een een Christelijk leven leidende gemeente gevormd werden.

Van meet af aan was het oog van den Zendeling echter tevens gericht op de Soembaneezen, met wie hij al spoedig op een uiterlijk vriendschappelijken voet kwam te staan, al waren zij van Evangelieprediking niet gediend.

Voor school of kerk waren zij niet toegankelijk, maar geneesmiddelen namen zij gaarne van den zendeling aan. En al had hij voor dezen hulpdienst geen bijzondere opleiding genoten, met eenvoudige wondbehandeling en anderzins wist hij al spoedig hun vertrouwen te winnen.

Daaraan zal het dan ook wel toe te schrijven zijn, dat toen C. DE BRUYN kwam, ¹⁸⁹² men genegen was hem een woonplaats toe te staan te midden van de Soembaneesche dorpen.

Al werd toen echter deze weg afgesneden, POS bleef in voortdurende vriendelijke verstandhouding. Zij kwamen dikwijls bij hem en hij bezocht hen telkens in hunne woningen.

Was dus ziekenbehandeling een gewichtig middel om èn met Savoenees èn met Soembanees in goede relatie te

komen, het werk in de gemeente zelf eischte veel van zijn kracht en van zijn tijd.

Volgens een verslag over 1893 bestond deze arbeid hierin, dat er des Zondags behalve de godsdienstoefening ook Zondagsschool werd gehouden. Woensdag en Donderdag waren de dagen voor catechisatie. Overigens werd er veel huisbezoek gedaan om op deze wijze een persoonlijke band te leggen tusschen hem en de gemeente.

In het gemeentelijk werk werd hij bijgestaan door 2 ouderlingen en 3 diakenen. De gemeente was niet geïnstitueerd, zooals wij dat in onze tegenwoordige Zendingpraktijk vinden, maar het was een soort „voorloopige” institueering. Ouderling en diaken werden niet door de gemeente verkozen en dan officieel in hun ambt gezet, maar zij werden door den zendeling met onderling goedvinden aangewezen. Deze „kerkeraad” stelde zich zelf in en vulde zich zelf aan.

Kerkrechtelijk was hierop veel aan te merken, maar praktisch was het een zeer goede methode om van het begin af aan de gemeente op te voeden tot zelfbestuur en hen zoo in eigen gemeentewerk te betrekken.

Rijk gezegend waren de eerste jaren en de arbeid begon zichtbaar vrucht te dragen. In 1893 nam de gemeente toe met 42 zielen en was nu 303 leden groot.

Te *Petawang*, een kleine Savoeneesche nederzetting, anderhalf uur gaans ten Noorden van Melolo, waren een 16tal Christenen en te *Mau Kawini*, in het landschap Mangili, een dagmarsch ten Zuiden, waren een twaalftal Christenen onder de Savoeneezen, die daar aan het zeestrand woonden. Zij werden tot de hoofdpst gerekend, daar er geen afzonderlijke helper was geplaatst.

Te Melolo werd de bestaande school ook beter georganiseerd en het aantal kinderen nam zoo toe, dat er naast den onderwijzer nog een tweetal „kweekelingen” werden aangesteld. Drie en zestig jeugdige Savoeneesjes zaten hier in een primitief gebouw op primitieve schoolbanken en werden onderwezen in alle Christelijke en maatschappelijke deugden.

Uiterlijk begon dus deze zendingspost te bloeien en het gemeentelijk leven zich te ontwikkelen.

Het hoogtepunt van gemeentelijk leven was hier, gelijk ook elders in het Oostelijk deel van den Archipel onder de Inlandsche Christenen — het Kerstfeest.

Op dien dag gaat ieder op zijn „best” gekleed en het kerkgebouw is dan te klein om de hoorders te bevatten.

Alle Christenen zonder onderscheid, van den kleinste tot den grootste, komen dan den zendeling en zijn vrouw gelukwenschen met de woorden: Slamats hari djadi Toean Jezus. (Heil op den geboortedag van den Heere Jezus).

In de voorgalerij van de Zendingwoning zijn het noodige aantal banken gezet, opdat de gelukwenschers even kunnen zitten en gebruik maken van een kopje thee en een koekje.

Dat op dien dag met de schoolkinderen bijzonder wordt gerekend, spreekt van zelf. Met of zonder Kerstboom wordt er een gezellige bijeenkomst gehouden, waar gesproken en gezongen wordt, maar ook de kleinen blijken moeten geven van hun kennis in de Bijbelsche geschiedenis. Uitgedeeld worden dan fluiten en trompetten, tollens en knikkers, rammelaars en verfdoozen en wat verder aan speelgoed uit Holland is gezonden.

In den vollen zin van het woord is het dan feest zoowel voor de kleinen als de grooten.

En het zijn niet slechts de Christenen, die op dezen dag den zendeling komen gelukwenschen, ook de Heidenen doen het, zelfs de Mohammedanen.

Arabier en Chinees, Endenees, Savoenees en Soembanees, al begrijpen zij niets van het gewicht van Jezus' geboorte en al willen zij niets van het Christendom weten, dezen dag erkennen zij als een specialen Christendag en uit beleefdheid en vriendelijkheid brengen zij hun gelukwensch, zooals wij onze Nieuwjaarswenschen ook wel aan „ieder-een” zenden.

Door den Kerstdag treedt het Christendom officieel op in deze heidensche maatschappij en wordt dan ook als zoodanig erkend.

Zoo bleef POS bijgestaan door zijn kranige vrouw opgewekt verder arbeiden. Zij had een naaischooltje voor de meisjes, die een paar maal in de week in de Zendingswoning kwamen. Het daar vervaardigde werd dan op den Kerstdag weer verdeeld tot groote blijdschap van ouders en kinderen.

Ook in het Soembaneesche leven trachtte POS meer en meer in te dringen, al was van directe Zendingsactie nog weinig sprake. Zoo vertelt hij van een „bidstond”, welke door hen gehouden werd en die hij bijwoonde.

De samenkomst was op een eenzame plek onder een grooten boom. Waarschijnlijk zal dat wel geweest zijn bij een *katoada bonggoer* (gemeenschappelijke offersteen) waar men eenmaal per jaar heengaat tot een algemeene offerande van zegen. Eerst werd onder zekere ceremoniën den Marapoe een offer aangeboden, bestaande uit gekookte rijst, geroosterde hanen, buffelvleesch en sirih met betelnoot.

Toen werd het gebed uitgesproken: „Zegen den vorst en de vorstin; geef hun kinderen; geef ons veel maïs en rijst, buffels, paarden, geiten, schapen en varkens; dat onze boomen veel kokosnoten dragen en wij vele schatten verzamelen”.

Het ging er zeer „huiselijk” toe en men had geen bezwaar dat ook de zendeling deze plechtigheid bijwoonde. Zelfs aan den maaltijd, bestaande uit die aangeboden offergaven, mocht hij deelnemen.

In latere jaren is over dit eten van „offervleesch” wel eens aanmerking gemaakt. Een zuster der gemeente in het vaderland maakte er op attent, toen Ds COLENBRANDER mededeeling deed van eenzelfde geval. In de „Macedoniër” 1914, blz. 362, werd toen het eten van offervleesch en het deelnemen van een zendeling aan een dergelijken maaltijd verdedigd, als niet in strijd met wat Paulus er over schrijft in zijn Corintherbrieven, omdat het hier een andersoortig geval geldt, terwijl door Ds KRIJGER in het Geref. Theol. Tijdschrift een tegenovergestelde meening werd verdedigd.

Ook het jaar 1894 was voor de Zending bemoedigend. Een getal van 11 Heidenen kon na voorafgaand onder-

richt, door den Doop in de gemeente worden opgenomen. Een van hen was een oude Soembanees, die echter reeds jaren lang onder de Savoeneezen woonde, een toovenaar die zich onder eigen volk niet meer thuis gevoelde. De Soembanees had namelijk de gewoonte met een toovenaar, van wien zij last hadden en wien zij verdachten ziekte of onheil te verwekken, korte afrekening te maken door hem te vermoorden.

Zoo had deze man een toevlucht gezocht onder de Savoeneesche kolonisten. Met het Christendom in aanraking gekomen, kwam hij tot bekeering. Hij deed blijmoedig afstand van al zijn „tooverzaken” en mocht Jezus als zijn Zaligmaker belijden.

POS zag ook het groote gewicht in van taalstudie en begreep dat door alleen Maleisch te spreken en te preeken, het Evangelie niet dicht genoeg bij de menschen kon worden gebracht. Het arbeiden met een tolk bond hem al teveel. Een eerste stap in de goede richting was, dat de noodige formulieren voor Doop en Avondmaal in het Savoeneesch werden overgezet, zoodat al werd de prediking nog door een tolk vertaald, men hierin niet langer afhankelijk was van een vreemde taal, al werd die dan ook door het meerendeel der Christenen verstaan.

Bij het catechetisch onderwijs werd echter door hem wel van het Savoeneesch gebruik gemaakt, maar de eigenaardige taalmoeilijkheden van woordvorming en woordklank gaven geen vrijmoedigheid om het ook te doen in de openbare godsdienstoefeningen.

De medische praktijk was ook zoo toegenomen, dat POS ging bepleiten de noodzakelijkheid van het uitzenden van een missionair arts. Het is te begrijpen dat de komst van Dr SCHEURER op Midden-Java hem ook van verlangen deed roepen: zend ook naar Soemba zulk een man.

Maar in het Vaderland was men dankbaar het werk gaande te kunnen houden en aan een dergelijke uitbreiding kon men voorloopig nog niet denken.

Ook voelde POS de noodzakelijkheid van een goede opleiding van helpers. Iedere zendeling deed dat zoo'n beetje

op eigen manier. Een jongeling van goeden aanleg werd dan als kweekeling op school geplaatst en ontving in de avonden dan verder nog eenige lessen van den zendeling. Zoo groeide hij langzamerhand op in het werk. Daar er echter op Soemba zelf in de bestaande kleine uitbreiding van zendingswerk nog geen behoefte gevoeld werd aan een eigen opleidingsschool, wilde men een of twee leerlingen zenden naar de kweekschool van ZUIDEMA, toen nog in Poerworedjo geplaatst.

Aan die plannen is echter eerst in latere jaren gevolg gegeven, door een helper te laten opleiden niet op de Javaansche Kweekschool, waar natuurlijk de leerling van Soemba met bijzondere taalmoeilijkheden zou hebben te worstelen, maar op de Kweekschool te Depok, waar het onderwijs werd gegeven in de Maleische taal en waar jongelieden uit verschillende deelen der Buitenbezittingen tot helpers werden gevormd.

Onder welke moeilijke maatschappelijke omstandigheden POS werkte op zijn eenzame zendingspost bleek wel in het volgende jaar.

In het voorjaar van 1895 werd de hoofdplaats Melolo door een ernstige ramp getroffen. Een krankzinnige stak den brand in een huis. Het vuur verspreidde zich zóó snel, dat aan blusschen niet viel te denken en in korten tijd ging een groot deel van het dorp in vlammen op. Gelukkig werden de zendingsgebouwen gespaard.

Niet lang daarna werd alles in rep en roer gebracht, omdat een troep Soembaneezen uit het berglandschap Karera een inval hadden gedaan en niet ver van Melolo een zestal menschen hadden gedood. Men vreesde een overval ook in de Savoeneesche nederzetting.

De zendeling leefde wel tamelijk veilig te midden van de Savoeneezen, want de Soembaneezen hebben nooit den moed gehad, al dreigden zij het dikwijls te doen, de Savoeneesche nederzetting aan te vallen. Maar men leefde te midden van „geruchten” van allerlei twisten en moordpartijen der Soembaneezen onderling.

Een inlandsch vaartuig met een bemanning van 16 kop-

pen verliet het eiland Savoe voor Melolo bestemd. Wind en storm dreven het naar de Zuidkust van Soemba en dwongen tot een landing in Tarimbang. Nauwelijks waren zij echter aan wal of zij werden overvallen, en van de zestien personen werden er vijftien gedood, terwijl slechts één wist te ontkomen.

„Een menschenleven was weinig in tel. Een Soembanees stelt slechts belang in twee dingen: een mooi paard en een geweer. Van andere dingen trekt hij zich weinig aan. Vandaar dat zijn eigen leven en dat zijner medemenschen hem weinig waard is. Spoedig is men dan ook gereed de hand aan het leven van zijn naasten te slaan”.

De waarheid van dit getuigenis blijkt wel hieruit, dat de Radja van Rendeh eens op een paar uur afstands van Melolo een groot feest hield, ter eere van een gelukten strooptocht, waarbij hij als buit drie schedels thuis bracht en die toen onder veel lawaai en gerucht ging hechten aan den doodenboom voor zijn huis. Reeds een zestiental schedels van voorname vijanden (want een slavenkop is niet veel waard) versierden dien *andoeng* (doodenboom) en getuigden van des Radja's macht en kracht.

In het dorp van dien vorst had een krankzinnige in een aanval van waanzin een man gedood en er vier verwond. Kort recht werd er gehouden. Men greep den schuldige, sneed zijn lichaam in kleine stukken en gooide ze in de rivier als voedsel voor de krokodillen.

Op een uurtje afstands van het zendelingshuis was in de heuvelen een diepe aardspleet. Een Soembanees — want de menschen verbergen zoo iets niet, maar spreken er vrij uit over — liet den zending eens een kijkje nemen. Het was één groote verzameling van menschen-beenderen, geheele geraamten van de arme slachtoffers kon men zien. Het waren paardendieven, verdachten van hekserij en tooverij, mannen die verboden omgang hebben gehad met een vrouw uit hooger stand, jongens die onverbeterlijk ondeugend waren. De handen waren hen op den rug gebonden, vervolgens had men hen met een stuk hout dood of halfdood geknuppeld en dan in dien spleet geworpen.

Dat de zendeling in deze en dergelijke omstandigheden aanleiding genoeg had om de menschen het Evangelie te verkondigen, is duidelijk. Van een dergelijk gesprek doet POS de volgende mededeeling.

„Na den overval van de berg-Soembaneezen, kwamen er enkele Soembaneesche hoofden bij mij en vroegen: wat zijn onze zonden, dat onze huizen zijn verbrand en eenigen van ons volk zijn vermoord? Wel begrijpend hoeveel er afhangt van een antwoord op een dergelijke vraag, was er een stille bede in mijn hart om wijsheid en begon ik te spreken over zonde en straf, over bekeering en genade, al kon ik mij slechts gebrekkig in hunne taal uitdrukken”.

Hoe blijkt ook hier weer van welk een groot gewicht het is, dat de zendeling de landstaal kan spreken, want juist bij zulke gelegenheden kan een klaar woord op zijn pas gesproken, groote gevolgen hebben.

En welk een benauwde persoonlijke zielestemming moet er bij den zendeling niet zijn als hij, wat hij te zeggen heeft *wil* zeggen en het dan niet kan.

Bovendien is de Soembanees iemand, die graag praat en allerlei vragen stelt, die van nadenken getuigen.

Bij een andere gelegenheid werden eens deze vragen gedaan: waar was God toen hemel, aarde en zee nog niet bestonden? — indien Hij geen vader of moeder heeft gehad, hoe kon Hij dan ontstaan? — heeft Hij geen broeder? — hoe kan Hij een zoon voortbrengen, indien Hij geen vrouw heeft?

Men spreekt wel eens van den „dommen” Heiden, maar hij komt tot den zendeling met de diepzinnigste vragen.

Kwam POS slechts bij enkele gelegenheden met de Soembaneezen in nauwere aanraking, zoodat hij hun de eerste beginselen van het Christendom kon zeggen, in eigen gemeente stond hij dagelijks voor allerlei moeilijkheden.

Allerlei heidensche bijgeloovigheden en opvattingen had hij hier te bestrijden. Een Christen der gemeente was vermoord onder verdenking een „heks” te zijn. Zulke dooden zijn *pamali*, d.i. men mag ze niet aanraken. Het kostte den zendeling heel wat overredingskracht om enkelen te bewegen

den vermoorde te begraven. Gewoonlijk graaft men ergens een kuil en met stokken werkt men het lijk er in. Maar eindelijk gelukte het hem het slachtoffer te doen begraven, zij het dan ook op een uiterst hoekje van het kerkhof, terwijl het lijk andersom in de grafkuil werd gelegd. POS was ontstemd en bedroefd, maar hij kon er verder niets aan doen.

Zoo werd hij eens ter hulp geroepen bij een ziek kind. Terwijl hij het kind de noodige medicijnen ingaf en met de moeder bad en sprak, waren de andere huisgenooten bezig een offerande klaar te maken. Een kip met rijst werd gekookt om den jaren geleden overleden vader „eten” te geven, want men verdacht dezen, dat hij uit honger het kind ziek had gemaakt.

Het is te begrijpen dat POS schrijft: „Gij ziet dat er jaren overheen zullen gaan, eer deze Christenen waarlijk Christenen zullen zijn”.

Hoe meer hij indringt in het dagelijksche leven van zijn Savoeneesche Christenen, hoe meer de werkelijke toestand hem duidelijk wordt. Dat hij de moeilijkheden ziet, is echter het bewijs, dat hij de menschen werkelijk heeft leeren kennen, dat hij niet staat aan den buitenkant van hun leven. In 1897 schrijft hij dan ook klaar en duidelijk: „Hoe langer ik in den arbeid der Zending ben, hoe meer ik zie en hoor, hoe moeilijker mij het antwoord wordt op deze vraag: hoe moet ik deze menschen, in wier midden ik woon, het Evangelie verkondigen?”

Hij komt tot deze verzuchting: „Gij kunt u niet voorstellen hoe moeilijk het is te arbeiden onder zulke menschen”.

Een ander zendeling kan de gemeente opbouwen van het allereerste begin afaan, maar hij had ter verzorging gekregen een Christengemeente, die jarenlang onverzorgd was geweest.

Geen onzer zendingen heeft ooit voor zulke moeilijkheden gestaan, waar alles gevraagd werd van geloof en van geduld en van lijdzaamheid, als POS en DE BRUYN.

Want het moeilijke was, dat de menschen Christenen *wilden* zijn.

Het was dus een zendingstaak van veel geduld en lijdzaamheid, welke hier gevraagd werd.

En de uitkomst heeft heden ten dage wel bewezen, dat deze methode van „veel verdraagzaamheid” de juiste is geweest in deze Savoeneesche gemeenten.

In de Savoeneesche gemeente kwam POS voor allerlei vraagstukken te staan, welke hij zoo maar niet beantwoorden kon. Vandaar dat hij zich tot de Deputaten in Nederland wendde om advies.

Zijn eerste vraag betreft het huwelijk, niet op Christelijke wijze, bij den Burgerlijken Stand en in de Kerk voltrokken, maar op Savoeneesche wijze gesloten.

Op zich zelf zou deze vraag niet moeilijk te beantwoorden zijn, vandaar dat hij als antwoord ontving, dat hij zijn uiterste best had te doen om de leden der gemeente op wettige wijze voor den Posthouder en in de kerk te doen huwen, maar dat hij een huwelijk op Savoeneesche wijze voltrokken, niet voor onwettig mocht houden.

De groote moeilijkheid was echter hierin gelegen, dat het Savoeneesche huwelijk zoo was ontaard, dat er van een eigenlijke huwelijksluiting geen sprake meer was. Het bondig zijn van een huwelijk is afhankelijk van het betalen der bruidschat, in eens of in gedeelten. Zulk een huwelijk is ook volgens inlandsche adat geldig en onverbrekelijk.

Maar wat hadden die Savoeneezen nu in den loop der jaren gedaan?

Als inleiding bij de bespreking over de bruidschat gaf men aan de ouders der bruid wat sirih en pinang, een paar rijksdaalders en een kleedingstuk.

Dan is het meisje dus besproken; in zeker opzicht dus gelijkstaande met onze verloving.

Nu was het langzamerhand gewoonte geworden, dat men na het geven van dit sirih-en-pinanggeld, reeds samen ging leven als man en vrouw en over het betalen van de bruidschat werd niet verder gesproken. Scheiding was nu zeer gemakkelijk. Na verloop van een of twee jaar verliet de man zijn vrouw of de vrouw haar man en ging weer met een ander leven.

Men noemde dat: met elkaar zitten. In vrije liefde leefde

men dus en een vrouw kon heel wat mannen gehad hebben, eer zij werkelijk bij haar laatsten man bleef.

Ook de Christenen leefden in dergelijke slappe huwelijksverhouding, waarin men geen schande zag. Slechts zeer weinigen waren „echt” getrouwd, volgens aloude adat.

De zendeling moest dus een zeer groot gedeelte van zijn gemeente censureeren, terwijl men toch de konsekwentie van afsnijden niet aandurfde.

Het heeft dan ook jaren van geduld en verdraagzaamheid gekost, eer dit kwaad was uitgeroeid.

Een tweede vraag van POS betrof de gemengde huwelijken, n.l. het huwelijk of „bij elkaar zitten” van een Christen met een heiden.

Ook hier was het antwoord eenvoudig: op grond van 2 Cor. 6 : 14 was zulk een huwelijk volstrekt ongeoorloofd.

Maar in het praktische leven stond hij steeds weer voor dergelijke gevallen, hetzij van de Savoeneezen onderling, hetzij van een Savoenees met een Soembanees.

Rigoristisch streng optreden baatte hier niet, alleen in den weg van geduld en vermaan werd langzamerhand verbetering bereikt. De groote moeilijkheid was hierin gelegen, dat men wel toestemde, dat het eigenlijk niet in orde was, maar bepaald als zonde, overtreding van Gods gebod, sprak het niet tot de conscientie. Vandaar dat eerst na jaren van prediking en catechisatie het als zonde werd erkend en het in de tegenwoordige gemeentetoestanden weinig meer voorkomt.

Een derde vraag was of hij op eigen gezag en verantwoordelijkheid hen, die in de zonde bleven volharden, mocht afsnijden van de gemeente.

In onze kerken heeft geen predikant met zijn kerkeraad dat recht, zonder toestemming van de classis. Mag een zendeling dit nu maar zoo „alleen” doen?

Neen, was het antwoord: in gewone gevallen moogt gij daartoe slechts overgaan na van Deputaten advies te hebben ingewonnen.

Of deze uitspraak nu wel kerkrechterlijk zuiver is, — want waaraan ontleenden die door de Generale Synode benoemde

Deputaten een dergelijke bevoegdheid — zullen wij maar in het midden laten. Het was in elk geval een „rem” dat een zendeling niet al te autoritair zou optreden. Maar praktisch was het zeker niet, daar Deputaten over dergelijke kwesties wel de algemeene lijnen kunnen beoordeelen, maar de toepassing in concrete gevallen toch eigenlijk alleen aan den zendeling moet worden overgelaten. En een zendeling zal in den regel veel minder gemakkelijk overgaan tot afsnijden, dan Nederlandsche Deputaten naar Gereformeerd kerkrecht.

Een vierde vraag was in betrekking tot het vieren van het Heilig Avondmaal. De „ongereformeerde” gewoonte bestond, dat de belijdende leden der kerk daags voor het Avondmaal, nog eens weer persoonlijk bij den Zendeling kwamen om toelating te vragen.

Dit werd door Deputaten afgekeurd: „het hebben van een gemeente van Avondmaalgangers *in* een gemeente van belijdende lidmaten, ligt op den weg van het piëtisme”.

Ook hier weer dezelfde moeilijkheid, dat principieel gemakkelijk een antwoord is te geven, maar dat de praktijk niet zoo eenvoudig is, vooral wanneer men met bestaande toestanden heeft te doen, welke maar niet in korten tijd kunnen worden veranderd.

In 1903 telde de gemeente van Melolo 353 zielen, waarvan er slechts 39 gerechtigd waren tot het Avondmaal. Juist door het zondige huwelijksleven waren zoo velen niet „gerechtigd”, omdat zij onder „censuur” stonden. Dan waren er altijd nog velen die op zich zelf een „stille censuur” toepasten en wegbleven omdat zij zich van een „heimelijke” zonde bewust waren. Nu was die bijeenkomst vóór het Avondmaal meer een uitspreken, dat men aan het Avondmaal wenschte deel te nemen, dan wel dat men bepaald aan den zendeling „verlof” kwam vragen.

Op die bijeenkomst werd dan ook hoofd voor hoofd gevraagd of men ook eenig bezwaar had aan het Avondmaal deel te nemen. Een soort gemeentelijke censura morum dus.

In een gemeente waar nog dergelijke „onchristelijke” toestanden heerschten, was een dergelijke samenkomst nog

niet zoo verkeerd. In abnormale omstandigheden heeft men ook abnormale maatregelen noodig.

In de tegenwoordige geïnstitueerde gemeenten der Savoeneezen wordt dan ook dit gebruik niet meer gehandhaafd in dezen geest.

Dat het POS ernst was met zijn vermaan en geestelijke opvoeding der gemeente, blijkt wel uit zijn vraag, of hij een „onecht” kind”, dat door een Roomschen pastoor was gedoopt, ook als „gedoopt” moest beschouwen.

Te Melolo leefde een Indo-Europeaan, die zeer moeilijk Hollandsch sprak omdat hij voor negentiende Inlander was, in een „vrij huwelijk” met een Savoeneesche prinses. Hij kwam wel zelden ter kerk, maar zij was een trouw kerkgangster en een groote steun voor de gemeente. Hoewel POS dikwijls op een „echt” huwelijk had aangedrongen, was daarvan nog nooit iets gekomen. Nu wilden zij een kind laten doopen, maar dat weigerde hij. Ongedoopt als een heiden wilden zij het kind echter niet laten. Nu hadden zij *dezen* uitweg gevonden. Zij vroegen een der Roomsche Pastoors uit het Westen of die het kind wilden doopen. Het antwoord was toestemmend en toen een van hen tijdelijk op doorreis te Waingapoe was, werd van de gelegenheid gebruik gemaakt. Het kind werd „even” gedoopt en nu wilden zij het ook in de boeken van de Melolosche gemeenten als „gedoopt” hebben ingeschreven.

Het antwoord van Deputaten was: gij moet Rome's doop erkennen.

POS schijnt zich aan dat advies gehouden te hebben, want de naam van dit kind werd later in de gemeenteboeken gevonden.

Maar hij had niet slechts vragen zijn Savoeneesch gemeentewerk betreffende, ook door zijn aanraking met de Soembaneezen kwamen er problemen bij hem op.

Wat moet mijn gedragslijn zijn, als God het Evangelie-woord eens zegent en de Soembaneezen komen om den Doop vragen?

Vandaar zijn twee vragen aan Deputaten: of een man, die in polygamie leeft, als hij gedoopt wordt, zijn overige

vrouwen behoort weg te zenden, en of iemand die tot het Christendom overgaat voor zijn slaven den Doop mag vragen, gelijk Abraham de ingeborenen zijns huizes besneed.

De Savoeneezen kenden geen polygamie en onder hen waren de slaven een klasse van een soort lijfeigenen geworden, vandaar dat hij in eigen gemeente niet kwam te staan voor dergelijke moeilijkheden.

Maar wanneer het Evangelie nu eens doordrong tot de Soembaneezen, en dat was toch het eigenlijke doel der Soemba-zending, wat dan?

Deputaten hebben wijselijk op deze vragen niet geantwoord, maar de „kwestie” verwezen naar de Generale Synode. Deze heeft in verloop van tijd daarop dan ook een „algemeen” antwoord gegeven.

Dat POS niet maar uit lust tot het opwerpen van „theoretische” problemen tot dergelijke vragen kwam, was te danken aan zijn onvermoeide pogingen om met de Soembaneezen in steeds nauwer aanraking te komen.

Al deed hij geen reizen naar het „onbekende” binnenland, rondom Melolo kwam hij met hen in dagelijksche aanraking en langs de kust strekte hij zijn tochten uit tot aan Mangili en Waidjeloe.

Van die aanrakingen en van die reizen schreef hij tamelijk uitvoerig in het „Mosterdzaad” (het zendingsblad dier dagen). Maar nu is opmerkelijk dat die reisbeschrijvingen niet in den smaak vielen van alle lezers. De klacht werd geuit, „dat er in de brieven van onzen zending POS zoo weinig gevonden wordt over zijnen arbeid in het Evangelie”.

Ook de redacteur van het „Mosterdzaad” (Ds DONNER) was het hiermede eens en wenschte, dat hij zich in zijne beschrijvingen wat beperkte en „inplaats hiervan iets mededeelde van hetgeen hij met de Soembaneezen gesproken had over Christus en het heil in Hem voor de Heidenen”.

Zeer terecht antwoordde POS, dat hij zijne vrienden niet in het onzekere liet aangaande zijn arbeid in het Evangelie en „dat het een eerste vereischte is, taal te kennen, zaken

en gewoonten te weten, opdat men met vrucht iets kan aanvangen en ten uitvoer brengen".

In die dagen bestond nog altijd veel te veel de gedachte, dat een zendeling niet veel anders te doen had, dan met een Bijbel in de hand maar het Evangelie te prediken. Men had weinig begrip welk een voorarbeid er noodig is, eer men kan overgaan tot het zaaien van het Evangeliezaad. En het zou nog wel dertig jaren duren, eer die tijd aanbrak. De Zending onder de Soembaneezen liet POS geen rust. Steeds stond hij voor de vraag: hoe kan ik dien harden, rotsbodem ontginnen, zoodat ik gelegenheid heb om het zaad te zaaien.

Welke middelen, zoo schrijft hij in 1899, moeten door mij worden aangewend, opdat ik meer rechtstreeks den Soembaneezen het Evangelie kan verkondigen en zij belangstelling voor het Evangelie toonen?

Die vraag had hem reeds jarenlang bezig gehouden, omdat zij niet de minste begeerte naar het Evangelie hadden. De enkelingen, die tot dusver het Christendom hadden aangenomen, deden het om van slaaf tot vrij man te worden, of omdat zij met een Savoeneesche Christenvrouw „getrouwd" waren en op deze wijze „overkwamen".

Maar als de zendeling sprak van onderwijs of van opvoeden der kinderen in zijn huis, dan waren zij stokdoof aan dat oor.

Men ontving hem gaarne en vriendelijk, maar men hield hem absoluut buiten hun leven.

Daar POS tot de ervaring kwam dat „praten" hem niet verder bracht, is het te begrijpen, dat hij kwam tot de gedachte van de ziekenpraktijk.

Door den arbeid van Dr SCHEURER op Midden-Java kwam er in dien tijd eenigen gang in den zedingsarbeid op Midden-Java, waarom zou dit op Soemba ook niet de aangewezen weg zijn?

En toen kwam hij tot daden. In 1898 opende hij een zeer eenvoudig ziekenhuisje te midden van de Soembaneesche dorpen in de buurt van Melolo.

Het koste maar f 69.50 en was alleen bedoeld tot het houden van een polikliniek.

Maar hij voelde de ontzaglijke moeilijkheid, dat hij geen „dokter” was.

En daarin had hij gelijk. Medische hulpdienst kan alleen van kracht zijn als er daadwerkelijk in moeilijke gevallen hulp wordt geboden.

In gewone gevallen weet men zich zelf wel te redden, maar in zware gevallen staat een leek-zending ook machteloos.

Vandaar dat POS er ernstig op aandrong, dat er een dokter werd gezonden en er een hospitaal werd geopend.

Maar Deputaten waren van deze noodzakelijkheid niet overtuigd, dat er voor Soemba vóór alles een dokter zou noodig zijn. Men voelde meer voor een derden zending, die zich geheel aan de Soembaneesche Zending kon wijden.

De finantiën lieten het uitzenden van twee mannen niet toe en als er slechts één kon gaan, dan verdiende naar hun inzicht de voorkeur: „een Dienaar des Woords met eminenten taalkundigen aanleg”.

En daar men geen van beiden voor het „commandeeren” had, werd er niemand gezonden.

Liet de toestand der gemeente te Melolo innerlijk nog veel te wenschen over, uiterlijk was wel een opgewekt leven te constateeren.

Werden de eerste jaren de godsdienstoefeningen in een gebrekkig gebouwtje gehouden, op 23 December 1895 werd een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen. Daarover was twee jaar gewerkt; ieder had zijn krachten gegeven en velen bovendien nog een gift in geld. Het kerkgebouw, een waarde vertegenwoordigende van f 2500, was dus uit eigen middelen gebouwd en getuigde wel dat men het in menig opzicht ernstig meende met zijn Christen zijn.

Tot verhooging van de „feestvreugde” droeg niet weinig bij, dat op dien Kerstdag zes volwassen Heidenen en twee kinderen door den Doop aan de gemeente werden toegevoegd.

De schooldienst mocht zich echter meer in innerlijken, dan

wel in uiterlijken groei verheugen. Het onderwijs was in zooverre op peil gebracht, dat de school voor Gouvernmentssubsidie in aanmerking kwam en zonder eenige zendingsbijdrage kon bekostigd worden. Maar het getal der kinderen daalde, wat wel hieraan toe te schrijven zal zijn, dat er meer ernst met het onderwijs werd gemaakt en de bijloopers dus verdwenen.

In 1898 was het zielental der gemeente geklommen tot 402 en werd er een nieuwe post geopend te Maoe Djawa, halverwege Melolo en Kambaniroe gelegen, waar eens per maand godsdienstoefening werd gehouden.

Zoo waren er dus nu drie posten, behalve de hoofdplaats Melolo, n.l. Maoe Djawa en Petawang ten Noorden en Maoe Kawini in het Zuiden, hoewel er geen helpers gevestigd waren.

POS achtte ook de tijd gekomen, dat zoo mogelijk daadwerkelijk onder de Soembaneezen werd gearbeid. In overleg met Titus, van geboorte een Soembanees, maar die reeds van zijn jeugd af buiten het eiland was opgegroeid en als vaccinateur in 's Lands dienst een klein pensioen genoot, werd Mangili als arbeidsveld gekozen.

Aan de kust was de Savoeneesche nederzetting Maoe Kawini, waar Titus zelf ook woonde. Door zijn familie-relaties, want hij was van tamelijk aanzienlijke afkomst, wilde men daar in de Soembaneesche dorpen wel een onderwijzer ontvangen.

Melchianus, een Ambonees, werd als zoodanig benoemd. Teekenend voor de levensomstandigheden, waaronder de jonge man zou gaan werken, waren de volgende voorwaarden in zijne „instructie”: *a.* hij mocht geen paarden fokken of verhandelen; *b.* hij mocht geen geld leenen of uitleenen; *c.* geen koopmanschap drijven; *d.* op Zondag niet gaan visschen noch netten herstellen.

Titus zou hem in den eersten tijd als tolk bijstaan en hem verder zooveel mogelijk helpen. In September 1899 werd de jonge helper in de godsdienstoefening te Melolo plechtig afgevaardigd en den volgenden dag door POS naar Mangili geleid. Hij bleef er een paar dagen om den helper

tot zijn arbeid in te leiden. Een heel eenvoudig schoolgebouwtje was er gezet en met een klein aantal leerlingen kon er begonnen worden.

Het tijdstip van dezen eersten arbeid onder de Soembaneezen bleek echter niet juist gekozen. Zulk een nieuwe pionierspost eischt voortdurend toezicht van den zendeling, wil er kans van slagen zijn.

Maar POS vertrok in November van dat jaar met verlof naar het vaderland, waar hij in April 1900 aankwam na een tienjarigen arbeid onder zeer moeilijke omstandigheden.

Het verlof was niet slechts wel „verdiend”, maar ook zeer noodzakelijk. Zijn gezondheid maakte een langer verblijf in het vaderland noodig, zoodat hij eerst in het midden van 1902 weer op zijn eiland en op zijn post terug was. Maar van af dat oogenblik liet zijn gezondheid weer alles te wenschen over, zoodat de eertijds zoo krachtige en ijverige man voortdurend aan huis was gebonden.

Het langdurige verlof had ook geen goed gedaan aan de geestelijke toestanden in de gemeente, zoodat zijn brieven in steeds treuriger stijl werden gesteld.

Met zijn zendingspost onder de Soembaneezen was het ook niet voorspoedig gegaan. De helper was na zijn eerste vestiging al spoedig ziek geworden en had een tijd lang zijn arbeid moeten staken. En toen hij weer terug kwam, bleek het aantal schoolkinderen tot een drietal te zijn geslonken. In 1902 ging het primitieve schoolgebouwtje in vlammen op — de helper had er eigenlijk geen werk meer, want de Soembaneezen waren van evangelie-arbeid niet gediend, zoodat besloten werd hem maar op Melolo te plaatsen om den zieken en dikwijls hulpbehoevenden POS in het gemeentewerk bij te staan.

POS heeft er dus jaren lang in veel geloof en moed mogen arbeiden in uiterst moeilijke, stoffelijke en geestelijke tegenwerking. Maar het werk had de liefde van zijn hart, al was hij niet opgewassen tegen de eigenaardige bezwaren, welke hier den arbeid drukten.

Hoe lief hij den Soembanees had, blijkt uit een schrijven van hem in 1897, waarin hij aandringt tot het uitzenden

van meerdere en bekwame mannen: „komen er mannen om de Soembaneezen het Evangelie te brengen, dan zullen wij den Heere danken. Komen er geen mannen, dan zou ik wenschen deze menschen nooit gekend te hebben, want wáár ik ben zal ik altijd aan hen blijven denken”.

KAMBANIROE

Toen Ds C. DE BRUYN in November 1892 op Soemba kwam, was de post Kambanirroe onder de Savoeneezen bezet door VAN ALPHEN. Daar de bedoeling was, dat hij zich onder de Soembaneezen zelf zou vestigen, ging hij tijdelijk te Melolo bij POS inwonen. Hoopvol ging men de toekomst tegen, want in het Melolosche had men toestemming der Soembaneesche hoofden gekregen, zelfs een stuk grond was reeds aangewezen. Voorbereidende maatregelen waren reeds genomen om met den bouw zoo spoedig mogelijk te beginnen, toen alle plannen moesten worden opgegeven.

VAN ALPHEN verkreeg eervol ontslag uit den Zendingdienst en DE BRUYN moest te Kambanirroe zijn plaats gaan innemen.

Niet onder de Soembaneezen, maar onder de Savoeneezen zou hij voortaan zijn arbeidsterrein vinden.

Zoo nam hij na een verblijf van 15 maanden te Melolo afscheid en vertrok naar zijn nieuwe standplaats.

Bizonder hartelijk was de ontvangst niet, toen hij in Februari 1894 in het flinke zendingshuis te Kambanirroe zijn intrek nam.

Alleen de Amboneesche onderwijzer en zijn vrouw riepen hem een woord van welkom toe. De Christenen hielden zich voorloopig op een afstand.

De reden hiervan werd al spoedig duidelijk.

De toestand der gemeente was er veel treuriger dan te Melolo. Door de nabijheid van de havenplaats Waingapoe, niet ten onrechte „het vuilnisvat” van Soemba genoemd, waren ook de Savoeneezen van Kambanirroe, op ruim een uur gaans gelegen, overgegeven aan allerlei tuchteloosheid en bandeloosheid.

Er kwamen bijna geen menschen in de kerk. Zedeloos was het leven. Door dobbelspel en andere min-eerlijke praktijken trachtte men aan de kost te komen.

Huisbezoek ter kennismaking was nu zijn eerste werk en op deze wijze wist hij het aantal kerkgangers weer te doen toenemen.

Het schooltje, dat een kwijnend bestaan had, vroeg veel van zijn zorg, zoodat hij vele morgenuren aan schoolbezoek en aan onderwijs geven besteedde.

Doordat hij woonde in het gebied van den beruchten Radja van Lewa, waren gruwelen van moord en roof aan de orde van den dag.

Zelfs op den openbaren weg naar de havenplaats was men zijn leven niet zeker. Alléén ging niemand op pad, doch steeds in gezelschap van meerdere personen.

In de Savoeneesche gemeente wist hij door veel geduld en zachtmoedigheid langzamerhand wat orde en tucht te krijgen. Het was een arbeid, die veel liefde en geloof eischte om die afgedwaalde schapen weer op den rechten weg te brengen.

Maar zijn arbeid in kerk en school, door Zondagsschool en catechisatie, door ziekenbehandeling en persoonlijk gesprek, liet niet na vruchten te dragen, zoodat het Kerstfeest van 1894 in dankbare stemming kon gevierd worden. Al spoedig had hij eenigszins het vertrouwen zijner Christenen gewonnen en zij lieten hun eerste afwachtende houding varen.

Ook de Savoeneesche heidenen wendden zich tot hem. Een, die geregeld in de kerk kwam, verklaarde met het heidendom te hebben gebroken: zijn offersteen en zijn pot om voor de geesten te koken had hij weggedaan en hij wilde alleen Jezus Christus toebehooren.

Onder de Savoeneezen was nu eenmaal de drang om „Christen” te worden en had hij dezelfde methode willen volgen als TEFER en BIEGER op Savoe hadden gevolgd, dan zou hij ook hier tientallen, ja, honderdtallen, hebben kunnen doopen. Maar zoo schrijft hij: „het zouden er dan ook Christenen naar geweest zijn”.

Juist omdat het met het geestelijk en zedelijk leven der „belijdende” Christenen over het algemeen zoo treurig gesteld was, wilde hij des te voorzichtiger zijn met de toelating van nieuwe leden, en eischte hij eerst goed dooponderricht.

Dat er tenminste uiterlijke vooruitgang was te bespeuren, bleek wel op het einde van het jaar 1894. Het Kerstfeest werd met de kinderen blijde gevierd, ieder van hen kreeg „een jakje of kieltje, een griffel, wat knikkers of een plaat”. De kerk was dien dag, evenals op Nieuwjaar, boordevol. Een paar honderd menschen kwamen hem een „gezegend Kerstfeest” toewenschen.

Van de 232 Christenen, die tot de gemeente behoorden, kwamen al spoedig des Zondagsmorgens een 90 personen ter kerk. Voor tweemaal kerken, al duurde de godsdienst-oefening slechts ongeveer een uur, waren zij niet te vinden.

In den dienst van Zaterdagavond, als voorbereiding voor den Zondag en ook opdat allen, inzonderheid de heidenen, zouden weten dat het morgen Zondag was, bleek de opkomst zeer gering. Slechts een twintigtal oude getrouwen kwamen. Ook toen deze dienst op Zondagmiddag werd gesteld, was de belangstelling zoo weinig, dat er vanaf gezien moest worden.

Met de Zondagsschool ging het beter, hoewel hiervan hoofdzakelijk door de Christenkinderen gebruik werd gemaakt.

Het kerkje verkeerde in zeer bouwvalligen toestand, maar DE BRUYN wist van de menschen gedaan te krijgen, dat zij het zelf wat opknaptten. Het dak en de matten omwanding werden vernieuwd, zoodat het weer een eenigszins ooglijk aanzien kreeg.

In de dagschool was werkzaam de goeroe *Eduard Thenu* met een „kweekeling”. Deze laatste ontving, wegens zijn geringe ontwikkeling, in de avonduren les van den pandeta, zoodat het eerste „beginsel” van een opleidingschool reeds werd gezien.

Ook zijn dagelijksche ziekenpraktijk in de vroege morgen-

uren had veel toeloop, zoodat het den zendeling aan geen werk ontbrak.

Vandaar dat van eenigen arbeid onder de Soembaneezen geen sprake kon zijn. DE BRUYN verklaarde daaraan weinig te kunnen doen, zonder nadeel voor zijn ander werk en dus verzocht hij om een derden zendeling, opdat hij zich dan meer aan de Soembaneezen kon geven.

Het jaar 1894 dus met droeve teleurstelling begonnen, eindigde voor hem in hoopvolle dankbaarheid.

Maar 1895 zou in vele opzichten een jaar van beproeving zijn.

Als gevolg van zijn ziekenbehandeling werd hij aangestast door een heftige huidontsteking, een jodoformvergiftiging, in zulk een erge mate, dat men meende dat hij sterven zou. Vele weken was hij niet in staat een hand te verroeren en hulpbehoevend aan zijn ziekbed gebonden. God gaf echter verhooring van gebed, zoodat hij na eenige maanden zijn arbeid in de gemeente weer kon beginnen.

Ook aan de gemeente werd beproeving niet gespaard. Tot tweemaal toe werd een lid der gemeente bij het baden in de rivier door een krokodil gegrepen en meegesleurd. Vooral een dood door krokodillen maakt in deze heidensche omgeving een diepen indruk, omdat men er bovenal in ziet een straf der zielen der gestorven voorvaderen.

Wat doen die menschen ook Christen te worden, zegt dan een heiden, de geesten zullen hen er voor straffen.

Een tweede beproeving voor de Christenen was een buitengewone droogte. De regens wilden niet doorbreken en algemeene hongersnood dreigde.

Het is te begrijpen, dat men al spoedig tot de gedachte kwam, dat de zendeling, die zoo knap was in de medicijnen, ook wel door een of ander toovermiddel regen zou kunnen maken.

Christenen en heidenen begonnen er bij hem op aan te dringen hen in dezen grooten nood te helpen. Hij trachtte hen duidelijk te maken, dat het geven van regen niet in 's menschenhand is, maar alleen is gelegen in Gods macht. Toen men bleef aandringen noodigde hij de menschen den

volgenden Zondag uit, in de kerk te komen tot het houden van een bidstond.

Het gebouw was meer dan gevuld door Heidenen en Christenen. Na een ernstige prediking ging hij voor in smeekgebed . . . en reeds in den namiddag werd het gebed verhoord. God gaf overvloedigen regen.

De gemeente te Kambaniroe woonde niet zooals te Melolo in één dorp, maar was verspreid over verschillende kleine nederzettingen in ruimen omtrek. Ook te Waingapoe, de havenplaats, woonden een twintigtal Christenen. Ook Kadoemboel ¹⁾ halverwege Melolo gelegen, werd gerekend te behooren tot zijne gemeente, al woonden daar slechts een tiental Christenen.

Wat het geestelijk peil der gemeente wel kenmerkt, is, dat van het getal 240 dat jaar opgegeven als tot de gemeente behorend, slechts een negental gebruik maakten van het Avondmaal.

Ook hier dus hetzelfde verschijnsel als wij te Melolo zagen en dat alleen na jaren van geduldig arbeiden, zou verdwijnen.

Het volgende jaar kon hij na genoegzame voorbereiding een vijftal volwassenen op hun belijdenis door den Doop in de gemeente opnemen.

Toen de Doopsbediening geëindigd was, vroeg hij of zij ook iets tot de menschen in de kerk hadden te zeggen. Een van hen nam het woord en gaf, al was het eenigszins bevend, het volgend getuigenis: „Ik kan niet veel tot u spreken. Alleen wil ik maar zeggen, dat ik blij ben, dat de pandeta het teeken van God aan mij heeft gegeven, dat ik Christen ben. Ik geloof wat er in het groote boek geschreven staat. Ik vertrouw niet langer op de afgoden, maar heb lichaam en ziel in de hand des Heeren overgegeven”.

Al was nu DE BRUYN door veel gemeentelijk werk, verhinderd tot de Soembaneezen te gaan, ook waren er andere omstandigheden, welke nog veel meer een beletsel vormden

¹⁾ Aan de andere zijde van de Kadoemboel-rivier is Maoe Djawa gelegen, dat onder Melolo wordt gerekend.

voor Evangelieprediking onder hen. Hij woonde in het gebied van den beruchten Radja van Lewa, een geweldig vreemdelingenhater en een geweldig tyran voor zijn onderhoorigen. Al zouden de menschen hebben willen luisteren, de vrees voor hun Radja hield hen terug. Ook door voortdurende onderlinge oorlogen werden de menschen, tot zelfs dicht bij den zendingspost in onrust gehouden.

Veel meer dan te Melolo was hier steeds dreigend „oorlogsgevaar”.

In 1899 ging DE BRUYN, vergezeld van zijn trouwen Amboneeschen onderwijzer een bezoek brengen aan den Radja van Lewa in zijn kampong Lambanapoe, een paar uur gaans van Kambaneroe gelegen. Telkens ontmoetten zij op hun weg Soembaneezen te paard, zwaar gewapend met lans en schild, sommigen zelfs met geweren. Toen zij bij Lambanapoe kwamen, zagen zij dat het dorp voor een groot gedeelte was verwoest. Wat was er gebeurd?

Eenige menschen van Lambanapoe hadden paarden gestolen van Oemboe Toenggoe, Radja van Taboendoeng. Op hun strooptocht in diens gebied hadden zij diens jonge vrouw gevangen en mee genomen, terwijl zij bovendien nog een groot aantal slaven hadden buitgemaakt.

Maar op zekeren dag, terwijl de menschen van Lambanapoe zich veilig waanden en grootendeels in hun tuinen waren en het dorp dus zoo goed als onbewaakt was, kwam Oemboe Toenggoe met een groot gevolg en eischte zijn vrouw op. De Radja van Lewa sloot alle toegang tot 't dorp en liet, om zijn vijand te hoonen, de jonge vrouw doodknuppelen op het dorpsplein.

De vertoornde echtgenoot deed een woedenden aanval, en drong het dorp binnen. De menschen van Lambanapoe moesten vluchten, terwijl zij een groot gedeelte van hun dorp in vlammen zagen opgaan. De Radja van Lewa ont kwam alleen nog maar, doordat een slaaf met eigen lichaam hem dekte en zoo den doodelijken stoot opving.

Oemboe Toenggoe had zich nu op korten afstand terug getrokken en wachtte op een gelegenheid om voor goed met zijn tegenstander af te rekenen.

Maar ook de Radja van Lewa had zijn volk opgeroepen; vandaar dat hij al die gewapenden onderweg ontmoette. Zoo kwam hij midden onder de toebereidselen voor den strijd in hun midden. Men kende den pandeta van Kambaniroe wel en liet hem dus ongemoeid, zonder zich aan zijn aanwezigheid iets te laten gelegen liggen.

Alleen kwam een der hoofden bij hem en vroeg, of hij in het Grootte Boek niet eens even kon nazien of de vijand ook op komst was en hoe de afloop van het gevecht zou zijn.

Intusschen was onder veel geschreeuw een buffel gesleept tot voor het verblijf van den Radja. Een der voorbidders deed nu luidkeels het gebed: O Heer, die boven de wolken woont, alle gij geesten onzer voorvaderen, gij, die reeds lang geleden en gij, die pas onlangs vertrokken zijt, komt tot ons en helpt ons. Als Oemboe Toenggoe met zijn volk komt, doet hem verdwalen; maakt onze vijanden krachteloos, verduistert hunne oogen, laten hunne paarden vermoeid ineenzakken, hunne lansen stomp zijn. Maakt daarentegen onze oogen helder, onze paarden vurig, onze lansen scherp".

Na het gebed werd met één slag de buffel geveld en uit den lever opgemaakt het antwoord der goden en geesten.

Dat er in dergelijke omstandigheden geen „zendingswoord" is te spreken, is duidelijk, zoodat DE BRUYN en zijn helper spoedig huiswaarts keerden. Den volgenden dag werd de strijd begonnen. Oemboe Toenggoe moest het verliezen, vele dooden en gewonden achterlatende, vluchtte hij. Het aantal gesneuvelden werd op een honderdtal geschat, terwijl bij het overwinningsfeest een twintig menschenhoofden op den doodenpaal werden geplant.

Zoo was de Soembaneesche omgeving van de zendingspost Kambaniroe. DE BRUYN moest zich dus wel hoofdzakelijk beperken tot arbeid onder de Savoeneezen. Maar door de havenplaats Waingapoe, waar ook een klein kringetje Christenen was, kwam hij nogal veel in aanraking met andere vreemdelingen. Behalve vele Chineezen woonde daar hoofdzakelijk Endeneezen en Boegineezen en enkele Arabieren. Allen behorende tot den Mohammedaan-

schen godsdienst. Ook onder hen kon op zijn tijd en op zijn pas het Evangelie gebracht worden, al had het niet veel uitwerking.

Zoo kwam hij in aanraking met een Boeginees, die veel belangstelling toonde, zelfs in de godsdiensttoefening kwam en eindelijk om dooponderricht vroeg.

In eigen gemeente ging het langzaam, maar zeker, vooruit in geestelijken opbouw.

In 1898 vinden wij als opgaaf een getal van 280, waarvan 101 belijdende leden waren. Slechts een vijftiental kwam tot het Avondmaal. In de gemeente waren toen 31 paren op Christelijke en 64 op min of meer vaste Heidensche wijze getrouwd.

Ook werd DE BRUYN in zijn ambtelijk werk bijgestaan, evenals POS te Melolo, door een „soort kerkeraad", daar de gemeente nog lang niet rijp was voor institueering. Twee ouderlingen en een diaken, door den pandeta zelf benoemd, kwamen op geregelde tijden met hem saam, tot bespreking van gemeentezaken.

Vermeerdering van werk ontstond, toen POS met verlof naar het vaderland ging en DE BRUYN dus ook Melolo voor zijn rekening kreeg.

Toen deze in 1902 naar zijn standplaats terugkeerde, kwam DE BRUYN met zijn getrouwe, ijverige vrouw, die niet minder dan haar man, zulke moeilijke jaren van arbeid achter zich had, met „welverdiende vacantie". In al die jaren hadden zij nooit het eiland verlaten. Mevrouw DE BRUYN kon zelfs spreken van een tijdperk van zeven jaar, dat zij geen anderen Europeaan had ontmoet, behalve haar eigen man.

Intusschen was ook in het vaderland de Zendingsbasis niet weinig veranderd. De aloude Zendingscommissie had plaats gemaakt voor „plaatselijke Zending". De drie provinciën Groningen, Drente en Overijssel hadden zich saam verbonden tot den zendingsarbeid op Soemba en leidden nu door hare Deputaten het zendingswerk.

Het gevolg was dat er meer actie kwam in de kerken en men besloot het tweetal broeders niet langer alleen te laten

arbeiten, maar zoo mogelijk te komen tot daadwerkelijke zending onder de Soembaneezen.

En zoo brak voor de Soemba-Zending een nieuw tijdperk aan.

ZENDINGSACTIE
onder de Studenten
a/d V. U.
AMSTERDAM.

HOOFDSTUK V

OVERGANG NAAR HET NIEUWE TIJDPERK (1902—1904)

De zendingsactie in het vaderland, welke na de Synode van Middelburg in 1896 in nieuwe kerkelijke banen werd geleid, ging natuurlijk aan de Soemba-Zending niet voorbij. Door de Generale Synode waren een drietal Deputaten aangewezen om ook de Zending op Soemba „kerkelijk” te maken naar de nieuwe beginselen, zooals die in de zendingsorde waren neergelegd.

Daar de Soemba-Zending met hare twee posten eene eenheid vormde en daar het zich liet aanzien dat de arbeid, welke zich zoo vele jaren tot de Savoeneezen beperkt had, dringend uitbreiding eischte, kon moeilijk ééne kerk zich tot dit werk aangorden.

Amsterdam met Noord-Holland had Djocja als zendings-terrein. Rotterdam met Zuid-Holland nam Poerbolinggo. Utrecht en de provincie had Poerworedjo voor hare rekening. Friesland met Heeg was te Keboemen begonnen. En zoo ontstond als van zelf de combinatie der provinciën Groningen, Drente en Overijssel.

Nadat in 1901 twee deputaten van elke Provinciale Synode vergaderd hadden met de drie Generale Deputaten voor dit doel aangewezen, kon 1 Januari 1902 de Soemba-Zending worden overgedragen aan deze provinciën.

Er was een gemeenschappelijk accoord van samenwerking aangenomen en twee deputaten, benoemd door iedere Provinciale Synode, werden belast met de leiding van allen arbeid, terwijl de aanstaande zendende kerken door een deputaat met adviseerende stem plaats zouden nemen in dit college. Het was dus geen zuivere toepassing van de

zendingsbeginselen, waarbij men van de plaatselijke kerk uitging. Hier waren het de gezamenlijke kerken, die gemeenschappelijk den arbeid voor hare rekening namen en dan een plaatselijke kerk gingen zoeken tot beroeping van een missionair-predikant. Het zwaartepunt lag hier dus niet in de plaatselijke kerk, want die had slechts adviseerende stem, maar in de gezamenlijke kerken zooals die vertegenwoordigd waren door hare provinciale deputaten.

Het was een praktische oplossing, welke in de praktijk goed heeft voldaan zonder dat het beginsel van „plaatselijke kerk” al te veel in het gedrang is gekomen.

Daar in beroepingsbrief en instructie van den missionair-predikant natuurlijk de plaatselijke kerk voorop stond als de verantwoordelijke, was het eerst niet zoo gemakkelijk een zendende kerk te vinden. Men was wat schuchter voor mogelijke finantieele gevolgen, wanneer de samenwerking eens niet zoo goed zou gaan, als men wel dacht.

Goedkoop was anders in die jaren de Soemba-Zending wel. In 1899 waren de uitgaven slechts f 5500.— geweest.

Groningen ontving de eere zendende kerk te worden en zoo werd *zendeling* POS 19 Maart 1902 aldaar bevestigd als missionair-predikant.

Hoewel zijn gezondheid, welke door de zware Soembaneesche jaren zooveel had geleden, nog niet geheel hersteld was als men zou wenschen, trok hij toch spoedig naar zijn arbeidsveld. In Augustus 1902 kwam hij weer op zijn eiland, hartelijk verwelkomd door DE BRUYN, die nu het zoo noodige verlof naar het vaderland kon ontvangen.

Bemoedigend en opbeurend was echter zijn nieuwe intrede niet. De tweejarige afwezigheid had, zooals wij reeds zagen, aan de gemeente Melolo geen goed gedaan. Al had DE BRUYN met veel ijver en toewijding telkens dezen post bezocht, de Savoeneesche gemeente had nog te veel dagelijksche leiding noodig gehad. Bovendien waren in 1901 door de oorlogstroebelen met den Radja van Lewa ook de maatschappelijke en politieke toestanden er niet beter op geworden.

Daar bovendien door het verlof van DE BRUYN, hij alleen voor allen arbeid kwam te staan, terwijl zijn gezondheid

door een ernstige ziekte werd ondermijnd, zoodat langer verblijf bijna onmogelijk werd, is het te begrijpen, dat de toon zijner zendingsbrieven een klagende toon was geworden.

Het geestelijk leven der Savoeneesche gemeente, dat aanvankelijk aan het opbloeien was, scheen, op enkele uitzonderingen na, geheel weer ingezonken.

De met veel geduld en vriendelijkheid verkregen aanraking met de Soembaneezen, was verdwenen. De verwachting dat men door Titus en het schooltje tot directe Evangelieprediking zou komen, was op droeve teleurstelling uitgeloopen.

De vroegere arbeid scheen vruchteloos en verdere arbeid onmogelijk. Er waren slechts donkere wolken en geen enkel lichtstraaltje.

In het vaderland had men echter niet stil gezeten. De reorganisatie had nieuw zendingsleven wakker geroepen en men wilde zoo mogelijk den arbeid onder de Soembaneezen krachtig aanvatten.

Er was echter een sterke strooming die zeide: er is nu reeds zoovele jaren gearbeid zonder dat wij nader tot ons doel zijn gekomen. Zending onder de Savoeneezen is geen Soemba-Zending en wij zijn vastgelopen in dat Savoeneesche kustzand. Het is alsof de Soembanees zelfs meer dan ooit weigerachtig is een prediker te ontvangen. De vijandschap is zoo toegenomen, dat men niet veilig onder hen wonen kan, gesteld al dat men een „plaatsje” vond ter woning. Is het daarom niet verstandiger om het stof maar van onze voeten te schudden en elders heen te gaan?

Waarom langer op dit steenachtige eiland met zijn harde afkeerige bewoners gearbeid, waar elders, als op Java, mannen en kracht te kort schieten?

Terug van dit dorre, onvruchtbare eiland, een eenzame buitenpost — en alle zendingsarbeid concentreeren op het hoofdbolwerk van den vijand, op Java!

Zoo was de roep — maar de Kerken der drie Provinciën wilden Soemba, dat zoolang aller liefde had gehad, niet opgeven zonder het alleruiterste te hebben beproefd.

Men besloot, behalve de beide posten te Kambaniroe en Melolo, met het uitzenden van een derden dienaar, een laatste poging te doen, ingang te verkrijgen onder de Soembaneezen zelf. Temeer voelde men hiervoor alle vrijmoedigheid, omdat DE BRUYN bij zijn terugkeer, met alle kracht aandrang op doorzetten en voortzetten.

Zoo werd de candidaat D. K. WIELENGA beroepen voor den missionairen dienst. Na een voorbereidende studie in de medicijnen en in de taal, werd hij 1 Maart 1904 door de Kerk van Hoogeveen uitgezonden voor dezen arbeid. Zijn opdracht was: niet ingaan tot den arbeid onder de Savoe-neezen, maar trachten een plaats van vestiging onder de Soembaneezen te vinden. Maar het nieuwe begin was niet bemoedigend.

Midden Juli 1904 op de havenplaats Waingapoe aangekomen, werd bericht ontvangen zoo spoedig mogelijk door te reizen naar Melolo, want èn POS èn zijn echtgenoot waren beiden ernstig ziek.

Reeds veertien dagen na aankomst werd Mevrouw POS begraven op het Inlandsche kerkhof, waar ook reeds lag Mevrouw VAN ALPHEN en haar kindje.

Ds POS vertrok eenige weken later naar Java en toen naar het vaderland, ziek en gebroken van lichaam.

Zoo bleef de jeugdige zendeling met zijn jonge vrouw alleen achter op het „onherbergzame” eiland.

Om zooveel mogelijk aanraking te hebben met de buitenwereld, bleven zij niet in Melolo, maar namen voorloopig hun intrek in het zendingshuis te Kambaniroe. De communicatie met die buitenwereld was wel niet zoo schitterend — eens in de zes weken bracht de boot een brievenpost in de op een uur afstands gelegen haven — maar men was toch niet zoo afgezonderd als te Melolo.

Bovendien het was maar voorloopig, totdat Ds DE BRUYN zou terugkeeren, om dan in overleg met dien ervaren broeder, verder een keuze van vestiging te doen.

Maar reeds het volgende voorjaar, eer deze was teruggekeerd, trokken zich donkere wolken samen, waaruit een zwaar onweer zich ontlastte.

—April 1905, een onvergetelijke datum, gingen zendingshuis en kerk te Kambaniroe in vlammen op en de zendeling, ernstig gewond, moest genezing gaan zoeken op Java.

Wat was er gebeurd?

Op zekeren dag kwam de tolk Adriaan zeggen: mijnheer, er is een Soembanees die u iets vragen wil.

De man werd ontvangen en begon een heel verhaal, dat zijn meester hem vermoorden wilde, omdat hij zoo slecht op de paarden had gepast; dat hij drie, vier dagreizen hier vandaan kwam en of men hem wilde beschermen.

WIELENGA beloofde hem den volgenden dag zelf naar den bestuursambtenaar te brengen, want te Waingapoe, de plaats van het Nederlandsche Gouvernement zou hij wel veilig zijn.

Dien dag moest hij maar in het zendingshuis blijven, want er was nu geen tijd om hem weg te brengen.

Des middags kwam er hoog bezoek van enkele hoofden met groot gevolg, uit Memboro. Meer dan een uur bleven zij praten en vragen om medicijn voor allerlei kwaal en ziekte. Vriendelijk was het afscheid toen men vertrok.

Even later werd de zendeling geroepen in een naburige Soembaneesche kampong, waar een kind ernstig ziek lag. Vlug te paard ging hij er heen. Als het kind nog te redden was, moest het bij hem thuis gebracht worden, waar het de noodige verpleging, ook gedurende den nacht zou kunnen verkrijgen.

Snel werd in huis alles in gereedheid gebracht. En zij kwamen, de grootvader, de moeder en nog een paar vrouwen. In de half leege binnengalerij werd een slaapplaats gemaakt. De avond was reeds gevallen en de lamp zou worden opgestoken, toen er eensklaps van achter het huis een vreeselijk gegil weerklonk.

De eerste gedachte was: zeker een paar jongens aan het vechten. Snel loopend in het schemerdonker, ging de zendeling de gang door, het huis uit, naar de bijgebouwen waar het gejammer klonk. Hij riep: willen jullie eens uitscheiden met vechten. Het gejammer hield op, maar in het donker was niets te zien, tot een hevige slag op het hoofd

hem tegen den grond wierp. Vlug opspringend snelde hij de kamer uit naar buiten. Het bloed liep hem langs het gelaat.

Zij vermoorden daar dien armen slaaf van vanmorgen, dacht WIELENGA, en hij liep het erf af om hulp roepende. Van alle kanten kwamen de Savoeneezen toesnellen. Een stuk goed, van een vrouw gekregen, werd om het hoofd gewonden om het bloeden te stelpen, toen de kreet weerklonk: het huis staat in brand.

Half versuft en verdoofd, tot niets meer in staat, moest de Zendeling werkeloos toezien, hoe alles in vlammen opging, huis en kerk en inboedel. Niets werd gered dan het leven en de kleeren welke hij aan had.

Groot was echter zijn verbazing toen werd medegedeeld, dat dit onheil was aangericht door dien opgenomen slaaf.

Eerst was dit onbegrijpelijk, maar den volgenden dag wisten de Soembaneezen het wel te verklaren.

De Zendeling had dien slaaf bescherming beloofd, maar des middags vriendelijk zitten te praten met zijn vijand; want dat hoofd uit Memboro was een broer van zijn meester geweest. En nu kon die arme man niet anders denken, dan dat er valsch spel werd gespeeld.

„Hij belooft mij hulp, maar hij zal mij morgen wel aan mijn vijand overleveren”, zoo moet zijn gedachte zijn geweest. „Maar als ik dan sterven moet, dan niet alleen”, en zoo had hij zijn kapmes getrokken.

Hij had staan praten met den tolk Adriaan, die zich daarna omkeerde en in huis wilde gaan. Eensklaps voelde hij echter een hevigen slag in zijn nek. Versuft, zonder een kreet te uiten, rende hij weg.

De slaaf stormde de kamer in, waar Filippus en Thomas, twee jeugdige helpers, zaten. Filippus met een diepe houw over zijn voorhoofd, wist de deur uit te komen. Thomas viel op den grond.

Op diens gegil was toen de Zendeling toegesneld. Het was diens redding, want de slaaf liet hem los en bracht den Zendeling een houw toe. Intusschen kon Thomas, hevig bloedend uit een zestal wonden, ontsnappen.

De slaaf rende toen het huis in en kwam in de binnen-

galerij terecht. Als een razende begon hij er op in te hakken. Gewond en gillend vluchtte men het huis uit. Toen ging hij weer naar achteren, nam vuur uit de keuken en stak het rieten dak in brand.

Intusschen waren er heel wat menschen toegesneld.

Men wilde nog wat redden uit het huis. Ama Oedjoe, een Savoeneesch ouderling, vooraan. Hij haalde een paar kleinigheden uit den gang, maar toen hij weer naar buiten wilde, sprong de slaaf op hem toe. Doodelijk gewond wist hij nog buiten te komen, maar was korten tijd later aan bloedverlies overleden.

Het werk van één man: zeven gewonden, een doode en alles verbrand.

Den volgenden morgen gingen heidensche Soembaneezen, goed gewapend, te paard den moordenaar en brandstichter opsporen. Spoedig had men hem gevonden. Een paar lanssteken maakten een einde aan zijn leven. Hij werd gevierendeeld, zijn hoofd werd afgehakt, opdat hij niet in het zielenland zou komen. Zijn lijk werd in een bergspleet geworpen.

Kort recht was er in die dagen op Soemba.

Het was wel een groote teleurstelling en een groote geloofsbeproeving, niet het minst voor de zendende kerken.

Maar God gaf kracht en geloof en moed op dezen moeilijken weg.

Soemba nu opgeven — dat wilde men niet en dat kon men niet. Reeds einde Juli van dat jaar kwam DE BRUYN met WIELENGA weer terug op Soemba.

Ds DE BRUYN in Maart door de Kerk van Kampen als haar missionair predikant uitgezonden, was evenmin ontmoedigd als zijn jongere collega. Het eerste werk was nu het zendingshuis te Kambaniroe op te bouwen. Einde 1905 was dat nieuwe huis gereed en bewoonbaar en betrokken door den ouderen broeder.

Er was een oogenblik aan gedacht, dat het nu wellicht het beste zou zijn als WIELENGA naar Melolo verhuisde, waar een gerieflijk huis beschikbaar was.

Maar juist met het oog op een mogelijke vestiging onder

de Soembaneezen werd toen reeds beter geoordeeld bij elkander te blijven.

Een onderwijzerswoning, een primitieve woning op palen gebouwd, werd nu te Kambaniroe door hem betrokken.

Want wat een vestiging onder de Soembaneezen betreft, reeds spoedig was het oog gevallen op Pajeti, een uurtje afstands van Kambaniroe.

Er waren twee hoofdoeverwegingen, welke voor Pajeti pleitten.

Ging WIELENGA nu naar Melolo, dan was het gevaar niet denkbeeldig, dat hij, als hij eenmaal zijn woning onder die Savoeneezen had, er wel eens kon blijven en dan was het doel der uitzending gemist.

Niet slechts dat de Savoenees als zoodanig belemmerend zou kunnen werken in het vriendschap zoeken met den Soembanees, ook het vele gemeentewerk van Melolo zou zooveel tijd eischen, dat waarschijnlijk van het pionierswerk weinig zou terecht komen.

Eerste eisch was dus: zich vrij houden van den arbeid onder de Savoeneesche gemeenten.

Maar bood het Melolosche niet een betere gelegenheid om die zoo begeerde Soembaneesche woonplaats te verkrijgen? De vorsten en hoofden schenen daar toch veel toeschietelijker dan in Kambera.

Dit was echter meer schijn dan werkelijkheid. Want onder de Soembaneezen aldaar was *de* man van invloed een Islamitisch Endenees. Als schoonzoon van een der voornaamste hoofden, had hij de Zending altijd tegengewerkt. En zulk een tegenstand was niet te onderschatten.

Bovendien was daar de machtige Radja van Rendeh. Een vreemdelingenhater bij uitnemendheid. Een man van bloed en geweld, alleen geëvenaard door den beruchten Radja van Lewa.

Melolo was dus geen geschikte plaats om een aanval te wagen op de Soembaneesche vesting.

Maar bood Kambaniroe dan betere kansen? Oppervlakkig beschouwd zeer zeker niet.

Hier was het gebied van den Radja van Lewa, de man die

zich altijd had verzet, als geen andere Soembaneesche vorst, tegen al wat „witte vreemdeling” was.

In 1901 was hij openlijk in verzet gekomen en een straf-expeditie had hem doen gevoelen de kracht van soldatengeweld. Vluchtend had hij zich terug moeten trekken in het onbekende binnenland.

Zijn erfvijand, Oemboe Toenggoe van Taboendoeng, was nu door de Regeering erkend en aangesteld als Radja van Kambera.

Zooals te begrijpen had deze man weinig invloed onder de bevolking van zijn nieuw gebied. Zeker, hij zou gereedelijk zijn toestemming geven, als wij vroegen om een plaats van vestiging op Soembaneeschen grond.

Hij had echter geen macht en geen gezag over het volk van Kambera, dat altijd den gevluchten Radja nog als wettig vorst erkende en vreesde. En zou die geen wraak nemen als de Zending het waagde zich neer te zetten in zijn grondgebied? Al was hij ver weg, boven in de bergen, zijn hand reikte nog ver en zijn invloed was nog groot en de tegenwerking was dus hier niet minder dan in het Melolosche.

En toch was er iets dat pleitte voor Kambera boven Melolo.

Wat had de Soemba-Zending altijd tegengehouden? Het was der vorsten macht en gezag. Het volk was slechts werk-tuig in hunne handen.

En nu was hier in Kambera voor het eerst juist die vorstenmacht gebroken. Men had leeren verstaan, dat er nog iets machtigers is dan een Soembaneesche vorst.

Zelfs in dien korten tijd na des vorsten vlucht was het reeds te zien. De vrije kleine man vormde zich tot een „nieuwen stand”.

Het absolutisme was gebroken en de democratie begon zich te ontwikkelen.

Geen geschikter terrein om te beginnen dan in dit Kambera-gebied, waar alles zich begon te ontwikkelen en waar een andere levenstijd was aangebroken.

Er was nog een factor, welke tot blijven in Kambera drong.

En dat was de ramp van Kambaniroe. Een aanvankelijke, niet gedachte genegenheid, had zich bij die droeve gelegenheid geopenbaard.

Reeds bij het zoeken en terechtstellen van den moordenaar en brandstichter hadden zij getoond, wat er leefde in hun hart.

Niet was er de indruk: gelukkig, nu zijn wij van den zendeling bevrijd — maar omgekeerd: jammer dat onzen vriend dit ongeluk is overkomen. En bij de terugkomst stond een gezadeld paard klaar ter verwelkoming. Van deze aanvankelijke goede „stemming” moest gebruik gemaakt en door heen te gaan naar Melolo, zou men geen acht slaan op het goede, dat God uit het „kwade” had doen geboren worden.

Dan was er nog een andere reden.

Welk een steun in raad en daad was er niet te vinden in het bij elkander wonen. Niet alleen voor de mannenbroeders, maar ook voor de zusters. Het was voor een beginnenden zendingspost onder de Soembaneezen van zeer veel waarde, als de beide zendingsarbeiders in elkaars nabijheid bleven. Dat er spoedig een „derde” zou komen, als opvolger van ds POS, was in de gegeven omstandigheden niet te verwachten.

Op dit eenzame eiland was broederlijke samenwerking een eerste vereischte en vooral zou de jongere in den ouderen een grooten steun kunnen hebben. En als laatste argument was van niet minder gewicht: de taal.

Taalstudie van het zoo goed als onbekende Soembaeesch, was nummer één op het program van pioniersarbeid. En nu was al spoedig gebleken dat het dialect van Kampera het voornaamste was van Midden- en Oost-Soemba. Het was voor den Soembaees in zekeren zin de „beschaafde omgangstaal”. Een uitmuntende tolk en taal-hulp was hier beschikbaar in een Christen-Soembaees, die in de Savoeneesche kampong leefde, naast het zendingserf.

Zoo waren er dus vele motieven die drongen tot blijven in Kampera, terwijl er maar weinig pleitte voor Melolo, behalve dan het „geschikte” huis.

Maar al was nu het voorloopig terrein van arbeid bepaald, nu moest ook een plaats van vestiging gevonden worden.

Als van zelf bood zich hiervoor aan het dorp *Pajeti*, waar een primitief ziekenhuisje reeds de eerste vaste aanrakingen had gegeven.

Het was gunstig gelegen op een kruispunt van allerlei paden en paadjes. Al wat uit het binnenland en uit den omtrek van Kambera kwam naar de havenplaats Waingapoe, trok *Pajeti* voorbij.

Hier was de rivierovergang en altijd een druk verkeer.

Het lag drie kwartier loopen van Kambanirroe en een half uur van Waingapoe, temidden van vele Soembaneesche dorpen en nederzettingen, zoodat een geschikter plaats moeilijk was te denken.

De menschen beloofden alle mogelijke medewerking.

De noodige toestemming van Radja en dorpshoofd werd verkregen en zoo viel de keuze op *Pajeti*.

Een keuze, welke in latere jaren een goede keuze is gebleken.

HOOFDSTUK VI

DE NIEUWE ZENDINGSGESCHIEDENIS (1904—heden)

Tot een overzicht van de Zendingsperiode sinds 1904 is het ook wenschelijk de verschillende zendingsposten afzonderlijk te behandelen, n.l. Melolo, Kambaniroe, Pajeti en Karoeni. Schooldienst en Medische dienst voor zoover de algemeene regelingen betreft, geldend voor het geheele zendingsterrein, komen dan ter sprake onder Pajeti, omdat zij daar hun uitgangspunt en centrum vinden.

a. MELOLO.

Zoo was dan Ds POS, nadat zijn vrouw 29 Aug. overleden was, voor altijd vertrokken van dit zendingsveld, waar hij zoovele jaren in liefde en geloof had mogen arbeiden.

De boot van 6 September bracht hem naar Java, begeleid en verzorgd door Salomo, een Savoeneeschen jongeman, die met hem naar Holland ging en later met Ds DE BRUYN weer terugkeerde.

De arbeid te Melolo bleef voorloopig staan onder leiding van Ds WIELENGA, die vanuit Kambaniroe zoo goed mogelijk toezicht zou houden.

Nu was Melolo zoo gelukkig twee helpers te bezitten, de een goed van ervaring en de ander goed van opleiding. De Ambonees Lekahena was gesteld over het gemeentelijke werk en de Savoenees Frederik Radja Haeo was hoofd der school.

De gemeente telde in dit jaar 363 zielen, van wie 39 tot het H. Avondmaal waren toegelaten en het getal schoolkinderen was 48. Lekahena was een man al eenigszins op

jaren. Hij had gedurende korten tijd getracht, met behulp en steun van Titus, een schoolpost in stand te houden in Mangili. Toen deze Soembaneesche proefneming niet was geslaagd en men gedwongen was zich terug te trekken naar de Savoeneesche hoofdpst, werd hij aangesteld in 1903 om Ds POS bij te staan in het gemeentelijke werk. Daar deze door zijn slepende ziekte langzamerhand hulpbehoevend werd en geheel aan huis was gebonden, kwam Lekahena goed op de hoogte met allerlei toestanden in de Savoeneesche gemeente. De man had, wat niet veel Amboneezen hebben, een „taalknobbel“, zoodat hij in korten tijd vloeiend Savoeneesch sprak en hij dus in de gemeente uitstekend was te gebruiken.

Goeroe Frederik was een Savoeneesche jongeman, die te Depok op Java zijn opleiding had genoten en dus alleszins berekend was voor zijn taak.

Hoe deze beide helpers echter voortdurend persoonlijke leiding en toezicht noodig hadden, zou weldra blijken.

Reeds in het begin van het volgende jaar ontstond er een „conflict“ met Lekahena, welk een ijverig helper hij overigens ook was. Hij raakte verstrikt in bijgeloof.

Een van de ergste uitingen van heidensch bijgeloof, was het geloof aan het bestaan en de macht van swangi's, heksen, zoowel mannelijke als vrouwelijke, die door hun tooverkunsten iemand kunnen doden. Wanneer er meerdere onverklaarbare sterfgevallen voorkwamen, zocht men zoolang totdat men de „schuldige“ vond en deze werd eenvoudigweg vermoord.

Daar de Savoeneezen meer of minder onder ons rechtstreeksch bestuur stonden, kwam dat „vermoorden“ niet zooveel meer voor, want iemand, die beschuldigd werd „swangi“ te zijn, werd uitgewezen, verbannen naar een ander eiland. En de Nederlandsche ambtenaar, die het vonnis uitsprak, vond hierin zijn „rechtsgrond“, dat het was ten bestwille van den beschuldigde zelf, die anders zeer zeker op geheimzinnige wijze zou gedood worden.

Nu waren er in Melolo weer eenige jonge kinderen gestorven. De swangi (een vrouw) werd ontdekt en in de

gevangenis gezet, totdat zij verbannen zou worden. Ook het kindje van Lekahena was gestorven en openlijk in de gemeente deed hij zijn meening kennen, dat die swangi hiervan ook wel de schuld zou hebben.

Op de driemaandelijksche bezoekreis kwam dit alles ter oore van den predikant. In het midden der oudsten werd hij vermaand en beleed hij schuld: de groote droefheid over het verlies van zijn kind had hem tot dwaasheid der zonde gebracht. Toen hij dan ook in de Zondagmorgen-godsdienstoefening in het midden der gemeente zijn zonde beleed, voegde hij er aan toe een ernstige Evangelieprediking, dat de kinderen Gods veilig zijn in Gods hoede en dat zonder den wil des hemelschen Vaders geen haar van hun hoofd vallen zal.

Telkens wanneer een week-bezoek werd gebracht, was de tijd meer dan bezet met het nagaan van kerk en van school. Avond aan avond werd vergaderd met de oudsten, ter bespreking van allerlei tuchtgevallen, terwijl de dag besteed werd aan huisbezoek of schoolbezoek.

Daar er zooveel recht te zetten was en zooveel verkeers moest bestraf, waren het geen opwekkende en bemoedigende dagen. Altijd te moeten bestraffen of vermanen drukt neer.

Zag men tegen een bezoekreis op, denkende welke moeilijke gevallen moeten nu weer behandeld, toch was ook deze arbeid weer opbouwend, omdat zoo duidelijk zichtbaar was, dat alleen Gods Geest zuiverend en reinigend kan werken. Het leerde den jongen zendeling af te zien van zich zelf en in geloof aan Gods wederbarende kracht slechts te arbeiden.

Was op deze wijze veel geduld en lankmoedigheid noodig, soms was het noodzakelijk streng en straf op te treden.

Het jeugdige hoofd der school, goeroe Frederik, voelde zich in zijn „waardigheid" en gedroeg zich alsof de school zijn eigen particulier zaakje was, dat hij naar eigen goedvinden kon drijven. 's Morgensvroeg gaan visschen en dan de school een uur te laat te beginnen, kwam herhaaldelijk

voor. Aan een paar „kweekelingen” liet hij bijna al het werk over en hij was als „ambulant” hoofd, soms meer buiten dan binnen de school.

Een en andermaal ernstig daarop gewezen, ook door den ouderen Lekahena, stoorde hij zich aan geen vermaan en ging kalm zijn eigen gang.

Toen hij weer er over onderhouden was, maar niet het minste gevoel van schuld betoonde, ja het zelfs uitsprak dat hij „baas” in de school was en de zaken zou regelen als *hem* het beste toescheen, was aan het geduld een einde. Op staanden voet werd hem ontslag gegeven en Lekahena ook aangesteld als hoofd der school.

Des avonds kwam zijn oude vader diep bedroefd nog pleiten voor zijn zoon. Maar hij moest heengaan met het woord, dat alleen schuldbelijdenis en betering des levens hier kon helpen.

Den volgenden morgen zes uur zat een berouwvol jongeman voor de deur en naar den eisch van vergevende liefde, werd hem een proeftijd van drie maanden verleend.

Er waren echter ook verblijdende oogenblikken, toonende dat Gods werk niet tevergeefs is. Zoo konden in 1905 een achttal volwassenen door den Doop in de gemeente worden opgenomen en door het Avondmaal belijdenis afleggen van hun geloof. Prediking en catechisatie droegen vrucht.

Was het tot dusver gewoonte geweest, dat de helper, evenals vroeger de zendeling, in het Maleisch „preekte”, dat dan door een der oudsten op *zijne* wijze in het Savoe-neesch werd weergegeven, — want van vertalen was natuurlijk geen sprake, — Lekahena voelde zich wel zoo de taal meester, dat de tolk kon worden afgeschaft.

Het consulentschap, voorloopig waargenomen door Ds WIELENGA, ging 1 Januari 1906 over in handen van Ds DE BRUYN.

Dat het de Kerken ernst was den arbeid door te zetten, bleek wel hieruit, dat men ijverig doende was een opvolger te vinden voor de ledige plaats te Melolo. Want wat arbeidskrachten betreft, was men achteruit gegaan, daar immers reeds in 1892 een drietal zendelingen werkzaam wa-

ren geweest. Melolo moest bezet; dat was wel het minste wat gedaan kon worden.

Het was echter niet zoo eenvoudig iemand te vinden, die genegen was naar Soemba te gaan. Een student, die spoedig candidaat zou worden, stelde teleur toen het op beroepen aankwam en zoo was weer veel kostbare tijd verloren gegaan. Zoodat het tot begin 1908 duurde eer de gewenschte man gevonden was. Ds. J. F. COLENBRANDER, predikant te Vijfhuizen, werd beroepen. Hij nam de roeping aan en na eenige voorbereiding van taalstudie en medicijnen, werd hij 19 April 1909 te Appingedam bevestigd.

Het was voor de Soemba-Zending een blijde dag, temeer daar op dien bevestigingsdag van Ds COLENBRANDER de betuiging werd gehoord, dat hij en ook zijn vrouw niet alleen bereidwilligheid van den Heere hadden ontvangen om te gaan, maar dat het hun ook geschonken werd, met blijdschap naar 't arbeidsveld te kunnen heentrekken.

Hoe noodig de komst van een derden Zendeling was, bleek wel uit de jaarlijksche rapporten door Ds DE BRUYN gezonden.

In 1907 had men Goeroe Frederik opnieuw uit zendingsdienst moeten ontslaan; thans wegens onzedelijk leven. Het volgende jaar moest hetzelfde gebeuren met een der kweekelingen. En ook in de gemeente was het steeds een behandelen van tuchtgevallen.

Het opmerkelijke was echter, dat men meestal tot schuldbelijdenis kwam en het slechts een enkele maal gebeurde, dat men weder tot het heidendom terugkeerde. Bij alle zwakheid van geloof en onzuiverheid van wandel, wilde men zich wel stellen onder de tucht des Woords en was men spoedig gereed met de belijdenis: ik heb gezondigd.

Een reden temeer dus, dat stage opbouw door vaste hand hier noodig was; want zóó alleen kon de gemeente worden wat ze moest zijn; een Christelijke gemeente.

Het bemoedigende in den moeitevollen arbeid was ook hierin gelegen, dat telken jare overgangen plaats hadden uit het heidendom. Steeds kon weer bij al het droeve, dit blijde gemeld worden: dat aan een zestal of achttal heidenen,

die den Heere Jezus als hun Zaligmaker beleden, met vrijmoedigheid de Doop kon worden toegediend.

Dat ook het Christelijke huwelijk langzamerhand meer in eere kwam, was hierin zichtbaar, dat b.v. in 1908 acht paren, die tot dusver maar hadden „saamgeleefd”, nu kerkelijk huwden.

De reis van de familie COLENBRANDER naar Soemba was zeer voorspoedig; in Mei vertrokken, kwamen zij 25 Augustus 1909 te Waingapoe aan. Door de beide zendingsfamilies hartelijk verwelkomd, werd de nieuwe Zending na verblijf van enkele weken te Kambaniroe en Pajeti, Zondag 24 October tot zijn werkkring ingeleid te Melolo door Ds DE BRUYN met het Schriftwoord: „Wees getrouw tot den dood en Ik zal u geven de Kroon des levens” (Openb. 21 : 10b).

Het oude zendingshuis, waar de witte mieren tijdens de vacature ongelooflijk hadden huisgehouden, was door de goede zorgen van den consulent netjes opgeknapt en weer bewoonbaar gemaakt.

Hoeveel „zorgen” had dit niet vereischt! Ruim honderd dagen had Ds DE BRUYN hier moeten doorbrengen, want zonder dagelijksch toezicht was de Savoenees niet in staat te arbeiden.

Ook de gemeente had door veel hulp wel getoond, dat zij de komst van een nieuwen pandeta zeer op prijs stelde. Er was feestvreugde met eerepoorten en wapperende vlaggen en zingende schoolkinderen, toen hij zijn intrede deed.

Het was voor hem en zijn vrouw wel een heel groot verschil van werkkring. Uit het landelijke Vijfhuizen, naar het afgelegen vreemde Melolo.

De eerste brieven echter van zijn standplaats spreken van geloof en vertrouwen, maar ook van liefde tot de zoo gewichtige taak.

Met volle kracht gaf hij zich aan den arbeid, zoodat hij reeds 30 Januari 1910 zelf kon voorgaan in den Maleischen dienst des Woords.

De eerste kennismaking met de gemeentelijke toestanden

overtuigde hem al spoedig, dat deze niet zoo bijzonder rooskleurig konden worden genoemd.

Hij zag, dat de overtreding van het zevende gebod een breeden plaats innam, niet slechts bij de heidenen, maar ook bij de Christenen. Elk idee van een huwelijk naar onze Christelijke ideeën werd er gemist.

De onkunde in de gemeente was groot. In de meeste huizen werd zelfs geen Bijbel gevonden, veel minder dat Gods Woord er gelezen werd.

Veel zou er dus van zijn geloof en liefde worden gevraagd.

Maar al was er veel dat tot droefheid stemde, er was ook niet weinig dat deed zien, hoe Gods Geest bleef arbeiden.

In het jaar 1909 waren er 11 volwassenen gedoopt, 7 kinderen van ouders die wel en 11 kinderen van ouders die niet op Christelijke wijze waren gehuwd. Ook de gemeente was toegenomen door een twintigtal, dat van „elders" was gekomen; maar een bijna even groot getal was vertrokken.

Voor al op huisbezoek kwam COLENBRANDER op de hoogte van den stand van zaken. Zoo kwam hij tot een opgave, dat het aantal Christenen bestond uit 237 volwassenen en 132 kinderen, samen 360. Dat het aantal kinderen zoo klein was in verhouding tot de volwassenen, moet hieruit verklaard worden, dat de kinderen reeds op zestienjarige leeftijd als „volwassen" worden beschouwd. Officieel gerechtigd tot het H. Avondmaal waren er 116, maar slechts een veertigtal kwam geregeld tot de tafel des Heeren. Een verschijnsel, waarover men zich eensdeels verblijden moest, omdat hieruit bleek, dat er bij de menschen nog een overtuiging was van de heiligheid van het Sacrament. Velen gevoelden dat hun leven niet in overeenstemming was met den eisch, aan den waren avondmaalganger te stellen. Slechts een enkele moest van het Avondmaal door een verbod worden afgehouden, daar de meesten op zichzelf de censuur wel toepasten.

Wat het huwelijk betreft moest hij vast stellen, dat er 11 paren waren van Christenen, die met elkaar „zaten" — de uitdrukking voor een los huwelijk. Er waren 28 mannen,

die „zaten“ met een heidensche vrouw en 18 vrouwen, die „zaten“ met een heidenschen man.

Als eenige verklaring tot dit droeve verschijnsel moet er echter wel op gewezen, dat het sluiten van een christelijk huwelijk soms nogal bezwaren had. De huwelijksluiting was gedeeltelijk „burgerlijk“, gedeeltelijk „kerkelijk“.

Van een voorgenomen huwelijk moest kennis worden gegeven aan den Nederlandschen ambtenaar ter plaatse, die onderzoeken moest of zij werkelijk Christenen waren, of de wederzijdsche ouders, bij minderjarigheid, ook toestemming gaven en of zij elkaar niet te na in de familie bestonden. Dan werden zij in een register ingeschreven en ontving de predikant een officieel schrijven, dat „die en die“ na op twee achtereenvolgende Zondagen te zijn afgelezen, in het huwelijk konden worden bevestigd.

Het was dus geen „huwelijksinzegening“ maar bepaaldelijk een huwelijksluiting, waartoe de kerk werd gemachtigd. Was het huwelijk dus door den predikant gesloten, dan gaf deze kennis aan den Ambtenaar en werd het in een register aangeteekend.

Het was dus een half burgerlijk en een half kerkelijk huwelijk, dat tot heel wat vragen aanleiding gaf.

Wat moest er gebeuren als burgerlijke en kerkelijke gedachte over een bepaald huwelijk uiteen liepen? Was dat „aanteekenen“ op het kantoor van den ambtenaar en de daarop volgende kennisgeving, een „verzoek“ of een „last“ tot huwelijksluiting? Men mogt zich toch als Kerk niet door de Overheid laten voorschrijven, welk huwelijk men „moest“ sluiten?

Maar afgedacht van deze moeilijke formeele kwesties, die toch het beginsel raakten, was wel dit het grootste praktische bezwaar, dat echtscheiding alleen mogelijk was door den Landraad, een rechtscollege dat zetelde op Koepang, op het eiland Timor, de standplaats van den Resident.

Wie kon daarvan gebruik maken, een reis van drie dagen over zee, met zoovele onkosten?

Echtscheiding was praktisch onmogelijk en daar het in deze maatschappij van lossen levenswandel nog al eens

voorkwam, dat of de vrouw of de man „wegliep”, soms wel naar een ander eiland, is het te begrijpen, dat men tegen zulk een „vast huwelijk” opzag.

Door deze bepaling van echtscheiding — waaraan niets te veranderen was, omdat het een Wet was voor de Inlandsche Christenen door het Gouvernement vastgesteld, waren dan ook in de gemeente zelf meer dan eens gevallen voorgekomen, dat vroeger „getrouwd”, na uit elkaar te zijn gegaan, nu in openlijk overspel leefden, waaraan niets te veranderen was.

Daar echter zonder Christelijk huwelijk het Christelijk leven nooit op hooger peil zou komen, werd steeds weer de eisch gesteld van deze officieele huwelijksluiting.

De gunstige gevolgen van het huisbezoek bleven niet uit, het getal catechisanten en kerkgangers nam toe.

Was het tot nu toe gewoonte geweest slechts eenmaal op den Zondag godsdienstoefening te houden, nu werd ook begonnen met een middagdienst, waarin op eenvoudige wijze de Catechismus werd verklaard, welke door een zestigtal personen werd bezocht.

Door de aanwezigheid van een eigen pandeta kon ook het werk buiten Melolo beter worden behartigd.

Te Petawang, ongeveer tien kilometer ten Noorden gelegen, ook aan het zeestrand, was een kleine nederzetting van Savoeneezen. De enkele Christenen kwamen slechts zelden te Melolo ter kerk wegens den grooten afstand. Reeds in 1905 was men daar begonnen met het houden van godsdienstoefening des Zondags. Maar door allerlei moeilijkheden met de helpers was dit weer opgehouden. Nu werd echter, daar er een vijftiental volwassen Christenen woonden, deze arbeid weer hervat. De opkomst was uitstekend, ook meerdere heidenen kwamen geregeld. Zelfs de catechisatie, na afloop van den dienst gehouden, werd door allen bezocht.

In het op dertig kilometer zuidelijk gelegen Mangili was de toestand minder gemakkelijk. Het was slechts een zeer kleine nederzetting, maar de enkelen die er waren, een tiental, kwamen des Zondags zooveel mogelijk geregeld tezaam, onder leiding van Titus. Zij moesten zich verder te-

vreden stellen met enkele malen per jaar een bezoek van den pandeta.

Ten Noorden van de Melolo-rivier, te Kedanga Bokoel op een half uur afstands, woonden ook eenige Savoeneesche gezinnen. Ook dit waren geen trouwe kerkgangers. Hier werd nu des Woensdagavonds een Bijbellezing gehouden, welke goed bezocht werd, zoodat zelfs een tiental heidenen geregeld kwamen. Het gevolg was dat deze Christenen toen ook beter des Zondags naar de kerk gingen.

Nu was er halverwege Kambaniroe en Melolo nog een Savoeneesche nederzetting aan de kust, n.l. te Mae Djawa.

Ook hier waren natuurlijk enkele Christenen, maar door hun groote afzondering waren zij zeer ver afgeweken. Zij wisten zelfs niet meer wanneer het Zondag was. Alleen in naam waren zij nog Christenen, maar verder in hun leven gewoon heidenen.

Ook deze konden voorloopig slechts geholpen worden door enkele bezoeken van den pandeta of van den helper.

Ds COLENBRANDER had dus arbeid in overvloed, terwijl het bemoedigende was, dat de menschen bereid waren naar Gods Woord te hooren en om onderricht vroegen.

Ook de schoolzaken eischten tijd en zorg. Het bouwvallige schoolgebouw werd door een ruim frisch gebouw vervangen. Was het schoolbezoek vroeger zeer slordig, nu er meer de hand aan gehouden werd en het noodige toezicht kon geoeffend worden, werd de toestand allengs beter.

Men had de school meer beschouwd als een soort bewaarschool. De eerste twee klassen waren „dicht bevolkt”, maar slechts enkelen doorliepen den geheelen schooltijd. Kinderen van tien jaar waren al veel te zelfstandig om op een schoolbank te zitten. De vruchten van het onderwijs waren dus gering. Maar na enkele jaren werd dit ook beter, zoodat de school voor het Christelijk leven veel meer tot haar recht kwam.

Nu door het ingrijpend Nederlandsch bestuur aan het oude vagebonden-leven een eind was gekomen, bleven de goede gevolgen ook hier voor het gemeentelven niet uit. Van het onrustige, kwam men meer tot het rustige, zoodat

ook de prediking des Evangelies beter uitwerking kon hebben.

Dit kwam ook hierin uit, dat het getal catechisanten, die om opname vroegen in de Christelijke gemeente beduidend toenam. Niet slechts de jeugdige leden der gemeente kwamen meer tot het doen van belijdenis, ook vele heidenen kwamen ter kerk en catechisatie.

Einde 1911 kon er vermeld worden, dat een twintigtal heidenen dooponderricht ontvingen.

Hetzelfde verblijdende verschijnsel werd ook gezien op de bijposten, waar de belangstelling steeds toenam.

De „gemengde huwelijken” bleven een groot bezwaar voor de ontwikkeling van het Christelijk leven. Aan de Christenen werd wel de eisch gesteld, dat zij zouden scheiden van de heidenen met wie men samenleefden, maar hiertoe was men door allerlei nevenoorzaken niet altijd bereid.

In den regel had dit echter ten gevolge, dat de andere partij ter kerk en catechisatie kwam. Maar nu was *dit* weer de moeilijkheid, dat iemand zóó Christen werd om den man of om de vrouw. Toch was de mogelijkheid niet uitgesloten, dat, al werd de eerste schrede gedaan uit minder goede beweegredenen, bij nader onderricht het werd tot een overtuiging des harten, zooals bij de menschen die kwamen op de woorden van de Samaritaansche vrouw.

Zoo was de arbeid in de gemeente een werk van staag geduldig en lankmoedig geloof, waarvan de vruchten eerst vele jaren later zouden blijken.

Bij de school was dit het eerste te zien. Nu er beter en geregeld onderwijs werd gegeven, begon men de school meer te waardeeren. In 1911 was het getal leerlingen: 52 Christenkinderen en 38 Heidenkinderen. Zoo werd de school tot een krachtig Evangelisatiemiddel.

Maar de pandeta van Melolo beperkte zijn arbeid niet slechts tot de Savoeneezen; ook de Soembaneezen hadden de liefde van zijn hart. En daar het geregeld Nederlandsch Bestuur zich nu over het geheele eiland uitstreckte, had hij ook meer arbeidsmogelijkheden dan zijn voorganger.

Het onderwijs der Soembaneesche jeugd in zijn gebied

van Oost-Soemba begon veel van zijn tijd en krachten te vragen.

De eerste Soembaneesche school werd geopend in 1910 te *Lai Handang* in het gebied van den Radja van Melolo, op een uur afstands van de kust gelegen. Hiermede was de eerste vaste schrede gezet van de Zending onder de Soembaneezen, wat dit gedeelte van het eiland betreft. Negen-entwintig jeugdige Soembaneesjes zaten neer op de schoolbanken.

Het volgende jaar 1912 kon een school geopend in Waidjeloe met een 26 tal kinderen.

1913 zag nog grootere uitbreiding. Drie scholen: te Kananggar in Massoe en de twee anderen in Baing en Rendeh.

Deze schoolzorg bracht hem in steeds nauwere aanraking met de Soembaneezen, daar hij altijd weer de gelegenheid had om met hen over het Evangelie te spreken.

Dat al deze schoolarbeid niet zonder resultaat was, bleek wel hieruit, dat hij in 1912 reeds aanvraag kreeg van Soembaneesche hoofden uit het binnenland (Massoe) eenige kinderen ter opvoeding in huis te nemen. Zoo ontstond als van zelf een „internaat”, al was het in eigen huis, van vier jongens, welk getal het volgende jaar groeide tot zeven.

Steeds meer kwam dus behalve zijn zorg voor de „moeilijke” Savoeneesche gemeente, een Soembaneesch arbeidsveld zijn aandacht vragen en werd dus soms het dubbele van zijn tijd en kracht gevergd.

Al ging het in de Savoeneesche gemeente niet zoo „vlug” in geestelijken opbouw, als men wel zou wenschen en bleef er veel reden tot klagen over droeve verschijnselen, vooruitgang was er toch innerlijk en uiterlijk wel te bespeuren.

Eind 1914 was het zielental gestegen tot 450. Niet minder dan 31 volwassenen ontvingen het Sacrament van den H. Doop. Bijna allen hadden meer dan twee jaar de catechisatie bezocht, zoodat zij de hoofdzaak van de Christelijke leer wel kenden.

Te Petawang was de arbeid in vele opzichten rijk gezegend. De menschen hadden een eigen lokaaltje gebouwd om 's Zondags saam te komen. Getrouw was het kerkbezoek,

niet slechts door de Christenen, maar ook door een aantal Heidenen. Het lokaaltje werd zelfs te klein, zoodat de menschen vroegen om een eigen helper. Men zou kerk en huis voor hem bouwen en dan kon het lokaaltje dienst doen als school. En zoo werd Petawang een zelfstandige bijpost met eigen kerk en school.

Het vroeger genoemde Maoe Djawa met een tiental Christenen, werd bij een nieuwe grensbepaling ingedeeld bij Midden-Soemba en viel dus buiten de werkzaamheid van Melolo.

Toen er in het landschap Mangili (Baing) een school werd geopend, waren de Savoeneesche Christenen daar aan de kust ook beter onder bearbeiding gekomen.

Kedanga Bokoel bleef onder directe en voortdurende bearbeiding van de hoofdpst Melolo.

Er was dus alle reden om de gestadige, langzame ontwikkeling met geloof en vertrouwen tegen te zien.

Een nieuwe tak van arbeid opende zich voor den ijvervollen pandeta, in den medischen hulpdienst. Tot nu toe had hij des morgens onder een der zijgalerijen van zijn huis polikliniek gehouden, welke gemiddeld door een 15 à 20 tal menschen werd bezocht.

Maar nu werd er van Landschapswege te Melolo een ziekenhuisje gebouwd en hem werd gevraagd de leiding en de verzorging voor zijn rekening te nemen. Al bracht dit geen bijzondere kosten mede voor de Zending, het eischte veel van zijn tijd en kracht.

Maar ook deze last nam hij op zijn schouderen. Bijgestaan door een medischen helper, een weinig opgeleid in het ziekenhuis te Pajeti, werd dus deze hulpdienst ook tot meerdere ontwikkeling gebracht. Temeer daar het meest Soembaneezen waren, die hier ter verpleging opgenomen werden en dus de naam der Zending werd uitgedragen tot in de verst gelegen dorpen van het binnenland.

Al was het aantal interne patiënten niet groot, slechts een tiental, de polikliniek werd des morgens door gemiddeld twintig menschen per dag bezocht.

Ook de ziekenbehandeling der gevangenis, welke meestal

overlopend vol was, werd aan zijn zorgen toevertrouwd.

Maar hoe meer arbeid, hoe meer gelegenheid tot Evangelieprediking. Al was het een zaaien, het was een zaaien in hope, want God zal op Zijn tijd de vruchten wel doen zien.

Was er zoo in het geestelijk leven der Savoeneesche gemeente een langzame vooruitgang te bespeuren, ook al omdat het opkomende geslacht beter onderwezen was en van jongsaf gewend aan Christelijken levenswandel, de arbeid onder de Soembaneezen nam door uitbreiding van het aantal scholen niet minder toe.

Hier was het zuiver pionierswerk en eer van zaaien sprake was, moest immers de bodem ontgonnen en de akker voorbereid worden.

De pandeta werd allengs bekend in geheel zijn afdeeling, zoodat hij telkens bezoek kreeg van hoofden uit verschillende landschappen. Ook zijn jongens-internaat — waarvoor hij een groote ruime kamer in zijn bijgebouwen had ingericht, mocht zich in uitbreiding verheugen. Toen het getal tot negen geklommen was, was de uiterste grens bereikt, niettegenstaande zijn flinke vrouw de eigenlijke verzorging voor haar deel had.

Tegenwoordig hebben wij afzonderlijke internaten met afzonderlijk personeel, maar die vroegere zendingsvrouwen hadden behalve eigen huishouding ook „andermans” kinderen op te voeden. Behalve de jongens waren er ook een vijftal meisjes in huis. Zulk een zendingshuishouden is dus heel wat anders dan het leven in een Hollandsche pastorie.

Vooraf van de opvoeding in huis, onder dagelijksche leiding, kan zoo heel veel invloed uitgaan op het jonge geslacht, dat de toekomst heeft.

Ook de scholen zelf waren „aanknoopingspunten” van Evangelieverkondiging. Al was de moeilijkheid groot, door dat de vreemde onderwijzers (Amboneezen) eerst taal en volk moeten leeren kennen.

Te Baing o.a. werd door den goeroe des Zondags godsdienstoefening gehouden met de schoolkinderen, waarbij ook ouderen kwamen luisteren. Vooral toen een Bijbelsch Leesboek in het Soembaneesch verscheen, van de hand vands WIE-

LENGA, en de goeroe daaruit voorlas, nam het getal luisteraars toe, zoodat er op den laatsten Zondag voor Kerstmis reeds meer dan honderd waren.

Ook op de andere schoolposten deden de goeroe's zooveel zij konden, al was het dikwijls niet veel. Maar het Evangelie werd nu toch gepredikt en men kon zeggen, dat de directe zendingsarbeid onder de Soembaneezen was aangevangen.

De toestand der Savoeneesche gemeente ging merkbaar vooruit. De wandel der Christenen was bij toeneming meer en meer naar 't Woord Gods. Het aantal Avondmaalgangers, vroeger zoo bedroevend klein, was gestaag geklommen, zoodat er in 1916 reeds 150 aanzaten aan de tafel des Heeren.

Ook het kleine Petawang, dat nu een eigen helper had, bloeide. Hier telde de gemeente reeds een zeventig zielen, waarvan 27 Avondmaalgangers. Het is te begrijpen, dat de pandeta nu het werk in de Savoeneesche gemeente langzamerhand meer kon overlaten aan zijn helper Lekahena en zich zelf meer geven aan den arbeid onder de Soembaneezen.

De Evangelisatie liet hij niet maar over aan de goeroe's: zelf trok hij er ook iederen Zondag op uit in de nabijgelegen Soembaneesche dorpen en trachtte hij zich een gehoor te verzamelen. Maar al was het begin veel belovend, het duurde niet lang of zijn gehoor, eerst uit nieuwsgierigheid gekomen, verminderde zoodanig, dat er soms met moeite een tiental bij elkaar te krijgen was.

Wilde de Evangelisatie beter tot haar recht komen, dan was het noodig naast de helpers in het onderwijs, ook afzonderlijke helpers voor de prediking te hebben.

Deze helpers wilde men vormen uit het gewone schoolpersoneel, jonge mannen, die praktisch reeds blijk hadden gegeven van geschiktheid. Plannen waarvan de uitwerking straks gezien zal worden onder: c. Pajeti.

De waarde van de gewone school als Evangelisatiemiddel was niet onderschat. Zoo meldde de goeroe van Kananggar, dat de oudere kinderen des Zondags de verschillende kampongs ingingen om de Bijbelsche geschiedenis te vertellen.

De eersteling der Soembaneezen op dit terrein, werd 13

October 1917 te Mata Wai, in Mangili, gedoopt. Het was voor den enkeling een zeer gewichtige en zeer zware stap, om midden in zijn familie en omgeving de besliste keuze te doen.

De toestand in de Savoeneesche gemeente was door Gods gunst, dank zij den gestadigen geduldigen arbeid zóó geworden, dat tot het instellen der ambten kon worden overgegaan. Was de pandeta tot dusver bijgestaan door een drietal broederen, die hij zelf koos en die zich zelf aanvulden, nu kreeg de gemeente een wettigen kerkeraad.

De zelfstandige kerk, al was zij nog in vele opzichten hulpbehoevend en afhankelijk, beteekende, dat het eigenlijke Zendingswerk daar ter plaatse was afgelopen en de verdere arbeid voor rekening en verantwoording van de Inlandsche gemeente zelf kwam.

Het jaar 1919 werd dus een jaar van veel beteekenis en van veel dank aan God, die op deze wijze Zijn zegen schonk op een arbeid van zoovele jaren. Ds COLENBRANDER had reeds lang „recht" op verlof, maar ook was het hoogst noodig na al die inspannende jaren van veelsoortigen arbeid eens naar het vaderland te komen. De wereldoorlog had echter steeds groote bezwaren opgeleverd. Eindelijk kon hij plaats krijgen op een boot, zoodat hij 13 Januari 1920 na een voorspoedige zeereis te Rotterdam voet aan wal zette.

Op een vergadering met Deputaten en afgevaardigden van de classes deed hij in den breede mededeelingen omtrent het werk op Soemba, hoofdzakelijk wat eigen terrein betrof.

Tot dank aan den Heere stemde niet slechts de institueering van de kerk te Melolo, ook de bizondere voortgang van het werk te Petawang moest worden opgemerkt. Deze nederzetting der Savoeneezen was nu bijna geheel ge-christianiseerd. Onder leiding van een flinken Savoeneeschen helper, was er opgewekt Christelijk leven.

Ook de finantieele draagkracht der Savoeneesche gemeente was van dien aard geworden, dat men weldra zich alleen zou kunnen redden. Onder leiding van goede kerkeraadsliden was men zich bewust geworden, dat men zoo mogelijk alle kosten voor de kerk zelf moest betalen.

Waar eigenlijke armoede onbekend is, was het ook niet teveel geveerd van bijna vijfhonderd Christenen, dat zij eigen helper en verder kerkelijke uitgaven zelf bekostigden.

Wat den arbeid onder de Soembaneezen betreft, het was nog steeds een zaaien op hope, al zou de school meer vruchten afwerpen voor de Evangelisatie dan vaak vermoed wordt. In elk geval werd daardoor de bodem voor het Evangelie toebereid. Maar zonder Inlandsche Evangelisten bleef het nog een betrekkelijk zwakke zendingsactie.

Na een welverdiend en welbesteed verlof keerden Ds en Mevrouw COLENBRANDER 14 Maart 1921 weer terug naar Soemba, al was het dan niet terstond naar Melolo. Ds KRIJGER van Karoeni, West-Soemba, (zie blz. 184) moest met verlof en dat breede, zich zoo heerlijk ontwikkelend zendingsterrein kon niet zonder toezicht blijven. Melolo zou zich wel een paar jaar alleen kunnen redden. Goeroe Frederik trad enkele jaren geleden andermaal in zijn dienst, terwijl de consulent Ds DE BRUYN verder een „oogje in 't zeil" zou houden.

Ds COLENBRANDER zelf zou ook van tijd tot tijd een bezoek brengen aan zijne gemeente. Toen hij dan ook na een tweejarige afwezigheid er kwam, had hij alle reden tot dank. De toestand der jeugdige gemeente was hoopvol gebleven. De ontvangst was hartelijk. Wel werden er misstanden aangetroffen, hier en daar oneenigheden, overtreding van het 7de gebod, maar ondanks alles was er stof genoeg tot dankbaarheid.

Hoe gansch anders zag het er uit toen indertijd Ds POS na zijn vaderlandsch verlof er terugkeerde en zoo bitter teleurgesteld werd. Neen de arbeid was niet vruchteloos geweest en het zaad des Evangelies had steeds dieper wortelen geschoten in deze gemeente.

Het verblijf te Karoeni zou echter langer duren dan oorspronkelijk de gedachte was geweest. Het verlof van Ds KRIJGER werd verlengd en hij ging daarenboven uit den dienst der kerk van Groningen over, daar bij benoemd werd tot docent aan de opleidingsschool voor helpers tot den dienst des Woords.

Ds COLENBRANDER moest dus wachten tot een nieuwe zending Ds W. VAN DIJK het zendingswerk van hem kon overnemen.

Maar ook toen nog kon hij niet naar Melolo.

Pajeti, dat sinds 1921 vacant was door het verlof van Ds WIELENGA, riep ernstig om voorziening totdat er in deze vacature zou zijn voorzien.

En zoo trok de familie COLENBRANDER begin 1923 in het zendingshuis te Pajeti, waar hij tot begin 1924 verblijf hield, totdat in Februari Ds LAMBOOY den arbeid van hem kon overnemen, en hij terug ging naar zijn oude post.

Vanuit Pajeti had hij er ook eenige malen een bezoekreis gebracht en het werd duidelijk dat zulk een langdurige afwezigheid min gunstige gevolgen had voor het gemeentelijke leven. Het ondiepe en oppervlakkige leven daar, deed hem verlangen zijn pastoralen arbeid spoedig weer ter hand te kunnen nemen, weer in het midden der gemeente te wonen, vooral ook ten dienste der catechisatiën.

Toen hij dan ook na een tijd van vier jaren te Melolo terug kwam, werd hij hartelijk door Christenen en Heidenen verwelkomd. De innerlijke toestand der gemeente bleek bij nader onderzoek niet veel veranderd, wel was de arbeid vermeerderd, doordat het zich uitbreidende Petawang steeds meer verzorging eischte. Hier had de gemeente zich uitgebreid tot een aantal van 130 zielen, terwijl de gemeente te Melolo zelf nu een zielental had van 469.

Het was 21 Augustus een zeer blijde dag, toen hij met volle vrijmoedigheid 21 volwassenen kon doopen. Rijke vruchten begon het Evangelie te dragen.

Wat den arbeid onder de Soembaneezen betreft, de scholen bloeiden, maar er was in Oost-Soemba niet die opleving van belangstelling, als hij in Midden- en West-Soemba had mogen bespeuren.

Meer, en dan verspreid wonende, Evangelisten zijn noodig om contact te houden met de kinderen, die de school verlaten hebben en zoo in te werken op de bevolking. De band met school en Zending wordt getracht zoo veel mogelijk te handhaven door het verspreiden van een Maleisch

maandblad en het viel hem mee zooveel jonge menschen als er waren te vinden aan wien dit blad bezorgd kon worden.

Hoopvol, dankbaar en vertrouwend mag dus ook hier de toekomst tegengezien worden, wetende dat ook deze arbeid niet ijdel in den Heere zal zijn.

Melolo, de zendingspost van veel leed en zorgen, van veel smart en rouw, geeft toch ook veel stof tot danken en roemen.

Het zaad werd soms weenende gezaaid, maar de oogst zal met blijdschap en dankbaarheid worden binnengedragen.

b. KAMBANIROE

Toen Ds DE BRUYN met zijn vrouw na een ruim tienjarige arbeidsperiode met verlof gingen, werd deze zendingspost ter verzorging overgelaten aan den Amboneeschen helper THENU. Hij was een waardig en eerwaardig man, in de school bijgestaan door zijn oudsten zoon. Groot is de waarde van een vertrouwd helper, temeer als het gewone toezicht ontbreekt en hij aangewezen is op eigen werkkraft en inzicht alleen.

De gemeente hier bedroeg ongeveer driehonderd zielen, inbegrepen zij die te Waingapoe, de havenplaats, woonden. In de godsdienstoefeningen kwamen geregeld \pm 100 menschen, terwijl er om de veertien dagen te Waingapoe „kerk” werd gehouden. De school werd bezocht door een dertigtal kinderen, waaronder ook een paar Soembaneesjes uit een naburige kampong.

Het schooltje te Waingapoe, onder leiding van den helper Mattatoela, wilde niet recht bloeien, wat ook wel te wijten was aan het feit, dat kinderen van 8 verschillende „volkstammen” in de eerste beginselen moesten onderwezen worden. De havenplaats was een mengelmoes van allerlei volken uit de residentie, en zoo zaten op de schoolbankjes Boeginees en Endenees, Timorees en Savoenees, Rottinees en Soembanees in kinderlijke eendracht bij elkaar. En hoewel zij der Zending niet genegen waren, overwon de be-

geerte naar een weinig kennis van lezen en schrijven toch hun tegenzin. Ds DE BRUYN, die altijd een open oog had op de uitbreiding van het werk in de toekomst — nam een tweetal van zijn interne pleegkinderen mede naar Djocja, om in het hospitaal van dokter SCHEURER opgeleid te worden als medisch helper.

Hij was begonnen, gelijk op Soemba de gewoonte was, op eigen kosten een internaat te stichten, waarbij opvoeding en opleiding grootendeels de taak was van de zendelingsvrouw. Het internaat was uitgegroeid tot een twaalfstal jongens en meisjes. Nu zij met verlof gingen, keerden de meesten naar hun familie terug, terwijl enkelen zoolang te Melolo bij Ds POS een onderdak vonden.

Zoodat toen Ds WIELENGA in 1904 te Kambaniroe kwam wonen, hij terstond zijn gezin zag uitbreiden met een achttal „kinderen”.

Feestelijk en blij was hij daar ingehaald, al was hij dan niet hun eigen pandeta en kwam hij slechts tijdelijk. Maar het gemeentelijk werk kon nu weer beter tot zijn recht komen. Het Avondmaal werd gevierd, enkele doopcandidaten onderzocht, zoodat er in dat jaar een twaalfstal kinderen en vier volwassenen konden worden gedoopt.

Groot was de ramp die 25 April 1905 Kambaniroe trof, gelijk vroeger reeds is uiteengezet. Het was een harde slag voor de kleine gemeente, toen zij kerk en pastorie in vlammen zagen opgaan en in enkele uren vernietigd was, waarover jaren was gebouwd.

Het was niet minder voor Ds en Mevr. DE BRUYN een droeve tijding, welke zij moesten hooren toen zij in Mei te Batavia aan land kwamen op hun terugreis naar Soemba.

Hoe geheel anders zouden zij den toestand terugvinden, dan toen zij heengegaan waren. Maar dit betrof slechts het uiterlijke en materieele, zoodat zij met moed en geloof hun reis doorzetten en 16 Juli, in gezelschap van Ds WIELENGA hun intrede deden op hun arbeidsveld, dat zoozeer de liefde had van hun hart.

Het welkom door ouden en jongen hun toegeroepen, was ongekend hartelijk. Tranen van vreugde werden geschreid

toen zij hun „ouden“ pandeta en njonja terug zagen in hun midden. Deze blijde, innige ontvangst vergoedde veel, al was er groote droefheid toen zij de kale opgeruimde puinhopen zagen van kerk en huis. Daar een gedeelte der bijgebouwen was blijven staan, namen zij hier hun intrek.

Van Java was meegenomen een houten huis, kant en klaar, met eenige Javaansche timmerlieden, zoodat spoedig kon begonnen worden aan den wederopbouw.

En reeds vóór het einde des jaars was het nieuwe huis bewoonbaar, zoodat alleen de verbrande kerk nog te herbouwen viel.

De godsdienstoefeningen werden nu tijdelijk in het schoolgebouw gehouden, dat door vereende krachten in beteren staat was gebracht.

Te Waingapoe met zijn gemengde bevolking, waaronder veel Mohammedanen en Chineezen, was in dat jaar een Gouvernementsschool geopend, vooral door invloed van het hoofd der Arabieren. Maar al was die school geopend met een 50-tal kinderen, die van de zendingsschool waren gebleven, zelfs waren er twee bijgekomen.

Door de ramp van 1905 waren ook verloren gegaan de registers van geboorte, doop, avondmaal, huwelijk en overlijden. Daar deze den eenigen burgerlijken stand uitmaakten, behalve de huwelijksregisters, waren er niet geringe bezwaren verbonden aan het maken van nieuwe kerkelijke boeken. Gelukkig bestond hier de eenigszins abnormale gewoonte, dat men bij den doop een gedrukt doopsbewijs ontving, waarop de noodige data waren vermeld. Zulk een doopsbewijs bewaarde men altijd zorgvuldig om in later leven steeds te kunnen bewijzen, dat men een „Christen“ was. Verhuisde men b.v. naar Savoe of naar Roti of naar Timor, dan was dit gedrukte stuk van dezelfde kracht, als wij aan een kerkelijke attestatie hechten.

Daar de Christelijke gemeenten in de residentie Timor behoorden tot de Indische Staatskerk, kon er natuurlijk onderling geen sprake zijn van gewone kerkelijke attestatiën. Kwamen er nu Christenen van elders met zulk een doop-

bewijs en verlangden zij in onze kerkelijke registers te worden ingeschreven, dan moesten zij vooraf beloven zich ook aan onze kerkelijke tucht te onderwerpen.

Ook dit was een der redenen, dat het geestelijk peil onzer gemeenten zoo langzaam vooruit ging. Steeds weer kwamen er Christenen van elders, want de Savoeneezen zijn een treklustig volk, en deze menschen van min vaste formatie moesten dan steeds weer gewend worden aan ons regelmatig kerkelijk leven naar het Woord Gods.

De gemeente, die zoo geloovig en moedig de ramp had ondergaan, werd verblijd door de Jongedochtersvereeniging te De Leek (in Groningen) welke een nieuw Avondmaalstel zond. Zulk een bewijs van belangstelling en deelneming was oorzaak van dankbare vreugde.

Een oorzaak van groote droefheid was het overlijden van den ouden EDOEARD THENU, die meer dan twintig jaar als helper in de gemeente had gearbeid. Hij was een man des geloofs geweest, die naar de mate van zijn gaven Ds DE BRUYN altijd trouw en ijverig had bijgestaan in zijn moeilijk geduldig werk. In zijn zoon Johannes werd echter een goed opvolger gevonden. Hij was reeds vele jaren aan de zijde van zijn vader werkzaam geweest en dus bekend met de gemeentelijke toestanden. Een jonge kracht, die op waardige wijze de vaderlijke plaats heeft ingenomen.

Een nieuwe vooruitgang in den arbeid was, dat Waingapoe tot een zelfstandige hulppost werd verheven.

Werden vroeger allen beschouwd als tot één gemeente te behooren, nu het getal Christenen te Waingapoe langzamerhand zoo was toegenomen, was de tijd rijp geworden om ook hier meer zelfstandig den zendingsarbeid ter hand te nemen. Reeds enkele jaren was men gewoon geweest eenmaal in de veertien dagen „kerk” te houden in de school, d.w.z. in het kleine voorgalerijtje van de zeer eenvoudige onderwijzerswoning.

Toen dit huisje erg bouwvallig werd, sloegen de weinige Christenen de handen in elkaar en brachten ongeveer f 200 bijeen. Met de noodige zendingshulp werd nu een net eenvoudig schooltje en huis neergezet. Voortaan werd nu ook

Doop en Avondmaal hier bediend, zoodat de tijd der inwoning te Kambaniroe had opgehouden.

De gemeente bestond uit 20 mannen, 18 vrouwen en 21 kinderen.

De moedergemeente daalde nu tot een getal van 209 zielen (53 mannen, 57 vrouwen en 99 kinderen). Met den nieuwen kerkbouw ging het hier niet zoo voorspoedig. De broeders hadden palen gebakt voor het kerkgebouw, maar de menschen vonden ze zelf niet mooi genoeg. Voor een kerk moest men het allerbeste hebben en zoo besloot men het volgende jaar de noodige palen te gaan kappen te Maoe Djawa en deze over zee hierheen te voeren.

Voor eigen huis let men er niet al teveel op of een paal wat krom of wat te dun is, maar voor het Godshuis moest alles best in orde zijn.

Al was er in het gemeenlijk leven veel te klagen en heerschten er op zedelijk gebied veelal dezelfde droeve toestanden als in de gemeente te Melolo, zoodat kerkelijk vermaan steeds weer noodig was, aan geestelijken zegen ontbrak het toch niet.

Een oude Soembaneesche vrouw trad tot de gemeente toe. Zij was vroeger met hare kinderen als slaven verkocht. Haar zoon Adriaan was reeds jaren geleden uit de handen van een wreeden meester ontvlucht en eerst bij VAN ALPHEN en later bij DE BRUYN in huis genomen. In dien weg was hij een oprecht Christen geworden. Toen hij in latere jaren huwde nam hij zijn oude moeder in huis. Dikwijls sprak hij met haar over het Evangelie, doch langen tijd scheen het, alsof alles vruchteloos was. Zij was oud en onvatbaar. Maar de Heere opende haar hart, zoodat zij acht nam op wat zij hoorde van den weg des heils. Zij werd een trouw kerkgangster en de catechisatie voor volwassenden verzuimde zij nooit. Met volle vrijmoedigheid deed zij belijdenis van het geloof en van de hope, die in haar was, en ontving daarop den heiligen doop.

In datzelfde jaar werden nog een tweetal Soembaneesche vrouwen gedoopt, welke met Savoeneesche mannen gehuwd, tot de kennis der waarheid waren gekomen.

Zoo waren er allerlei lichtstralen welke den moeilijken arbeid verhelderden.

De statistiek, gelijk die door hem telken jare werd opgegeven, gaf aanleiding tot eenige kerkrechtelijke vragen.

Er werd gemeld: „Het aantal Christenen te Kambaniroe bedroeg 212 en te Waingapoe 75, te samen 287. Van deze zijn 123 kinderen en 164 volwassenen. Van deze laatsten zijn 45 Avondmaalgangers”.

Op de vraag door Deputaten gedaan, welk verschil er bestaat tusschen „Christenen” en „Avondmaalgangers”, werd geantwoord, dat met „Christenen” bedoeld zijn volwassenen, die als kinderen, 't zij op Soemba, 't zij op Savoe gedoopt zijn, maar nog niet door belijdenis tot het Avondmaal zijn toegelaten. Van zulke gedoopte volwassenen waren er dus 119, waaronder ook gerekend zijn, die wel belijdenis gedaan hebben, maar onder censuur staan. De 45 Avondmaalgangers zijn dus leden, die belijdenis gedaan hebben of door belijdenis en doop tot het Christendom zijn overgekomen en tot het Avondmaal gerechtigd zijn.

Het is te begrijpen, dat de Synode van Groningen met dit antwoord niet geheel voldaan was en om nadere inlichtingen vroeg omtrent dat verschil tusschen volwassen Christenen en Avondmaalgangers, een terminologie in ons Gereformeerd kerkelijk leven onbekend.

Er kwam toen de volgende tot in de puntjes verdeelde onderscheiding: „onder *doopleden* zijn te verstaan: 1e gedoopte kinderen van Christenouders; 2e volwassenen, die in hun jeugd gedoopt zijn, omdat hun ouders Christenen waren, doch nog geen belijdenis hebben afgelegd; 3e gedoopte kinderen, die een Christenvader of moeder hebben en nog geen belijdenis hebben gedaan.

Inzake de belijdende leden zijn er twee soorten: 1e gedoopte kinderen der gemeente, die op later leeftijd belijdenis doen en 2e volwassenen, die uit het heidendom tot het Christendom zijn overgegaan door belijdenis en doop.

De moeilijkheid bleek dus hierin te zitten, niet dat zoo-vele belijdende leden onder censuur stonden en dus van het Avondmaal moesten geweerd, maar hierin, dat er zoo-

vele volwassenen waren, die niet gerechtigd waren tot het Avondmaal. Nu was dit verschijnsel eensdeels hieruit te verklaren dat sommige doopleden door hun levenswandel niet kwamen tot het doen van belijdenis, maar veel meer hieraan te danken, dat zoovelen van Savoe waren gekomen en nog kwamen, waar men bij den doop der volwassenen toepaste scheiding tusschen Doop en Avondmaal. En velen van die volwassen gedoopten kwamen nooit tot het doen van belijdenis en bleven dus hun leven lang doopleden.

Deze niet-Gereformeerde toestanden kon men niet in eens veranderen. Nader onderwijs met geduld en liefde was ook hier het eenige geneesmiddel om langzamerhand de gemeente in zuivere kerkelijke sporen te leiden.

Een dergelijke niet minder on-Gereformeerde praktijk was, dat de kinderen van dergelijke volwassen doopleden, ook weer gedoopt werden en dat de ouders toegelaten werden tot het beantwoorden van de doopsvragen. Natuurlijk werd toen het advies gegeven, met den doop der kinderen van doopleden te wachten tot de belijdenis der ouders, of doopgetuigen te stellen.

Maar in de zoo eigenaardige toestanden der Savoeneesche gemeenten waren deze zaken slechts geleidelijk in het goede spoor te leiden.

Een groote steun had Ds DE BRUYN in THOMAS. Deze was als kleine Savoeneesche jongen door hem in huis genomen en opgevoed. Te Djocja was hij eenigen tijd bij Dr SCHEURER in de leer geweest, maar bij de bekende ramp van 1905 was hij vreeselijk verwond en waren zijn beide handen verminkt. Toch kon hij nog wel eenige hulpdienst verrichten bij de dagelijksche polikliniek. Hij ontwikkelde zich echter tot een flink helper in het gemeentelijk werk, gezien als hij was bij allen om zijn voorbeeld in handel en wandel. In velerlei opzicht werd hij langzamerhand de rechterhand van zijn pleegvader, wien hij werd tot een mond en hand.

Dit is een van de heerlijke vruchten van zendingsarbeid, wanneer men ziet dat uit het volk, waaronder men werkt jonge mannen opstaan vol geloof en ijver voor den dienst

des Heeren. Van hun gaat groote kracht uit tot den innerlijken en uiterlijken opbouw van de gemeente des Heeren.

Wanneer men nu bedenkt, dat Ds DE BRUYN bovendien nog de zorg had voor de gemeente Melolo en hij daarvoor vele en langdurige reizen moest maken, dan is het duidelijk dat hij geen gebrek aan arbeid had.

Van de klacht, meer dan eens gehoord, dat hij zoo weinig schreef, trok hij zich dan ook weinig aan en hij volstond er mee jaarlijks zijn rapport te zenden, waaruit de goed verstaande lezer wel het noodige kon opmaken. Er was dan ook niet veel bizonders telkens te melden, daar het gemeentelijk werk zich langs lijnen van geleidelijkheid ontwikkelde, het droeve met het blijde in steeds wisselende orde.

Het was een langzame toename van catechisanten, van belijdende leden, van Avondmaalgangers, van Christelijke huwelijken, van kerkbezoek, en schoolbezoek, maar ook van offervaardigheid en christelijk leven der gemeente.

Zoodat hij in 1911 kon melden, dat men in afzienbaren tijd wel tot instelling der ambten zou kunnen overgaan, doch gebrek aan de noodige ambtsdragers deed de hoop meer vestigen op het jongere geslacht. Al te haastig handelen zou deze zaak niet bevorderen.

Een opgewekten brief kon hij schrijven in 1912 over de bekeering van een Savoeneeschen heidenpriester met zijn gezin. Deze man had reeds eenigen tijd zijn kinderen naar de zendingsschool gezonden en verscheen zelf zoo nu en dan eens in de kerk. Maar nu kwam hij tot den pandeta met zijn helpers en oudsten om te belijden, dat hij geheel met het heidendom had gebroken en den Heere wilde dienen. De voorganger bij de heidensche offerplechtigheden had den afgodendienst vaarwel gezegd en beleed met volle vrijmoedigheid den Heere Jezus als zijn Verlosser.

Ook zijn vrouw, een vroegere Christin, maar die zich geheel aan opzicht en tucht had onttrokken en eerst niet had gewild, dat haar man tot het Christendom zou overgaan, kwam door de genade Gods tot bekeering. Berouwvol teruggekeerd, had zij hare zonden beleden en wilde

weer in de Christelijke gemeenschap worden opgenomen. Het was een blijde dag in de zendingsgemeente toen zij door doop en belijdenis tot het Avondmaal werden toegelaten en zij hun overgang ook bezegelden door op Christelijke wijze in het huwelijk te worden verbonden.

Het oudste zoontje kwam bij Ds DE BRUYN in huis ter opvoeding en opleiding en gaf door zijn uitnemenden aanleg goede hope, dat hij onder den zegen des Heeren, een flinke helper zou worden om straks zijn eigen volk te onderwijzen.

Ook een reden van veel blijdschap was, toen eindelijk de nieuwe kerk in gebruik kon worden genomen. Nadat men eerst een paar jaar lang het noodige houtwerk had verzameld, het meest over zee aangesleept van het ver verwijderde Maoe Djawa, werden de palen in den grond gezet, de dakgebinten aangebracht en het rieten dak ingedekt. Groot was echter de teleurstelling toen door een stormwind het geheele gebouw tegen den grond sloeg. Behalve de materiele schade, lag nu ook de arbeid weer een jaar stil. Maar de menschen lieten zich niet ontmoedigen en behalve hun arbeidskrachten brachten zij ook nog een f600 bijeen, opdat zij een degelijk, ruim en goed kerkgebouw zouden hebben.

Toen men dan eindelijk het schoolgebouw kon verlaten en in de nieuwe kerk samenkomen, was het een dag van dankbare blijdschap.

Al ontbraken nog ramen en deuren en een cementen vloer bij de ingebruikname, uit eigen kring wilde men langzamerhand ook dat noodige bijeenbrengen, liefst met zoo weinig mogelijk hulp uit Holland.

De school mocht zich ook in gestadigen groei en bloei verheugen. Het aantal leerlingen klom tot 59. Het onderwijs zelf leverde zeer gunstige resultaten. De Inspecteur van Inlandsch onderwijs kon in zijn regeeringsrapport in 1912 vermelden: „De resultaten bereikt met dit onopgeleid personeel, zijn stellig door de goede leiding en de bemoeiing van den subsidie-aanvrager (Ds DE BRUYN) zelve, zeer voldoende”.

Dit was inderdaad een welverdiend „pluimpje”, want de goeroe's hadden op geen kweekschool of normaalcursus hun opleiding genoten, maar waren door Ds DE BRUYN zelf in middag of avonduren voor hun taak opgeleid. Bovendien bracht hij zelf menig uur in de school door, opdat door persoonlijk toezicht alles des te beter zou gaan.

Een teeken van de bijzondere verhouding waarin hij stond tot de school, was de steeds gehandhaafde gewoonte, dat de gansche schooljeugd om twaalf uur, na afloop van den schooltijd, op het erf van den pandeta kwam en terwijl hij en zijn vrouw stonden op de zijgalerij, met opgeheven hand de groet uitgilde en uitschreeuwde: Tabbé Toewan, tabbé Njonja! (gegroet mijnheer; gegroet mevrouw).

Zoo kwam met Kerstmis de geheele gemeente, jongen en ouden, in zijn huis hem gelukwenschen en werden zij daar onthaald.

Mevrouw nam ook deel aan het gemeentelijk werk, al was het dan niet ambtelijk. Reeds de opvoeding van het „Internaat” was een groote zorg, terwijl zij bovendien nog eenige middagen in de week een groote meisjesklas les gaf in nuttige handwerken.

Het was een pastoraal leven, met voorspoed en tegenspoed, maar altijd weer werd Gods zegen en Gods gunst ondervonden.

Al vermeldde het jaarlijksch rapport steeds weer, dat br DE BRUYN rustig kon doorwerken aan de taak, die reeds zoovele jaren op zijne schouders was gelegd, van vooruitgang getuigde toch, dat in 1914 de catechisaties te Kampaniroe werden bezocht door 21 Christenen en 33 Heidenen en die te Waingapoe door 19 Christenen en 31 Heidenen. De school te Kampaniroe klom tot 84 kinderen en die te Waingapoe tot 26. Ook de Zondagsschool en de zangschool en de naaiklas werden druk bezocht, zoodat alles sprak van opgewekt leven.

Geen wonder, dat zoo langzamerhand de tijd rijp werd om tot instelling der ambten te Kampaniroe over te gaan. Het advies van de Bizondere Vergadering was gunstig en zij sprak als haar oordeel uit, dat de toestand der gemeente

van dien aard was, dat tot het instellen der diensten kon worden overgegaan, met dien verstande evenwel, dat van een volledige institueering der gemeente dan nog niet gesproken kon worden, aangezien de gemeente voor langen tijd de geestelijke leiding van een Europeeschen Dienaar des Woords zal behoeven en ook de finantieele draagkracht en offervaardigheid niet van dien aard was, dat finantieele zelfstandigheid voorloopig kon bereikt worden.

De kerkeraad van Kampen, als zendende Kerk, besloot bedoelde institueering toe te staan, zoodat op Pinksteren van 1916 de institueering een feit werd. In tegenwoordigheid van alle missionaire arbeiders op Soemba en van de gemeente, die in grooten getale was opgekomen, had de bevestiging van ouderlingen en diaken plaats en daarmee dus was de eerste geïnstitueerde kerk op Soemba gevestigd.

Op dien Pinksterdag werd door den Heere een kroon gezet op den arbeid van een kwart eeuw en verhooring geschonken van zoovele gebeden, die al die jaren hiervoor waren opgezonden.

Het was op dien blijden dag dat br DE BRUYN den wensch uitsprak, dat hij nog eenmaal den dag mocht beleven, dat hij zijn Savoeneeschen opvolger de handen mocht opleggen. Dat zou het einde van zijn arbeid zijn: Kambaniroe eene Savoeneesche gemeente met een Savoeneeschen pandeta.

Het jaar 1917 was weer een hoogtij voor de gemeente, want toen mocht haar pastor zijn zilveren ambtsjubileum vieren. Vijfentwintig jaren had hij nu op Soemba mogen arbeiden. Hem werd toegebeden dat de trouwe God en Vader, die hem en zijn vrouw zoovele jaren gunstig had geleid, hem nog vele jaren mocht sparen voor dit deel van Zijn wijngaard.

En zoo ging het leven weer verder en al klommen de jaren, hij behoorde tot hen van wie geschreven staat: zij loopen en worden niet moede; zij wandelen en worden niet mat.

Kenschetsend is dan ook het woord der Deputaten in hun verslag van 1920: „Ofschoon het 25-jarig ambtsjubileum reeds een paar jaar achter zich, heeft onze broeder nog

nimmer iets laten hooren, wat aan emeritaatsaanvraag zou doen denken. Rustig werkt Z. Eerw. voort in de kerk, die hij heeft zien opkomen en groeien en als eersteling geïnstitueerde kerk heeft mogen begroeten. Er kwam dit jaar heel weinig bericht van br DE BRUYN, doch uit brieven van de andere broeders vingen wij nu en dan wel eens iets op, wat ons de verzekering gaf, dat „geen bericht uit Kambaniroe”, als „goed bericht” mocht aangemerkt worden.

De arbeid te Waingapoe was van dien aard geworden, dat er een afzonderlijke helper in de gemeente en voor de Evangelisatie was aangesteld. Daar de Gouvernementsschool eenige jaren geleden was opgeheven en onze zendingsschool dus grootere uitbreiding had gekregen, waaraan de goeroe al zijn krachten moest besteden, was deze maatregel noodzakelijk geworden. Ook het tamelijk vervallen lokaaltje, dat als kerkgebouw dienst deed, moest noodzakelijk door een beter vervangen worden.

Maar Waingapoe als hoofdplaats van het Bestuur eischte een gebouw, dat gezien moest kunnen worden. Uit eigen middelen, al hadden de menschen reeds veel bijgedragen, was dit doel niet te bereiken, zoodat aan de zendende kerk Kampen de wenk werd gegeven om een actie op touw te zetten ten einde de benoodigde f9000.— bijeen te brengen en daarmee Ds DE BRUYN te verblijden.

Het is wel jammer dat niet kan gezegd, dat de kerken aan dezen oproep spoedig hebben gehoor gegeven, nog steeds is men bezig de benoodigde gelden te verzamelen en moet Waingapoe zich behelpen met een „minderwaardige” gelegenheid tot het houden van haar godsdienstoefeningen. Ongestoord ging de arbeid echter verder, totdat het jaar 1922 br DE BRUYN zijn dertigjarig ambtsjubileum in de maand April deed vieren, terwijl in de maand Juni zijn dertigjarig huwelijksfeest mocht herdacht.

Aan woorden van hulding en aan zegenwenschen ontbrak het hem in die dagen niet, maar de vervulling van zijn wensch van een nieuw kerkgebouw te Waingapoe, werd hem niet als feestgave aangeboden.

Hij, die zoovele jaren in geduld had gearbeid, wacht nog steeds geduldig op deze vervulling.

Groen nog in zijn grijzen ouderdom, zag hij zich tijdens het verlof van de familie COLENBRANDER ook nog belast met het consulentschap van Melolo, terwijl veel administratiearbeid van den algemeenen zendingsarbeid op het eiland een groot gedeelte van zijn arbeidskracht en arbeidstijd in beslag nam.

Sinds 1905, toen hij van zijn eerste verlof was teruggekomen, had hij slechts eenmaal het eiland verlaten tot een kort bezoek aan Java, maar hij, noch zijn vrouw, dachten aan een vaderlandsch verlof. In de gemeente te Kambaniroe hadden zij hun levenswerk en levenstaak gevonden en daar wilden zij blijven, zoolang de Heere hen kon gebruiken in Zijn dienst.

Ter verlichting van zijn werk, werd het administratieve gedeelte van den zendingsarbeid in handen gelegd van den inmiddels op Soemba aangekomen schoolopziener T. VAN DIJK, (zie blz. 184), daar de vacature van Melolo langer aanhield dan oorspronkelijk was gedacht en er toch niet teveel van zijn krachten mocht worden gevergd.

Het laatste zendingsrapport van Juni 1925 kan getuigen van rustig kalmen arbeidsgang. Te Kambaniroe telt men thans 295 Christenen, doopleden en belijdende leden. Waingapoe is vooruit gegaan tot een getal van 137.

Avondmaalgangers zijn er te Kambaniroe 109 (welk een verschil met dat vroegere getal van 20) en te Waingapoe 44.

Zoo is dus het geestelijk leven der gemeente langzaam maar zeker gekomen op het peil, waarnaar zoovele jaren in biddend arbeiden is uitgezien.

Zoo mag zich dit oude echtpaar in den avondstond van hun leven — werd Mevr. DE BRUYN onlangs niet zeventig jaar — zich verheugen in de goedertierenheden des Heeren, welke hun al die jaren hebben omringd.

Zij mogen getuigen van Gods kracht tot al dezen moeilijken arbeid, die in hen werkte.

Van zijn werk kan getuigd, dat God hem gegeven heeft, zoo niet *multa*, dan toch *multum* te verrichten (niet veler-

lei, maar een groot werk). Kambaniroe is een Inlandsche gemeente, op het zendingsveld, waar de kracht van het Evangelie is gebleken tot redding en verlossing uit diep gezonken heidensch leven.

c. PAJETI.

Was Ds WIELENGA uitgezonden met de uitdrukkelijke bedoeling een plaats ter woning onder de Soembaneezen te verwerven, aanvankelijk scheen het dat aan dien wensch spoedig gevolg zou kunnen worden gegeven.

Na het vertrek van Ds POS vestigde hij zich met zijn jonge vrouw tijdelijk te Kambaniroe en zocht van daaruit aanraking met de bevolking. De eerste kennismaking was van dien aard, dat aldra bleek, dat aan een vestiging geen onoverkomelijke bezwaren in den weg stonden.

Het was vooral door den medischen hulpdienst, dat zoo spoedig het vertrouwen werd gewonnen.

Reeds voor het einde van 1904 was toestemming verkregen tot het bouwen van een eenvoudig ziekenhuisje temidden der Soembaneesche dorpen, in de nabijheid van Pajeti. De polikliniek, iederen morgen daar gehouden en door tientallen bezocht, maakte den „medicijnman" alom bekend, zoodat men zelfs genegen was een stuk grond af te staan, opdat hij een huis kon bouwen en onder hen wonen.

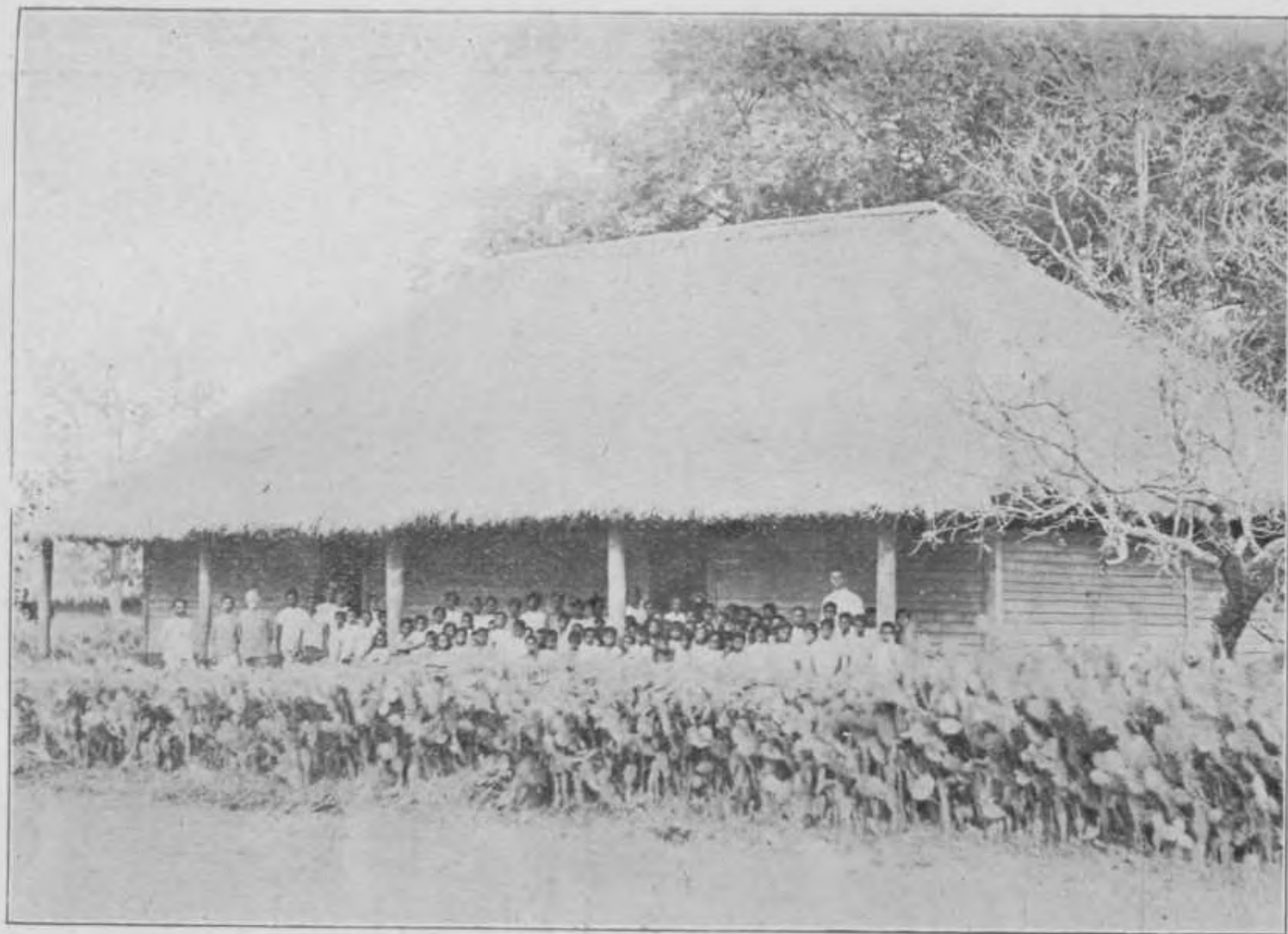
Vorst en hoofden en menschen waren vriendelijk gestemd, zoodat niets aan het vervullen van dien zoo jarenlang gekoesterden wensch, directen zendingsarbeid onder de Soembaneezen, in den weg scheen te staan.

Maar ook hier bleek: de mensch wikt en God beschikt.

Toen kwam de hiervoor reeds op blz. 139 e.v. vermeldde ramp van Kambaniroe.

Maar wat oogenschijnlijk zulk een tegenslag scheen, dat sommigen zeiden, is het maar niet beter dat de zendingsarbeid onder die Soembaneezen wordt opgegeven, had door Gods genade op de zendende kerken en op de missionaire arbeiders juist een tegenovergestelde werking.

Van verslagen-zijn was geen sprake.

ZENDINGS-SCHOOL TE KAMBANIROE

[De beide Europeanen zijn Ds DE BRUIN en Schoolopziener VAN DIJK]

HET KERKJE VAN PAJETI DAT IN 1921 WERD VOLTOOID

De eenige vraag was: hoe kan het spoedigst de arbeid aangevat en doorgezet worden.

In begin Mei 1905 vertrok WIELENGA naar Java, waar intusschen de familie DE BRUYN van hun verlof uit Nederland was aangekomen. Daar werd gezamenlijk het noodige gedaan om in de allereerste plaats den herbouw te Kambaniroe mogelijk te maken. Een houten huis werd gekocht en reeds 10 Juli kon men sloop gaan, zoodat 16 Juli het eiland weer werd bereikt.

De ontvangst was allerhartelijkst. De gemeente te Kambaniroe was blijde haar ouden pandeta terug te hebben, terwijl de Soembaneezen in verwelkoming niet achterbleven. Te Pajeti werd zelfs een „bokje” geslacht.

Met alle macht werd nu aan den bouw van het nieuwe huis te Kambaniroe begonnen, zoodat het reeds vóór het einde des jaars bewoonbaar was.

Ds WIELENGA met zijn gezin had de „toevlucht” genomen in de zeer eenvoudige onderwijzerswoning te Kambaniroe, van waaruit hij zijn aanrakingen met de Soembaneezen voortzette.

Het ziekenhuisje te Pajeti bleef zich verheugen in een druk bezoek, en de menschen drongen er op aan: kom onder ons wonen.

Door enkele reizen, zij het ook langs de kust, tot Mangili in het Zuiden, tot Napoe in het Noorden, werden „vriendschapsbanden” gelegd en kennis van land en volk en taal verkregen.

Te Pajeti werd een stuk grond omheind, waar straks de woning, zou verrijzen, terwijl de houthakkers druk bezig waren met het kappen en aansleepen van het noodige houtwerk. In het voorjaar 1906, na afloop van den regentijd, zou met den bouw worden begonnen.

Allerlei kleine moeilijkheden vertraagden echter het werk — de noodige planken en andere materialen kwamen niet op tijd van Java — er was ook gebrek aan geschikt werkvolk, zoodat bij het aanbreken van den regentijd in November het huis wel bijna gereed, maar nog niet bewoonbaar was.

En toen kwam de tweede ramp. De bijna voltooide zendingspost werd 19 November moedwillig in brand gestoken door twee „onbekende” Soembaneezen. Treurig rookende puinhoopen was alles wat overgebleven was van het maandenlange werk.

Een lichtrandje van deze donkere wolk was echter, dat het niet een daad was gericht tegen de Zending, maar dat gedacht moest worden aan een vijandig optreden tegen het Gouvernement. Tijdens den bouw van de Zendingswoning was een weinig benedenstrooms van het Pajeti-riviertje een militair kampement opgericht. Daar men de militairen zelf niet durfde aanvallen, hadden kwaadwilligen hun wraak gekoeld aan de onbeschermden zendingspost. Dat het buiten de naaste bevolking omging, bleek wel uit de hulp en deelneming allerwege door de menschen betoond.

Toch rees voor de Zending deze vraag: is het niet beter te wachten met bouwen, tot betere tijden aanbreeken en de pacificatie van Soemba meer is voltooid? De mogelijkheid zou kunnen bestaan dat de hoofden en vorsten, die aanvankelijk niet vijandig gezind waren en toegestaan hadden onder hen te komen wonen, tusschen het krachtdadig optreden van het Gouvernement en de komst van den zending verband hadden gezocht en dat zij in hem een spion en voortrekker der militairen hadden gezien. In dat geval zou er voorloopig slechts van vijandschap en wantrouwen sprake kunnen zijn. Het zou dan beter geweest zijn, zich b.v. voor een 4 à 5 jaren terug te trekken naar Melolo en te wachten tot meer geregelde toestanden allerwege heerschten.

Maar overwegende, dat de oorzaak der ramp niet tegen de Zending was gericht en dat een terugtrekken juist een dergelijk vermoeden in de hand zou werken, terwijl bovendien nu teruggaan den arbeid onder de Soembaneezen voor onbepaalden tijd zou verschuiven, waren de broeders, na ingewonnen advies van de missionaire arbeiders op Java, eenstemmig van overtuiging, dat zoo spoedig mogelijk met den herbouw moest worden begonnen. Ook de zending kerken waren van deze meening. Blijmoedig droeg men de

finantieele lasten en handhaafde het wachtwoord: voortgaan in 's Heeren Naam.

En zoo zag het jaar 1907 de verhooring van zoovele gebeden en de vervulling van jarenlangen arbeid: de opening van den eersten Soembaneeschen Zendingspost.

Het nieuwe huis, dat ook weer veel tijd en geduld had gekost, werd 30 September betrokken, terwijl de wensch uitgesproken werd, dat gelijk eens de derde put aan Izak ruste gaf, dit derde huis ruimte zou geven voor den zoo gewichtigen arbeid onder de Soembaneezen.

Natuurlijk kan er geen Zendingspost zijn zonder een schooltje. Dat is al een van de eerste middelen, waarmede een zendeling zijn arbeid begint, om zodoende ingang onder de jeugd te vinden.

Maar de Soembanees was niet erg gesteld op onderwijs. Zijn ziek lichaam of gewonde ledematen aan den „witten vreemdeling” toe te vertrouwen, was reeds iets, dat hem met zekere vrees beving tegenover de zielen der voorvaderen. Onderwijs echter was iets zoo nieuws en daarom zoo in strijd met de aloude *adat*, dat het de allergrootste moeite kostte om enkele leerlingen te winnen.

Een klein gebouwtje, dat vroeger voor polikliniek had gediend en later gebruikt was als schuurtje voor bouwmaterialen, werd wat opgeknapt. Enkele eenvoudige schoolbanken waren door een Savoeneeschen timmerman in elkaar geknutseld, met een bord en wat leien en griffels. Zoo konden een twaalftal leerlingen worden opgenomen tot het ontvangen van het eerste onderwijs. Een zoon van den ouden goeroe van Kambaniroe, Jonathan Thenu geheeten, die iets meer geleerd had dan gewoon lezen en schrijven en rekenen, werd als onderwijzer aangesteld, zoodat het eerste bescheiden onderwijsstekje geplant was.

Ook de godsdienstoefeningen des Zondags in het Zendingshuis gehouden, werden aanvankelijk goed bezocht, maar, toen men meende aan de „beleefdheid” voldaan te hebben, hield men zich liever op een afstand van de nieuwe leer.

Niet slechts het werk op de zendingspost eischte tijd en

kracht, veel meer nog het ontdekken van het tot nu toe zoo onbekende eiland.

En daar de toestanden zooveel rustiger waren geworden, konden de reizen zich ook verder uitstrekken. Vooral dat dicht bevolkte, tot nu toe zoo afgesloten West-Soemba, trok de aandacht. Temeer daar men hier bij de eerste bezoeken reeds terstond genegen was om een schooltje te bouwen en voor een voldoende aantal leerlingen in te staan.

De Radja van Memboro wilde de noodige materialen verzamelen en er moest dan maar gezegd waar er gebouwd zou worden en hoeveel leerlingen er noodig waren.

Laora, dat vroeger VAN ALPHEN had willen ontvangen en waar de Roomschen eenige jaren hadden gearbeid, drong zeer sterk aan. Ook andere landschappen toonden bereidwilligheid voor onderwijs.

Dat was wel een tegenstelling met Midden- en Oost-Soemba, waar men juist tegenover de school zulk een gereserveerde houding aannam.

Scholen zoover van Pajeti te openen — Memboro was een 80 K.M. en Laora ruim 100 K.M. verwijderd, reizen te paard van drie en vier dagen — was met veel moeilijkheden verbonden. Afgedacht van de vraag: is er personeel voor de scholen? was niet minder gewichtig: zal er voldoende toezicht kunnen worden geoefend?

En de zendende kerken vroegen natuurlijk: is aan het bouwen van scholen ook verbonden het oprichten van een nieuwen post?

Maar welke moeilijkheden er ook waren en welke zich ook nog zouden voordoen, er was alle reden tot dank, dat er zoo arbeidgelegenheden ontstonden waardoor nauwere aanraking met de bevolking kon worden verkregen.

Dat het den menschen in West-Soemba ernst was, bleek wel hieruit, dat men bij een volgend bezoek reeds begonnen was met hout te verzamelen, zoodat weldra met den bouw kon worden begonnen.

Voor het eind van 1908 was het eerste schoolgebouw met de onderwijzerswoning te Memboro gebouwd en in Laora was men gereed om te beginnen. Zoo werd in 1909

het eerste schooltje geopend te Memboro. Daar er zooveel afhing van het allereerste begin of de onderwijzer wel met de menschen en de kinderen zou kunnen opschieten, trad als eerste onderwijzer op PHILIPPUS THENU, de medische helper van Pajeti.

Al was hij dan geen onderwijzman, hij was wel de geschikte man om met menschen en kinderen om te gaan en veler vertrouwen te winnen.

Met een veertigtal kinderen begonnen, klom het getal al spoedig tot 60 en 70, zoodat het noodzakelijk werd een tweeden goeroe te zenden.

Een jongeman, Rottinees van geboorte, met de acte kweekeling, ging uit Gouvernementsdienst in zendingsdienst over. Na een jaar kwam hij den „medicijnman" vervangen en met een jeugdig vriendje als „helper" kon hij Memboro overnemen.

In Laora had men door onderlinge „twisten" langer werk gehad met het bouwen van een schooltje en zoo duurde het hier tot begin 1910 eer een tweetal goeroe's er den arbeid konden beginnen.

Daar bij de herhaalde bezoekreizen meer en meer West-Soemba als toekomstig arbeidsveld schoone gelegenheden bleek te bieden, werd door de zendende kerken in 1910 besloten tot het stichten van een vierden zendingspost. Met het oog op de propaganda van de Islamitische kustbewoners, en ook door de gedachte dat de Roomsche Missie wel eens weder haar intrede zou kunnen doen, was het bezetten van West-Soemba zeer noodzakelijk geworden. Het was ondoenlijk om vanuit Pajeti dit verre terrein ook maar eenigszins te overzien, laat staan dat er van bearbeiten sprake kon zijn.

Was zoo spoedig een vierde missionaire dienaar noodig, niet minder vroeg de schooldienst om betere en deskundige leiding.

De Regeering was tot de Zending gekomen met de vraag of zij niet het gansche onderwijs voor het eiland Soemba voor hare verantwoording wilde nemen.

Nu was dit een voorstel van zeer gewichtige strekking. En toch was het zeer aantrekkelijk. Want welk een on-

berekenbare invloed kon er niet uitgaan van talrijke schooltjes over het geheele eiland verspreid. Het zouden even zoveel aanrakingspunten zijn met de bevolking, waardoor het woord des Evangelies kon gesproken worden tot kleinen en grooten. Maar anderzijds was het ook een groote verantwoordelijkheid, welke de Zending op zich zou nemen. Het is gansch wat anders, hier en daar onder onmiddellijke leiding van den zendeling een schooltje te stichten en te onderhouden, of de geheele onderwijsorganisatie voor een eiland op zich te nemen. Een eenvoudige berekening stelde reeds in het vooruitzicht, dat binnen een tiental jaren minstens een veertig à vijftig scholen noodig zouden zijn.

Natuurlijk zou een dergelijke taak te zwaar zijn voor de missionaire predikanten, terwijl zij er bovendien ook niet de geschikte mannen voor zijn. Op de zendingvelden „doktert” en „schoolmeestert” ieder wel wat, maar willen de hulpdiensten goed tot hun recht komen, dan heeft men daarvoor eigen vakmannen noodig.

Wilde dus de Zending een dergelijke uitgebreide onderwijsstaak op zich nemen, dan zou hiervoor een speciaal man moeten worden afgezonderd.

Het advies der zendingsarbeiders op Soemba was dus: zendende kerken, neemt dit voorstel aan, maar zie dan uit naar een onderwijzman, wien gij met de uitvoering en de leiding kunt belasten.

Hadden de Drie Provinciën in 1910 besloten tot het stichten van een vierden zendingspost en dus over te gaan tot het beroepen van een vierden missionair-predikant, het volgend jaar nam men het besluit een onderwijzer te benoemen, die na een paar jaar van voorbereiding zou worden uitgezonden om den schooldienst onder zijne leiding te nemen.

Hangende de onderhandelingen met de Regeering, — want een dergelijke onderwijsregeling is maar niet spoedig in orde, — ontving de Zending een subsidie uit de Landschapskas, zoodat zij in staat was, langzaam aan met de uitwerking van een onderwijsplan te beginnen, door hier en daar reeds enkele schooltjes te openen, waar er de meeste behoefte aan was. En zoo waren er in 1912 reeds gebouwd of ge-

DE EERSTE SOEMBANEESCHE MEISJES IN HET ZENDINGS-HUIS TE PAJETI

JONGENS VAN HET ZENDINGS-INTERNAAT TE PAJETI AAN HET KNIKKEREN

Blz. 185

opend in het Westen een viertal scholen te Memboro, Laora, Laui en Wai Mangoera, welke onder verzorging van Pajeti stonden, en in Oost-Soemba een tweetal scholen, te Lai Handang in het landschap Melolo en te Kananggar in het landschap Massoe.

In Midden-Soemba, het eigen zendingsressort van Pajeti, daarentegen, moest zich nog tevreden stellen met een schooltje op den zendingspost zelf.

Hoe vriendelijk en welwillend de hoofden ook waren, voor onderwijs voelden zij weinig en voor volksonderwijs niets. Dat eigen kinderen wat zouden leeren, was wel noodig met het oog op de veranderde politieke toestanden nu de Regeering tot daadwerkelijk besturen was overgegaan en zij als „medebestuurders” geroepen werden tot uitvoering van de gegeven bevelen. Maar dat was nog geen reden, dat nu ook het „gewone volk” zou leeren. Het standsverschil tusschen vorst en onderdaan was zoo groot, dat men openlijk zeide: de kleine man moet dom gehouden worden, waar blijft anders onze macht?

Zoo kwam er te Pajeti in het Zendingshuis het eerste „beginsel” van een internaat voor hoofdenzonen, al had het veel overredingskracht en geduld gekost eer men enkele kinderen wilde afstaan.

De Radja van Napoe was de eerste, die een viertal jongens zond en al spoedig volgde Kapoendoek, Kanatang en Lewa.

Zoo gingen de eerste jaren voorbij in allerlei pioniersarbeid, opdat straks met des te meer kracht de eigenlijke Zendingsarbeid van prediking zou kunnen worden ter hand genomen.

Het was niet mogelijk tot eenigszins rustigen intensieven arbeid te komen, zoolang vanuit Pajeti dat groote veld van Midden- en West-Soemba moest bewerkt worden.

Gelukkig had men in Ds L. P. KRIJGER, predikant te Oldemarkt, een vierden missionair-predikant gevonden en in den Heer T. VAN DIJK een onderwijzer, die beiden na de noodige voorbereiding naar Soemba zouden komen.

Daar de gang van zaken zich zoo ongedacht snel ontwikkelde en vooral het dichtbevolkte West-Soemba nood-

zakelijk zoo spoedig mogelijk moest worden bezet, drongen de zendingsarbeiders er op aan, dat met het uitzenden van Ds KRIJGER in elk geval niet langer gewacht zou worden. Men stelde het volgende werkplan voor: Ds DE BRUYN zou belast worden met de beide Savoeneesche gemeenten te Kambaniroe en Melolo; Ds COLENBRANDER zou van Melolo verhuizen naar Pajeti en dan Oost- en Midden-Soemba als zijn arbeidsveld zien toegewezen; Ds KRIJGER zou dan met Ds WIELENGA samen naar het Westen gaan, niet slechts omdat daar verreweg de meeste menschen woonden, maar ook omdat daar de arbeidsgelegenheden veel grooter waren en het bovendien wenschelijk scheen, dat op zulk een afgelegen terrein twee broeders elkaar konden steunen.

En dus werd besloten, dat Ds KRIJGER reeds begin 1912 naar Pajeti zou komen, terwijl Ds WIELENGA met een jaar verlof naar het vaderland ging. Zij zouden dan samen in 1913 naar West-Soemba verhuizen.

Zoo werd op den avond van 15 November 1911 te Groningen Ds KRIJGER tot zijn dienstwerk ingeleid en vertrok hij met zijn gezin naar Indië.

Met blijdschap werd hij en de zijnen in Mei 1912 te Pajeti feestelijk ingehaald, terwijl te Kambaniroe in een groote gemeentelijke samenkomst de Heere werd gedankt voor Zijn rijke gunst, dat het aantal arbeiders was vermeerderd.

De familie WIELENGA ging nu in Juli met verlof, terwijl de jeudige nieuwe pandeta in het zendingshuis zijn intrek nam.

Zoo eindigde de eerste periode van den zendingspost Pajeti.

Waren de eerste aanvangen moeilijk en donker geweest, God had ruimte gegeven en boven beê en denken Zijn zegen geschonken.

De arbeid op Soemba ging onder Gods gunst een schoone toekomst tegen. De gebeden waren verhoord. God had ingang van arbeidsmogelijkheden gegeven op dit zoo vele jaren lang schijnbaar niet te ontginnen zendingsveld.

God had ons wel geleerd, dat wij niet moeten haasten, maar moeten wachten in geloof op Zijn tijd.

De ontwikkeling van den arbeid en de vele arbeidsmogelijkheden stelden de zendende kerken voor niet geringe moeilijkheden.

Op welke wijze zou in de naaste toekomst moeten worden gewerkt en hoe zouden de zendingsarbeiders over het zendingsveld moeten worden verdeeld?

Was de arbeid tot nu toe door Kambaniroe en Melolo meer een arbeid onder de Savoeneezen dan onder de Soembaneezen geweest en was nu eindelijk de beslissende stap gedaan, zoodat in vollen zin van Soemba-Zending kon worden gesproken, het kwam er nu maar op aan door een geschikte verdeling van arbeidskrachten het werk zoo krachtig mogelijk door te zetten.

Verschillende plannen werden geopperd en besproken.

Laat Ds DE BRUYN belast worden met de zorg van de beide Savoeneesche gemeenten, COLENBRANDER worde dan op Pajeti geplaatst, terwijl KRIJGER en WIELENGA samen naar het Westen trekken.

Het bezwaar was echter, dat dan de opbloeiende Savoeneesche gemeente te Melolo in het gedrang kwam en niet minder dat Oost-Soemba, het achterland van Melolo, dan zoo goed als onbewerkt zou blijven.

Liet men COLENBRANDER te Melolo blijven, dan was zeer zeker dat gedeelte van Soemba voldoende bezet, maar wanneer de BRUYN Midden-Soemba voor zijn rekening zou moeten nemen, dan was dit uiterst moeilijke terrein zeer onvoldoende te bewerken.

En toch, West-Soemba, met die groote bevolking en die verscheidenheid van talen, had twee arbeiders noodig, terwijl bovendien het land zich overal begon te openen voor onderwijs, zoodat *overal* goede bearbeiding noodzakelijk was.

Zoo kwam men tot het gewichtige besluit, om de bezetting der posten in Oost- en Midden-Soemba te laten zooals die was, terwijl dan naast KRIJGER een tweede missionair dienaar zou worden beroepen.

Door Gods gunst was er echter niet slechts groeikracht

in het zendingsveld, ook de zendende kerken bleken tot steeds meer krachtsinspanning bereid en in staat.

Zoo werd het jaar 1913 een zeer gewichtig jaar.

Er moest vlug en snel en krachtig gehandeld worden. Vaste geruchten gingen er dat de Roomschen wederom West-Soemba wilden bezetten en er kon dus niet getalmd worden. KRIJGER zou voorloopig alleen naar dit gedeelte van het zendingsveld moeten gaan. Na in overleg met de beide andere broeders een geschikt terrein van vestiging in Laora uitgezocht te hebben, begon hij daar zijn eerste bouwwerkzaamheden.

WIELENGA brak zijn verlof af en vertrok in het begin van het jaar 1913 weer naar zijn standplaats, zoodat toen hij er aankwam, KRIJGER eenige maanden later kon verhuizen naar Karoeni en dus West-Soemba daadwerkelijk bezet was.

1913 Er was nog een tweede reden voor dit vlugge werken. In dit jaar werd met de Regeering het bekende Soemba-contract gesloten, waarbij het geheele onderwijs op Soemba aan de Zending werd toevertrouwd. Er moest dus te Pajeti een woning gebouwd worden voor den heer VAN DIJK, den schoolinspecteur, belast met de regeling en het toezicht op het volksonderwijs en bovendien een Standaardschool met internaat, waaraan tevens een Normaalcursus tot opleiding van Inlandsche onderwijzers zou worden verbonden.

Er was nog een derde reden.

De medische dienst had ook steeds aller aandacht gevraagd. Al was uitzending van een dokter nog niet wel mogelijk, daarom kon toch deze hulpdienst wel beter tot zijn recht worden gebracht.

Het Landschap wilde, nu er een officier van gezondheid op Soemba was geplaatst, te Pajeti een eenvoudig ziekenhuisje zetten en dat onder leiding van de Zending stellen. Wanneer er groeikracht in bleek te zijn, kon het later in een zendingsziekenhuis worden geconverteerd met Gouvernements-subsidie.

En zoo werd zuster LOCK benoemd om als hoofdverpleegster aan dit hulpziekenhuis op te treden. Tegen het eind

van het jaar 1913 zou zij vertrekken om zoo spoedig mogelijk haar taak te aanvaarden.

Als derde hulpdienst was door WIELENGA naar voren geschoven de taalstudie. Eenvoudig was de taalkwestie niet, daar er op dit eiland zooveel verwante talen en dialecten worden gevonden, dat er moeilijk „weg” in te vinden was.

Al was er reeds van zijn hand een schets van de Soemba-nesche Spraakkunst verschenen, het betrof toch slechts het Kamberaasch, dat over een groot gedeelte van Oost- en Midden-Soemba werd verstaan. Maar voor West-Soemba was de moeilijkheid veel en veel grooter.

Het was dus wenschelijk en noodig om hiervoor een vakman uit te zenden, die de taal van den beginne af opbouwde en door zijn arbeid de missionaire dienaren en hunne helpers in staat zou stellen het Evangelie te prediken in de landstaal.

Dat de kerken voor dezen nieuwen hulpdienst eenigszins schuchter waren, is te begrijpen, temeer daar de opleiding voor zulk een taalman langdurig en dus kostbaar is.

Maar nu kwam het Nederlandsch Bijbelgenootschap ter hulp. Het verklaarde zich bereid iemand te laten opleiden tot doctor in de Oostersche talen, met bestemming om later op Soemba geplaatst te worden. Onze Zending mocht zelf den man aanwijzen, dien zij hiervoor geschikt achtte.

De Kerken besloten op dit mooie voorstel in te gaan en vooral met het oog op een toekomstige Bijbelvertaling ging men zoeken naar iemand, die reeds candidaat in de theologie zou zijn. En al duurde het enkele jaren, de geschikte man werd gevonden in den heer L. ONVLEE, die na beëindiging van zijn studiën, in het begin van 1926 naar Soemba is vertrokken.

Zoo was dus het jaar 1913 een gewichtig jaar voor de Soemba-Zending, waar ver strekkende besluiten werden genomen en ook reeds gedeeltelijk werden uitgevoerd.

Terwijl KRIJGER in het Westen zijn slechts zeer gedeeltelijk opgetrokken huis had betrokken en nu met veel ijver en moeite voltooide, werd te Pajeti een nieuwe zendingswoning gezet en een Standaardschool met internaat ge-

bouwd. Toen dan ook de familie VAN DIJK in December 1913 aankwam, konden zij terstond aan den arbeid.

Hoe begon dat eenzame zendingshuis te Pajeti uit te groeien tot een groote, drukke zendingspost. God gaf wel vele zegeningen.

Het ziekenhuisje was geopend, tijdelijk onder een Javaansch hoofdverpleger, vriendelijk en welwillend door Djocja geleend, totdat zuster LOCK na een jaar van voorbereiding in dat ziekenhuis, haar moeilijke taak op Soemba zou kunnen beginnen.

De schoolopziener T. VAN DIJK had de leiding van het onderwijs op zich genomen en was als zoodanig dankbaar ingehaald en begroet. En waar het onderwijs in de eerstkomende jaren een zeer gewichtig deel van den zendingsarbeid zou zijn, waarvan voor de toekomst zoo heel veel zou afhangen, was er groote reden tot dankbaarheid dat God ons zulk een man had geschonken, die vol liefde en ijver zijn geweldige taak aanvaardde.

Niet slechts mocht zoo uiterlijke zegen worden gezien in de uitwendige uitbreiding van het werk, ook over de innerlijke werking van Gods Geest mocht geroemd.

Zoo was 1914 een blij jaar van lichtstralen.

In den loop van dit jaar werd voor het eerst te Pajeti het H. Avondmaal gevierd. Tot nu toe had men zich min of meer gerekend tot de gemeente te Kambaniroe, maar nu het zendingshuis tot een zendingspost was geworden, ging men over tot eigen gemeentevorming. Maar al deed het heerlijk aan, met de verschillende zendingsarbeiders en helpers zoo samen het H. Avondmaal te vieren, het was toch eenigszins weemoedig, dat er nog geen Soembanees in het midden der broeders en zusters was, die mede den dood des Heeren verkondigde.

De arbeiders waren er; het zaad van Gods Woord werd gestrooid en de belofte van Gods Woord zou niet ledig wederkeeren. Het was nog de tijd van zaaien en de oogst zou God geven op Zijn tijd.

Lichtstralen waren er anders wel. Terwijl men vroeger zoo afzijdig van het onderwijs had gestaan, dat het zen-

SCHOOLPZIENER VAN DIJK GAAT OP REIS

..... De Schoolpziener T. van Dijk had de leiding van het onderwijs op zich genomen en was als zoodanig dankbaar ingehaald en begroet

Blz. 190

SCHOOLOPZIENER EN MEVROUW VAN DIJK TE MIDDEN, VAN HUN KOST-LEERLINGEN
VAN DE STANDAARD-SCHOOL TE PAJETI

. De school mocht zich in gestadigen bloei verheugen

dingsschooltje te Pajeti een min of meer kwijnend bestaan had gehad, een samenspreking met den vorst van Lewa had het gevolg, dat er 32 kinderen werden gebracht, zoodat de Standaardschool spoedig een aantal van 62 leerlingen bereikte.

Een tweede zonnestraaltje was, dat een zoon van den Radja van Napoe nog niet naar huis wilde terugkeeren. Hij was reeds vijf jaar in het zendingshuis ter opvoeding geweest en nu kwam zijn vader hem halen. Maar hij vreesde dat hij in het huis van zijn vader weer tot den Merapoe-dienst zou vervallen, en hij wenschte God te dienen. „Laat mij nog een paar jaar blijven; geef mij eerst den Doop en dan zal ik gaan“.. was zijn woord. En zoo bleef hij.

Het internaat aan de Standaardschool verbonden, onder leiding van VAN DIJK en zijn echtgenoot, was ook goed bezocht. Een 40-tal jongens van verschillende leeftijd en stand waren er opgenomen. Kinderen van 8 jaar en jongemannen van twintig jaar. Allerlei landaard was er vertegenwoordigd: Soembanees en Savoenees, Rotinees en Ambonees. Veel wijsheid en zorg werd dus gevraagd in opvoeding en onderwijs.

Ook de Normaalcurfus was geopend, maar daar er nog geen Soembaneesche leerlingen beschikbaar waren, werd de opleiding begonnen met enkele Savoeneesche jongelingen van Kambaniroe en Melolo.

Al moest dus in het klein begonnen worden, in den loop der jaren zou wel blijken tot welk een rijken zegen deze opleidingsschool zou worden gesteld.

De onderwijszorg van VAN DIJK bepaalde zich echter niet tot Pajeti, maar strekte zich uit tot al de volksscholen over het geheele eiland. Een getal dat reeds de 17 bereikte en een volgend jaar zich tot 25 uitbreidde¹⁾.

Ook in Midden-Soemba konden een tweetal nieuwe volksscholen worden geopend, in Pameti Hae en te Lewa Pakoe, zoodat ook op dit terrein, tot nu toe zoo gesloten voor onderwijs, eenige uitbreiding werd gezien.

¹⁾ Einde 1925 bedroeg het aantal volksscholen 50, waarvan een lijst wordt gegeven aan het einde van dit boek.

Ook de Normaalcursus te Pajeti werd toen begonnen met een aantal van 22 kweekelingen. Er waren slechts een tweetal Soembaneezen onder, daar het volksonderwijs natuurlijk nog niet de noodige leerlingen had kunnen afleveren. Het waren hoofdzakelijk Savoeneesche en Rotineesche jongens, afkomstig van de scholen te Kambaniroe, Waingapoe en Melolo.

Maar in den loop der jaren zou dit „vreemde element” langzamerhand op den achtergrond worden gedrongen en de Soembanees de grootste plaats innemen.

De eerstelingen van den oogst mochten in 1915 worden binnengehaald.

Nggana, zoon van den Radja van Napoe, en Kaboeboe, een medisch helper, werden door den Doop tot de gemeente toegevoegd.

Eerstgenoemde vertrok nu naar huis, om zijn vader behulpzaam te zijn in het besturen van het Landschap en Kaboeboe bleef als ijverig helper aan het ziekenhuis verbonden.

Een derde Soembaneesche jongeling, Mada, die nog te Djocja in opleiding was, werd daar gedoopt.

En zoo werd het eerste drietal Soembaneezen in het boek van de zendings-gemeente te Pajeti ingeschreven. Een hoopvolle belofte van heerlijke toekomst in Gods gunst.

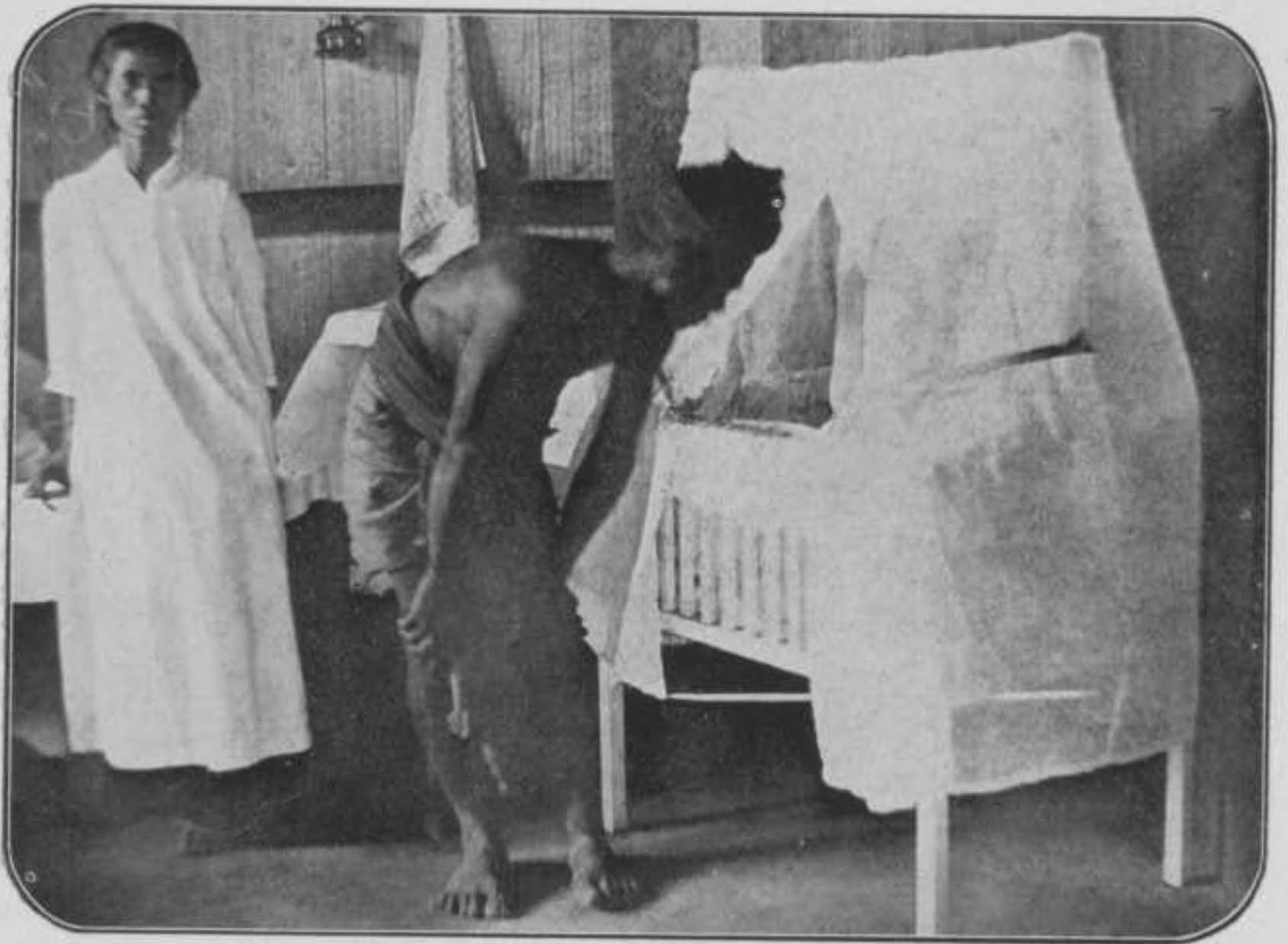
Was vroeger de arbeid meer van algemeenen voorbereidenden aard geweest, nu begon het pastorale werk meer tijd en aandacht te vragen. Er werd des Zondags tweemaal godsdienstoefening gehouden en het aantal catechisanten bedroeg al spoedig een vijftigtal.

Maar al strekten de tochten zich niet meer uit naar West-Soemba, in het uitgebreide Midden-Soemba met zijn verre afstanden, eischte het openen van een viertal scholen toch ook veel tijd, terwijl door deze schoolposten het zoo ondoordringbare binnenland nu langzaam wat werd ontsloten.

1 Januari 1915 had ook zuster LOCK haar arbeid aangevangen als hoofdverpleegster. Welk een gunstigen invloed dit had, bleek al spoedig uit het steeds toenemend aantal patiënten, dat wenschte opgenomen te worden.

HET NIEUWE ZIEKENHUIS TE PAJETI MET EEN GROEP INLANDERS V66R DE POLI-
KLINIEK EN DE APOTHEEK

EEN SOEMBANEESCHE VADER BEWONDERT ZIJN KIND DAT IN HET
ZIEKENHUIS TE PAJETI GEBOREN WERD

Blz. 193

Was de polikliniek steeds druk bezocht geweest, voor interne opname voelde de vrije Soembanees heel weinig, maar ook in dit opzicht werd het wantrouwen langzamerhand overwonnen, zoodat het eene ziekenzaaltje al spoedig te klein werd en aan uitbreiding moest worden gedacht.

Ook voor zuster LOCK, die eerst in een tamelijk primitief inlandsch huis had gewoond met hare inlandsche meisjes, moest noodzakelijk een goede woning gebouwd. De noodige subsidie werd aangevraagd en zoo konden een flinke verpleegsterswoning, een nieuwe ziekenzaal en verdere gebouwtjes worden gezet.

Ook deze hulpdienst mocht zich dus in zegenende uitbreiding verheugen. Met school en internaat van VAN DIJK ging het ook voorspoedig, niet slechts wat het aantal leerlingen betreft, maar ook het peil van onderwijs steeg langzamerhand. Toen dan ook de Regeeringsinspecteur kwam, kon een loflijk getuigenis worden gehoord, terwijl voor het eindexamen van den Normaalcurcus alle leerlingen slaagden.

Voorwaar een heerlijke bekroning van zijn intensieven arbeid.

Daar de arbeid te Pajeti hem aan huis bond en het toezicht op de volksscholen hem op reis riep, werd het langzamerhand een onhoudbare toestand. Een tweede Europeesche onderwijzer, meer speciaal belast met Standaardschool en opleiding, was dringend noodzakelijk.

Maar daar de Regeering in dezen verder geen subsidie kon verleenen, namen de Kerken het moedig besluit voor eigen rekening iemand te benoemen, uit te zenden en te onderhouden, omdat men overtuigd was van het hooge gewicht van den schooldienst voor allen verderen Zendingsarbeid.

De heer MOBACH liet zich voor deze taak vinden en zou na de noodige vooropleiding te zijner tijd naar het arbeidsveld vertrekken.

Zoo gaf God een steeds gestadigen groei van arbeidsmogelijkheden.

Het aantal volksscholen over het geheele eiland was reeds tot een dertigtal uitgegroeid in 1917, waarvan een negental

tot Midden-Soemba, dus tot den post Pajeti behoorde.

De Zendingsgemeente, welke vroeger slechts een tiental leden telde, was door al deze hulpdiensten langzamerhand uitgebreid tot een 64-tal, waarvan 31 tot het H. Avondmaal waren toegelaten. Door de schoolposten waren er natuurlijk nog al enkele buitenleden, maar dezen kwamen in den regel met Kerstmis op den hoofdpst tot gezamenlijke viering van het Avondmaal. Door het groot aantal leerlingen van Standaardschool en Normaalcurfus, alsmede door het Ziekenhuis, waren de Zondagsche bijeenkomsten druk bezocht. Een der zalen van het Internaat werd hiervoor gebruikt, maar al spoedig werd ook hier de ruimte te klein, zoodat een der ziekenzalen des Zondags werd ontruimd en als kerk gebezigd.

Een vijftigtal catechisanten, waarvan drie vierde heidenen, vroeg ook de noodige verzorging.

Daar de Normaalcurfus slechts een literaire opleiding gaf en toch de onderwijzers ook theologisch onderlegd moesten zijn, wilden zij hun arbeid in vollen omvang kunnen verrichten, zoo werd besloten, dat de geslaagden niet terstond aan de scholen zouden worden geplaatst, maar eerst nog een theologischen cursus van één jaar zouden doorloopen. Met de leiding van dezen cursus werd Ds WIELENGA belast, die met behulp van Ds DE BRUYN nu ook dagelijks moest les geven.

Om het eigenlijke zendingswerk beter tot zijn recht te doen komen, werd in 1918 een afzonderlijke helper ter Evangelisatie aangesteld, aan wien de geestelijke arbeid in het ziekenhuis werd opgedragen, terwijl hij tevens eenige catechisaties hield en des Zondags bij afwezigheid van den predikant vooring.

Zoo werd ook meer en meer in de diepte gearbeid, opdat de eigenlijke prediking des Evangelies niet door andere werkzaamheden in het gedrang zou komen.

Teleurstelling en tegenspoed bleef echter niet uit. Zuster LOCK werd ernstig ziek en de blijvende gevolgen van die ziekte waren van dien aard, dat zij niet langer in staat was haar omvangrijken arbeid waar te nemen. Hoewel noode,

zag zij zich genoodzaakt haar ontslag aan te vragen en naar het vaderland te vertrekken in 1919.

Zij had veel tot stand mogen brengen in die enkele jaren, vooral als men denkt aan de eenvoudige middelen, waarmee moest gewerkt en de moeite om met onopgeleid en half-ontwikkeld personeel een ziekenhuis te verzorgen.

Behalve de groote polikliniek iederen morgen, waren er eind 1918 42 interne patiënten. Al verleende de officier van gezondheid ook alle mogelijke medische medewerking, de dagelijksche zorg kwam toch hoofdzakelijk op haar neer. Geen wonder, dat het teveel van hare krachten had gevergd.

WIELENGA werd nu voorloopig met de leiding en het toezicht belast, terwijl zijn vrouw het meer huishoudelijke gedeelte voor haar rekening zou nemen.

Een tweetal zusters werden in Nederland benoemd en zouden uitgaan, maar intusschen moest de arbeid worden voortgezet. De eene zuster zou nog een tijd op Java blijven, maar zuster CLEVERING zou zoo spoedig mogelijk doorreizen. Maar het was toch reeds het voorjaar van 1920 eer zij aankwam en haar taak kon aanvaarden.

Er was een nieuwe ziekenzaal bijgebouwd en een zestigtal interne patiënten nam alle beschikbare ruimte in. En zoo kwam zij midden in het volle drukke werk, waaraan zij zich geheel kon geven in liefde en ijver.

Spoedig zou zij echter alleen voor die taak staan, want in Januari 1921 ging de familie WIELENGA met verlof, en groot was de teleurstelling toen op medisch advies een terugkeer naar Indië verboden werd.

Waar Ds WIELENGA zoovele jaren van zijn leven had mogen geven aan het zendingswerk, was het niet slechts voor hem, maar ook voor de Zending een groote tegenslag. Maar God roept Zijn arbeiders naar het arbeidsveld en Hij roept hen ook op Zijn tijd weer terug.

Moest aldus in de vacature Pajeti worden voorzien, niet minder noodzakelijk was het dat zuster CLEVERING in haar hospitaalarbeid zoo spoedig mogelijk hulp ontving.

Met het oog op den steeds toenemenden groei van dit ziekenhuisje en daar men den tijd nog niet rijp achtte om

een missionair-arts uit te zenden, werd een ziekenverpleger benoemd om aan het hoofd te staan van dezen hulpdienst.

Br D. H. KRIJGER met zijn vrouw vertrokken 8 April 1922 naar Soemba en konden eenige maanden later hun arbeid aanvaarden. Hoe noodig zijn komst was, bleek wel hieruit, dat waar het laatste jaar een groote inzinking in het aantal patiënten was gezien, nu mede door zijn arbeid spoedig weer de vorige stand was bereikt. In 1924 werd de polikliniek bezocht door 15683 patiënten. In het ziekenhuis werden opgenomen 775 patiënten, waaronder 176 vrouwen, met een aantal verpleegdagen van 29690, dus plm. 82 patiënten per dag.

Dat de arbeid in zulk een ziekenhuis, waar men met primitieve middelen moet werken, zeer veel van gezondheidskrachten eischt, werd wederom voelbaar doordat het met den gezondheidstoestand van zuster CLEVERING niet al te best ging. Voor een operatie moest zij naar Java en al kon zij sinds dien haar taak weer hervatten, in begin 1926 moest zij toch voor goed naar het vaderland terugkeeren.

Als opvolger van Ds WIELENGA werd in 1922 benoemd Ds P. J. LAMBOOY, die na de noodige voorbereiding en examens eind 1923 vertrok en 15 Februari 1924 te Soemba aankwam en tot zijn werk werd ingeleid.

Tijdens de driejarige vacature, had eerst Ds DE BRUYN van Kambaniroe zooveel mogelijk den pastoralen arbeid op dezen post waargenomen. Gelukkig dat Ds COLENBRANDER in 1923 tijdelijk te Pajeti kon komen wonen en zoo den nieuwen dienaar het uitgebreide werk van dit gedeelte van het zendingsterrein kon overdragen.

Een nieuwe periode brak aan.

In de eerste periode van 1904—1912 was het veelal zuiver pioniersarbeid geweest. In de tweede periode van 1912—1921 was het vooral de ontwikkeling van schooldienst en medischen dienst, welke alle aandacht en inspanning vorderde.

Maar na al dien voorbereidenden arbeid was nu de tijd aangebroken om allen nadruk te leggen op den hoofddienst, de rechtstreeksche prediking van het Evangelie.

Waar Ds LAMBOOY zoo kon ingaan tot den arbeid van zijn voorganger, werd met ijver en kracht de Evangelisatie ter hand genomen.

Welke verblijdende berichten mogen dan ook de laatste tijden worden gehoord. Overal is er een opwaking, men is begerig te hooren naar den klank van het Evangelie. Honderden stroomen toe om te luisteren naar de tijding van verlossing en zaligheid. De Marapoe's wil men wegwerpen en Christen worden.

En zoo wordt de Zending tegenwoordig voor weer geheel nieuwe problemen gesteld. Hoe deze stroom naar het Evangelie nu te leiden en zóó te leiden dat er een vaste bedding komt en ze niet verloopt in vagen wijden omtrek!

In de Zending bidden wij steeds om Gods rijken zegen, om een overvloedigen oogst — maar wanneer dan het uitgestrooide zaad op den met moeizamen arbeid ontgonnen akker groote groeikracht gaat vertoonen — dan is er nog meer inspanning dan ooit te voren noodig. Want voor de toekomst hangt zoo veel af op welke wijze de eerste grondslagen der Christengemeente worden gelegd.

De arbeid onder de Savoeneezen heeft wel geleerd, hoe vele tientallen van jaren er noodig zijn om bij een massalen overgang leer en leven van het Evangelie niet slechts te doen aanvaarden, maar ook in dagelijkschen handel en wandel om te zetten in het midden der gemeente.

Welk een groeikracht de zendingsgemeente te Pajeti zelf vertoonde moge nog blijken uit de volgende cijfers:

In 1922 werden er 22 gedoopt en nu bereiden zich een dertigtal voor den Doop voor. Het aantal catechisanten bedraagt 142, terwijl de gemeente bestaat uit 90 zielen, 55 belijdende leden en 35 doopleden.

Welk een zegen heeft God dus reeds geschonken en welke een belofte van rijken oogst staat ons te wachten.

Soli Deo Gloria, mag wel boven dezen zendingspost na al deze jaren van arbeid worden geschreven.

d: KAROENI

Nadat Ds KRIJGER in Mei 1912 op Soemba was aange-

komen, werd hij eerst belast met de waarneming van den post Pajeti, tijdens het verlof van Ds WIELENGA. Maar daar de ontwikkeling van den arbeid in West-Soemba tot haast drong, deed hij telkens reizen naar dit zijn toekomstig arbeidsveld. Allerlei voorbereidende maatregelen moesten genomen worden, opdat zoo spoedig mogelijk dit gedeelte van het zendingsveld daadwerkelijk kon worden bezet.

Na de terugkomst van Ds WIELENGA in Juli 1913 kon hij dan ook met zijn gezin reeds in Augustus naar het Westen verhuizen, waar te Karoeni reeds een bouwterrein was verkregen, de eerste spade reeds in den grond gestoken en de fundamenten gelegd waren. Tijdelijk onderdak moest gezocht worden, totdat tenminste een gedeelte der bijgebouwen gereed zou zijn, waar hij met zijn familie intrek kon nemen.

Het jaar 1914 was voor hen een zeer droef jaar. Een kwaadaardige dysenterie greep twee van zijn jeugdige kinderen aan. Binnen enkele uren waren de kleinen na elkaar overleden. Maar deze zeer diepe beproeving deed de bedroefde ouders de blijdschap in hun werk niet verliezen, omdat God hun in dezen smartelijken weg troost en sterkte had gegeven.

KRIJGER'S zendingswerk nam spoedig groote afmetingen aan. Behalve een 8-tal scholen, die nauwkeurige verzorging vereischten, nam de hoofdpast zelf veel tijd in beslag. Reeds spoedig had hij een aantal Soembaneesche jongens en meisjes in huis gekregen en begon zich een „Internaat" te ontwikkelen, waaraan zijn vrouw zich geheel moest wijden.

Terwijl hij aandrong om zoo spoedig mogelijk een tweeden Missionair Dienaar naar het Westen te zenden, waren de Kerken steeds zoekende, maar nog steeds zonder resultaat. Het zou nog jaren duren eer de wensch kon worden vervuld.

Zoo bleef hij alleen staan voor het vele pionierswerk en voor den arbeid op den hoofdpast.

Vooraf was op dit gedeelte van het zendingsveld, met zijn groote en talrijke bevolking, een snelle groei van onderwijs. Reeds in 1915 waren het een 13-tal scholen, welke onder zijn beheer stonden, zoodat hij telkens op bezoek-reis moest om toezicht te oefenen.

Een groote ramp bracht veel stagnatie in het werk. Door kwaadwilligheid werd de zendingswoning in brand gestoken. Gode zij dank bleven zij niet wanhopig bij de puinhoopen neerzitten, maar gesterkt door de liefde en offervardigheid der kerken werden terstond de noodige maatregelen genomen.

In een tijdelijke woning kon het werk worden voortgezet en met kracht een nieuwe bouw begonnen.

Veel vergoeding in al dien tegenspoed werd geschonken door het blijde Kerstfeest dat gevierd mocht worden.

Uit alle landschappen waren de onderwijzers, zooveel mogelijk *met* hunne vrouwen, opgekomen naar Karoeni. Op den eersten Kerstdag werd begonnen met een liefdemaaltijd, waaraan een 80 personen aanzaten. In den middag hield men een groote vergadering in de school, waar een 150 menschen, klein en groot naar het Evangelie kwamen luisteren.

Den volgenden Zondag was er voor de eerste maal viering van het H. Avondmaal, waar een 16-tal broeders en zusters den dood van den geboren Zaligmaker verkondigden.

Waren het nu nog slechts medearbeiders in het zendingswerk, die daar aanzaten, goede hope was er reeds dat binnen niet al te langen tijd ook de eerstelingen uit de Soembaneezen hier mede zouden toetreden.

Al werd er dus onder vele bezwaren gearbeid, waaronder ook moet gerekend worden dat de ijverige missionaire dienaar telkens door ziekte aan huis werd gebonden, — in geloofsmoed en in geloofskracht werd het werk voortgezet.

In Mei van het volgende jaar kon de nieuwe woning weer betrokken worden, zoodat er ruimte kwam van beweging, wat vooral noodig was voor het internaat. Hoe spoedig God zijn zegen gaf, bleek in Juli van dit jaar 1916, toen aan een vijftal Soembaneezen, volwassene jongelingen en meisjes, de H. Doop kon worden toebediend en nu het H. Avondmaal werd gevierd, waar de eerstelingen van West-Soemba mede aanzaten.

Verblijvend feit.

Het aantal scholen werd weer met een tweetal vermeerderd. De ziekenpraktijk kwam ook beter tot haar recht. Met

hulp van het Landschap werd een eenvoudig ziekenzaaltje gebouwd, waar enkele patiënten konden worden opgenomen. Een Savoeneesche helper, met een goed hart al had hij niet vele gaven of ervaring, werd met het toezicht belast, zoodat ook deze hulpdienst zich langzamerhand begon te ontwikkelen.

Krachtig werd ook de Evangelisatie ter hand genomen. Behalve op den hoofdstad Karoeni werd nog op een zevental plaatsen des Zondags op eenvoudige wijze het Evangelie verkondigd en zoo meer directe Zendingsaanraking met de bevolking verkregen.

De belangstelling onder deze primitieve menschen begon te ontwaken en al was er, vooral van de zijde der hoofden veel tegenwerking, de predikers wisten toch iederen Zondag een min of meer talrijk gehoor te krijgen, dat wilde luisteren.

Zoo kon Ds KRIJGER zelf op zekeren Zondag aan een schare van 400 Soembaneezen het Evangelie prediken.

Een twintig heidencatechisanten waren in dooponderricht, zoodat uitbreiding der kleine zendingsgemeente spoedig weer kon verwacht worden.

Het aantal Christenen bedroeg een 46-tal, verspreid over de verschillende landschappen en hoofdzakelijk bestaande uit de helpers en hunne gezinnen. Tweemaal per jaar werd er een groote onderwijzersvergadering gehouden te Karoeni, waardoor dan tevens gelegenheid was om des Zondags het H. Avondmaal te vieren.

Daar de onderwijzers natuurlijk door hun schoolarbeid teveel waren gebonden, konden zij slechts des Zondags uitgaan ter Evangelisatie. Maar door telkens een andere plaats van prediking te kiezen, werden toch honderden en honderden bereikt, zoodat zij tenminste eenmaal iets hoorden van de tijding der verlossing.

Ook de school zelf was een machtig Evangelisatiemiddel. Eind 1917 waren er een 16 volksscholen met 644 leerlingen, waaronder ongeveer 109 meisjes.

Waar men in het andere gedeelte van Soemba de meisjes nog verre van de school hield, had men hier deze moeilijkheid niet. Zelfs werden de meisjes wel afgestaan ter op-

voeding en opleiding in het huis van den Zendeling.

Om het werk der Evangelisatie beter tot zijn recht te doen komen, werd een der onderwijzers, een Savoenees, die er veel gaven toe had, aangesteld als reizend Evangelist.

De volksschool te Karoeni werd omgezet in een Standaardschool als te Pajeti, terwijl er eveneens een internaat aan werd verbonden. Als hoofd van dit internaat werd benoemd Mej. ZIGTERMAN, die reeds jaren van ervaring op Java had doorgemaakt en zich nu liefdevol aan dezen arbeid wilde wijden. Terwijl zij zich nog verder te Jocja voor haar toekomsttaak voorbereidde, werd met den bouw van Standaardschool en internaat begonnen, zoodat zij in 1920 haar werk kon beginnen.

Terwijl telken jare door den Doop eenige weinigen tot de gemeente werden toegevoegd, werd de Evangelisatie steeds krachtiger doorgezet. Een tweetal Soembaneesche helpers kwam gereed op de opleidingsschool te Pajeti en kwamen nu de strijdkrachten versterken.

De een werd aangesteld te Tanggeba, waar veel toenadering tot het Evangelie werd betoond en de ander zag zich als tweede Evangelist het landschap Laora aangewezen als zijn arbeidsveld.

De jaren van wakkeren arbeid hadden veel gevergd van de krachten van Ds KRIJGER en zijn vrouw, zoodat een verlof naar het vaderland meer dan noodig was. Maar nu werd nog temeer gevoeld het gemis van een tweeden dienaar, waarop al die jaren was aangedrongen. Telkens hadden de Kerken iemand aangezocht, maar steeds was teleurstelling het deel. Het scheen of er niemand te vinden was, die wilde ingaan tot dit zware, maar hoopvolle arbeidsveld.

Ds KRIJGER moest echter vacantie hebben, want medisch advies drong aan op een spoedigen terugkeer.

Maar West-Soemba, met dien krachtigen groei van zendingontwikkeling, kon toch niet onbezet blijven. En zoo werd *deze* oplossing gevonden, dat Ds COLENBRANDER van Melolo, die in 1921 terugkeerde van zijn verlof, zich te Karoeni zou vestigen, gedurende den tijd dat Ds KRIJGER weg was.

Eer hij heenging, mocht hij echter nog getuige zijn van een heerlijke vrucht van Evangeliekracht.

Op den Pinksterdag van 1921 werden te Tanggeba een twintigtal Soembaneezen gedoopt. Het was de eerste kleine dorpsgemeenschap welke overging. De eerste Soembaneesche gemeente was tot openbaring gekomen en voor de eerste maal kon in zulk een kring het H. Avondmaal worden gevierd.

Groote dingen had God gedaan en met dankbare blijdschap kon de familie KRIJGER het zoo wèl verdiende en hoogst noodige verlof aangaan.

20 Juli 1922 kwam Ds KRIJGER in het vaderland en het bleek wel uit den gezondheidstoestand van hem en zijn vrouw, dat een eenigszins langdurig verblijf wel noodig was.

Gelukkig was intusschen de tweede dienaar voor het Westen gevonden, maar men had hem van over onze grenzen uit Campen (Oost-Friesland) moeten halen. Het was Ds W. VAN DIJK, een broeder van onzen schoolopziener T. VAN DIJK. Na de noodige voorbereiding werd hij door de Kerk van Nijverdal als missionair-predikant uitgezonden en toen hij in het begin van 1923 op Soemba gekomen was, kon hij den arbeid te Karoeni overnemen uit handen van Ds COLENBRANDER en zoo ingaan tot het werk van Ds KRIJGER.

Hij zou echter niet diens tijdelijke plaatsvervanger zijn, zooals oorspronkelijk het plan was, maar zijn definitieve opvolger.

Ds KRIJGER was nl. benoemd tot docent aan de te stichten opleidingsschool voor Inlandsche helpers in de Evangelisatie. Hij moest zich dus losmaken van de Kerk van Groningen en kwam nu voor rekening van de Generale Deputaten.

Al zag de Soemba-Zending als zoodanig hem noode gaan uit haar dienst, waar hij toch behouden bleef voor dit zendingsveld, was er alle reden tot dank, dat nu ook deze tak van zendingsarbeid krachtig zou worden ontwikkeld.

Het gevolg echter was, dat Ds W. VAN DIJK, als eenig missionair-predikant zich geheel West-Soemba zag toegevoegd. Men moest dus weer beginnen met het zoeken van een tweeden dienaar, en men is nog aan het zoeken.

Intusschen kan de zendeling zich wat vlugger bewegen, dan vroeger het geval was. De wegen in West-Soemba zijn zóó verbeterd, dat ze zonder alteveel moeite berijdbaar zijn geworden voor een lichte auto.

Zoo kan men beter en vlugger een bezoek brengen aan de 22 grootere en kleinere centra, waar het Evangelie wordt uitgedragen door de scholen en des Zondags door het houden van Koempoelan, Zondagsschool en Evangelisatie-samenkomsten. Behalve te Karoeni, wordt er in Pela, Tanggeba en Wai Kaboebak een kring van Christenen gevonden.

De eerstelingen van Tanggeba breiden zich uit, zoodat terwijl er eind 1923 in West-Soemba 50 Soembaneesche Christenen waren, dit getal zich in 1924 verdubbelde tot 104.

Het geheele tal der zendingsgemeenten over al de posten verspreid is 230, waarvan 142 belijdende en 83 doopleden.

In het jaar 1924 werden er 37 volwassenen en 28 kinderen gedoopt. Zoo begint het gestrooide evangeliezaad onder Gods zegen op te schieten en vrucht te dragen.

Ds L. P. KRIJGER keerde eind 1923 terug op zijn standplaats Karoeni, maar nu om zijn arbeid als docent aan de Opleidingsschool aan te vangen.

De behoefte aan helpers in de Evangelisatie wordt nl. steeds dringender, daar de gelegenheid tot prediken van het Evangelie zich steeds uitbreidt. De cursus werd begonnen met een zestal leerlingen, waarvan een drietal reeds eenige jaren als helpers werkzaam waren geweest. Daar zij zonder grondige opleiding aan het werk waren gesteld, was het noodig om hun nu nog te geven wat ontbrak. Het andere drietal waren geslaagden van den Normaal cursus te Pajeti.

Hoe groot de nood is, blijkt wel hieruit, dat Ds KRIJGER zich voorstelt om den nieuwen cursus in 1926 zoo mogelijk te beginnen met een twintigtal leerlingen.

Welke heerlijke veranderingen deed God ons op dit gedeelte van het zendingsveld aanschouwen. In 1912 was het nog grootendeels onbekend en ontoegankelijk, en nu zijn er een 22-tal scholen met 1425 leerlingen; een *Internaat*

onder leiding van Zuster ZIGTERMAN met 25 jongens en 23 meisjes; een *theologische opleiding*, waar helpers gekweekt worden voor de prediking van het Evangelie.

De *medische dienst*, zoo klein en eenvoudig begonnen, staat voor groote uitbreiding. Dr J. BERG kwam in 1925 om zich een plaats voor een hospitaal uit te zoeken. Het zal gebouwd te Wai Kaboebak, als meer gelegen in het midden van het dicht bevolkte zendingsveld.

Een tweede dokter, F. VELDSTRA, is benoemd en hoopt eerlang uit te gaan.

En zoo is er reden te over tot dank, dat God dit eertijds zoo onvruchtbaar schijnende arbeidsveld tot zulk een heerlijke ontwikkeling heeft willen brengen. In het Westen zoo wel als in het Oosten is er vraag naar het Evangelie, zoodat de predikers niet meer staan als voor gesloten deuren.

Het dikwijls met tranen en moeite gestrooide Evangeliezaad begint te ontkiemen, profetie van rijken oogst op Gods tijd.

In den hoofddienst zijn nu werkzaam: Ds DE BRUYN te Kambaniroe, Ds COLENBRANDER te Melolo, Ds LAMBOOY te Pajeti en Ds VAN DIJK te Karoeni, terwijl Ds KRIJGER te Karoeni belast is met de opleiding van helpers tot den dienst des Woords.

Het aantal Christenen is in de Savoeneesche Gemeenten te Kambaniroe en Melolo: 1124, terwijl de Soembaneesche Gemeenten een getal van 382 bereikt hebben.

In den Schooldienst arbeiden de broeders VAN DIJK en MOBACH, tot wier taak behoort de leiding van het Volksonderwijs en de opleiding van Volksonderwijzers aan den Normaal Cursus. Het aantal Volksscholen bedraagt 50 met ongeveer drieduizend leerlingen, terwijl aan den Normaal Cursus 27 leerlingen in opleiding zijn.

Voor den Medischen Dienst is er een hulpziekenhuis te Pajeti met een zestigtal bedden, waarvan br D. KRIJGER het hoofd is, terwijl Dr BERG in Wai Kaboebak bezig is met de oprichting van een Ziekenhuis.

Maar gelijk van zoo menig ander Zendingsveld, moet ook hier gezegd worden: „De oogst is wel groot en de velden zijn

wit om te oogsten, maar de arbeiders zijn zoo weinig”.

Bid dan den Heer van den wijngaard, dat Hij arbeiders uitstoote!

Waar dan zooveel reden is tot danken, vermeerdere zich ook het gebed, om arbeiders voor den wijngaard des Heeren.

BRONNEN

- ALPHEN (J. J. VAN), Soemba en de Soembaneezen. (Tijdschr. v. Ned. Ind.) 1884, afl. I, blz. 205).
- BIEGER (PH.), Bezoeken op Soemba. (Mededeelingen Ned. Zendelinggenootschap, deel XXXIV, afl. 1, blz. 180).
- BIEGER (PH.), Een Doodenfeest te Rendé op Soemba. (Mededeelingen Ned. Zendelinggenootschap, deel XXXIV (1890, blz. 151).
- BRUYN (C. DE), Brief over de onlusten op Soemba in Augustus 1901. (Het Mosterdzaad Jrg. 1901, afl. 12).
- COOLSMA (S.), De Zendingseeuw voor Ned. Oost-Indië. *Encyclopedie van Ned.-Indië*, in voce „Soemba”.
- HANGELBROEK (H.), Soemba, Land en Volk. Met platen en kaart. Assen 1920.
- KRUYT (DR ALB. C.), De Soembaneezen (Bijdr. Kon. Inst., deel 78; 1922, (blz. 466—608).
- KLUIN (H.), Het Geestesleven der Natuurvolken. (N.V. Zendingsboekhandel te Den Haag).
- KRIJGER (L. P.), De Zendingspost Karoeni in West-Soemba. (Macedoniër Jrg. 1915, blz. 353 e.v.).
- LEUPE, Het eiland Soemba in 1759. (Bijdragen van het Koninklijk Instituut IV, afl. 3, blz. 224).
- NIEUWENKAMP (W. O. J.), Een vijfdaagsche tocht naar het binnenland van Soemba. (Tijdschr. Aardr. Gen. 1920, blz. 503).
- Opstand op Soemba in 1901.* (Het Mosterdzaad 1901, No. 10).
- POS (W.), Brieven over den toestand der Soembaneezen. (Het Mosterdzaad 1899, afl. 8).
- ROOS (S.), Bijdrage tot de kennis van taal, land en volk op het eiland Soemba. (Verh. Bat. Gen. XXXVI, afl. I).
- WIELENGA (D. K.), Schets van een Soembaneesche Spraakkunst (Verh. Bat. Genootsch. voor Kunsten en Wetensch. 1910).
- WIELENGA (D. K.), Soembaneesche verhalen (Bijdr. Kon. Instit. 1913).

- WIELENGA (D. K.), Vergelijkende woordenlijst der verschillende dialecten op het eiland Soemba. (Verh. Bat. Genootsch. voor Kunsten en Wetensch. 1917).
- WITKAMP (H.), Een verkenningstocht door het eiland Soemba in 1910. (Tijdschr. Aardr. Gen. 1912 en 1913).
- WIJNGAARDEN (J. K.), Naar Soemba. (Mededeelingen Nederl. Zendinggenootschap, deel XXXVII; 1893; blz. 253).
- Verschillende artikelen van D. K. WIELENGA in het tijdschrift „De MACEDONIER“:
- Animisme en spiritisme*, (1909 — blz. 322, 369).
- De dooden en de levenden*, (1908 — blz. 299, 325, 365, — en 1900 blz. 7, 41).
- De Krokodillen-vereering*, (1909 — blz. 170 en 193).
- De Savoeneezen op Soemba*, (1912 — blz. 235).
- De school in dienst der Zending op Soemba*, (1913 — blz. 169).
- De Zending van de Geref. kerken op Soemba*, (1916, 1917 en 1918).
- Fatalisme bij den Soembanees*, (1912 — blz. 206).
- Het eten van vleesch aan de afgoden geofferd*, (1914 — blz. 362).
- Het nut van taalstudie*, (1915 — blz. 10).
- Het schuldbesef van den Soembanees*, (1912 blz. 112).
- Nieuwe banen op Soemba*, (1911 — blz. 3, 53).
- Offersteenen*, (1910 — blz. 72, 97).
- Onze Goden*, (1908 — blz. 65).
- Op reis van Pajeti naar Memboro*, (1908 — blz. 138, 167 enz.).
- Reizen op Soemba*, (1911: — blz. 166, 303, 328 — 1912: — blz. 144, 169).
- Schepping en Zondvloed*, (1910 — blz. 330).
- Schuld en verzoening*, (1913 — blz. 74).
- Slavenhandel*, (1909 — blz. 300).
- Tau Mamaroeng*, (1910 — blz. 235).
- Van Memboro naar Laora*, (1910 — blz. 1).
- Zending en taalstudie*, (1913 — blz. 138).
-

REGISTER

A

aantal (Christenen)	92, 106, 110, 120, 125, 129, 135, 147, 153, 158, 164, 165, 170, 177, 194, 197, 203, 204
aantal (inwoners)	36, 42
Adriaan	141, 169
Algeest	74
Alphen (J. J. van)	17, 88, 99, 102, 108
ama bokoel	40
Ama Nia	12, 13
Ama Oedjoe	142
ambtenaren	7, 11, 15, 23
Ana Kalang	39
andoeng	76, 115
animisme	49
Arabieren	35
Assistent-Resident	32
Appingadam	151
ata	39
ata papangga	72
attestatie (kerkelijke)	167
Avondmaal	120, 131, 153, 170, 190, 199

B

Baing	158, 160
Bali	18, 33
begraven	71
Berg (Dr J.)	204
Bestuur	7
Bestuursbeleid	7, 8, 9, 10, 12, 17, 19, 21
Bestuursindeeling	32
bevolking	36, 37, 39, 42
bezoekreizen	122, 149
bidden	65, 67, 112, 133

Bidi Tau	21, 23, 31
Bieger	101
Bijbelgenootschap (Nederl.)	48, 189
Bijbelsch Leesboek	47, 160
Bijbelvertaling	47
Bolwijn	104
Bruyn (C. de) 105, 107, 108, 127 e.v.v., 142, 165, 175	

C

catechisanten	174, 192, 200
censuur	120
Civiel-Gezaghebber	19, 27, 28
Clevering (zuster)	195, 196
Colenbrander (J. F.)	151, 152 e.v.v., 163
contracten	4, 5
Controleur	7, 9, 17, 33

D

Depok	114
dialecten	42
dieren (incarnatie in)	75
Dijk (kapt.)	22, 23
Dijk (T. van)	185, 188, 190
Dijk (W. van)	202 e.v.v.
doodenboom	76, 115, 133
doodenoffers	71, 72
doodenvereering	71
Doop	113, 125, 131, 153, 164, 202
Doopleden	170
dorpshoofd	40, 94
Drente	134, 136

E

echtscheiding	154, 155
eerstelingen	162, 192, 194, 202
Ende	4
Endeneezen	4, 6, 10, 18
Engelschen	5

Esser (Resident)	5, 6, 86
Evangelisatie 37, 161, 163, 164, 176, 194, 197, 200, 201	
expeditie	3, 4, 26

F

familiedorp	55
familiëgeslacht	40, 63
familiehoofd	70
fatalisme	80
Filippus	141, 183
Frederik (Goeroe)	147, 149, 151, 163

G

geestendienst	50
goden	62
goeroe's	125
Godsnaam	45, 61
Godsoordeelen	82
gras	34, 38
graven	38
Groningen	134, 136, 137, 186

H

Haumara	23, 26
heksen (swangi's)	29, 94, 116, 148
Heuckelum (van)	12
Heutz (van)	27
Hoofden	39, 40, 41
Hooger Wezen	61
Hoogeveen	139
huizen	36, 38, 55, 56
huwelijk	118, 152, 153, 157

I

incarnatie	75
indeeling (Bestuurs)	32
„ (Zendings)	90, 142, 186, 187
internaten	37, 158, 160, 166, 185, 191, 198, 203

institueering 110, 162, 174

J

jarang 65

K

Kabisoe 39, 40, 63, 69

Kadahang 34

Kadoemboel 6, 89

kalkheuvels 33, 34

Kambaniroe 11, 12, 87, 101, 104, 140, 144, 165 e.v.v.

Kamera 34, 39, 42, 144, 181

Kampen 142, 175

Kananggar 31, 158, 161, 185

Kanatang 39, 185

Kapoendoek 39, 185

karbouw 38, 61

Karera 31, 39

Karoeni 163, 197, 202

katoada 50, 51 e.v.v.

Kedanga Bokoel 155, 159

kerkeraad 110, 134, 162

kerkgebouw 124, 129, 169, 173, 176

kerstfeest 111, 129, 199

kleeding 38

Kodi 27, 39

Koepang 2, 3, 17, 25

Krijger (D. H.) 196, 204

Krijger (L. P.) 185, 186, 188, 198 e.v.v.

kweekelingen 114, 129

L

Lai Handang 158, 185

Lambanapoe 25, 131

Lamboja 4, 37, 39

Lambooy (P. J.) 196

landbouw 32, 34, 35, 37, 58, 59

landschappen 39

langoe paraing	52
Laora	28, 39, 103, 182
Lauli	29, 39, 185
Lawonda	39
Lekahena	125, 148
Lewa	19, 23, 24, 26, 31, 39, 78, 89, 185
Lewapakoe	191
Lock (Zuster)	188, 190, 193, 194
Lombok	18, 33

M

maatschappelijk leven	40, 41
maïs	37
Makasser	25
Mangili	2, 19, 39, 110, 125, 162
Maoe Djawa	125, 156, 159
Maoe Kawini	110, 125
Marapoe	56, 61
Marapoe-bewaker	66, 67
Marapoe-huis	66, 67
Marapoe-mandje	56, 64
Marapoe-mameti	64
Marapoe-maloeri	64
Marapoe-tana	58, 59, 64
Maramba	39, 40, 69
Massoe	31, 39, 158, 185
Mattatoela	165
medische dienst 109, 113, 124, 130, 159, 178, 192, 195, 199, 204	
Melchianus	125, 147, 148
Melolo 12, 22, 25, 39, 87, 105, 109, 137, 143, 147 e.v.v.	
Memboro	17, 27, 30, 37, 39, 182
Mobach	193
Mohammedanen	133, 143, 183

N

naam (raden van)	75
Napoe	35, 39, 40, 179, 191

Nederl. Zendinggenootschap	87, 88, 90, 102
Neeve (de)	29
Nijverdal	202
Niks (Hulpprediker)	101
Normaal Cursus	191, 193, 204

O

Oemboe Karai	27, 28
Oemboe Toenggoe	19, 20, 21, 132
Oemboe Waloe Mandokoe	1, 45, 62
Oemboe Waloe Sasar	62
offeranden	51, 53, 56, 59
offersteenen	49 e.v.v.
offervleesch	112
onderwijs 105, 110, 125, 156, 157, 165, 173, 181, 182,	183, 204
Onvlee (Dr L.)	189
oorlog	18, 21
Oost-Indische Compagnie	1
opleiding	114, 161, 194, 203
orakel	56, 67, 82
orakelsnoer	67
Overijssel	134, 136

P

paarden	7, 20, 22, 35, 60
paardenfokkerij	16, 32, 35
paardenhandelaar	12, 14, 20, 35
pacificatie	28, 29, 31
Pajeti	143, 146, 178, 185, 193
Pameti Haoe	191
Pamoesakaba	11
Pela	203
Petawang	110, 125, 155, 158, 161
plantengroei	33, 34, 37
polygamie	122
Portugeezen	1, 2
Pos (W.)	105 e.v.v., 126, 137, 139

prediking	42, 43, 46, 84, 105, 116, 181
priesters	39, 68, 172

R

Radja	64
ratoe	39, 68
regenval	33, 37
reïncarnatie	75
reiniging	73, 83
Rendeh	19, 25, 31, 35, 39, 158
Rijnders (Luitenant C.)	28
rivieren	33, 34
Roomsche Zending	103, 121, 183, 188
Roos (Controleur)	7
Rottineezen	19

S

Sandelhout	1
Sasar	62, 74
Savoe	6, 86
Savoeneezen	6, 12, 13, 16, 18, 91, 92
Savoeneesche gemeente	92, 101, 118, 128, 204
sawah's	37
schedelvereering	75, 115
school	37, 105, 110 (zie: onderwijs)
schoolopziener	176, 188, 190
schuldbesef	76, 77, 79
Seba	87
slaven	2, 3, 23, 40, 41, 93
slavenhandel	4, 8, 17, 18
Soemba	1, 2, 4, 33
Soembaneezen	2, 16
Soembawa	33
staatkundig leven	39
stammen	39
stamdorp	36, 55
stamvader	62
Standaardschool	189, 191, 193, 201

strandroof	2, 6, 115
swangi	19, 94, 116, 127, 148

T

taalstudie	42, 113, 124, 143, 189
Taboendoeng	10, 39
Tanggeba	201, 202
Tarimbang	115
Teffer	87, 90, 97
Thenu	129, 165, 168
theologische opleiding	194, 202, 203
Thomas	141, 171
Timor	2, 8, 27, 33
Titus	125, 138, 155
tolken	42, 113
tucht	118, 119
tuinhuizen	36, 55

V

Valentijn	1
vee	36
Veldstra (Dr F.)	204
vergeldings-idee	76
verzoening	46, 76, 81
voorvaderendienst	50

W

Wai Mbidi	62
Waidjeloe	39, 158
Wai Kaboebak	29, 32, 204
Wai Mangoera	185
Waingapoe	10, 12, 15, 20, 24, 30, 102, 131, 165, 168, 176
Wajewa	30, 39
Wano Kaka	37
Wielenga (D. K.)	138, 141, 147, 150, 166, 178 e.v.v.
Woenga	62

Z

Zebu's	36
zedewet	77, 78
zelfbestuur	22, 23, 27
Zending (Chr. Geref. Kerk)	88, 100, 102
Zending (Geref. Kerken)	134, 136
Zendings-Deputaten	136
zielen	52, 57, 61, 74
zielenland	52, 71, 74
Zigterman (Mej.)	201, 203
zonde	46, 76, 79
Zuidkust	33, 37

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 01330 9566

